

У 451

арх.

Л. Славов
Ст. Чакмаков
Д. Ангелов
Т. Тодоров
Н. Колев

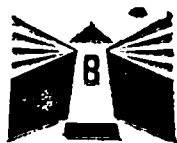
**ИКОНОМИКА,
ОРГАНИЗАЦИЯ
И ПЛАНИРАНЕ
НА МАТЕРИАЛНО-
ТЕХНИЧЕСКОТО
СНАБДЯВАНЕ**

Книгоиздателство
"Георги Бакалов"
Варна

Доц. к. н. н. Л. СЛАВОВ, к. н. н. СТ. ЧАКМАКОВ, к. н. н. Д.
АНГЕЛОВ, Т. ТОДОРОВ, Н. КОЛЕВ

ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО- ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

(кратък курс)

1988

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО «ГЕОРГИ БАКАЛОВ»
ВАРНА

Колектив. Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване (кратък курс). Книгоиздателство «Георги Бакалов» — Варна, 1988 г.

Учебникът е предназначен за студентите от специализация «Материално-техническо снабдяване» към специалностите «Икономика и управление на вътрешната търговия», «Стокоснажение», «Счетоводна отчетност» и «Икономика и управление на промишлеността» при ВИНС «Д. Благоев» — Варна, които ще работят в сферата на материално-техническото снабдяване. Може да бъде ползван и от студентите от други специалности, от работещите икономисти по МТС, както и от специализантите практики от следдипломно обучение.

В учебника са разгледани редица въпроси по икономиката, организацията и планирането на материално-техническото снабдяване в народното стопанство, и то в условията на самоуправляващите се стопански организации (ССО). Той е написан в съответствие с утвърдената програма по «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване», като е съобразен с учебния план и програмите на другите сродни дисциплини, изучавани от студентите от посочените специалности.

Участието на авторите е, както следва: доц. к. и. н. Л. Славов — глава I, II, III, т. 1 и 3 от гл. V, гл. VII, VIII, IX и X; гл. ас. к. и. н. Ст. Чакмаков — глава XI, XII, XIII и XIV (съвм. с Н. Колев); гл. ас. к. и. н. Д. Ангелов — глава IV и т. 2 от гл. V; ст. ас. Т. Тодоров — глава VI, и Н. Келев — глава XIV (съвм. със Ст. Чакмаков) и гл. XV.

Учебникът е написан под научното ръководство на доц. к. и. н. Лука Славов.

ПРЕДМЕТ, СЪДЪРЖАНИЕ И ЗАДАЧИ НА ДИСЦИПЛИНАТА „ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО- ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ“

1. ПРЕДМЕТ И МЕТОД НА ДИСЦИПЛИНАТА « ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ »

Организацията на материално-техническото снабдяване има особено важно значение за ритмичното и навременно изпълнение на производствените планове на предприятията и стопанските организации¹.

Своевременното и комплектно снабдяване на предприятията със средства за производство и предмети на труда е важно необходимо условие за правилното протичане на производствения процес. Поради това всяко забавяне или нарушаване на потока от доставки с необходимите материали или суровини на предприятията неизбежно води до временни прекъсвания или спирания на производствения процес.

През деветата петилетка в условията на приложението на Правилника за стопанската дейност² продукцията на тежката промишленост ще продължава да нараства с предимство. Едновременно с това ще се осъществява бърз растеж и на отраслите, произвеждащи стоки за широко потребление, т. е. ще се провежда линия на сближение в темповете на развитие на отраслите от група «А» и група «Б». Дейността на материално-техническото снабдяване ще трябва да се разширява и разнообразява, да повишава своето качество за своевременното и ритмично снабдяване при най-малки разходи.

За да се постигне тази задача, важна роля има да играе и правилната организация на материално-техническото снабдяване. По-нататъшното развитие на системата за снабдяване и пласмент в народното стопанство трябва да протича в посока на последователното ѝ укрепване, постоянно усъвършенствуване на връзките ѝ с органите за управление на производството чрез широко внедряване на научни методи в управлението на процесите по планово разпределение и обръщение на средствата за производство.

При социалистическия начин на производство системата за

¹ Под предприятия и стопански организации по-нататък ще разбираме самоуправляващи се стопански организации (ССО).

² Правилник за стопанската дейност, С., ДВ, бр. 100 от 1987 г.

снабдяване и пласмент е свързана с изучаване развитието на производителните сили, неделима част от областта на научното познание. Следователно решението на въпросите от различните области на икономическия обществен живот се осъществява само чрез приложението на научни знания.

Производителният процес при която и да е обществено-икономическа формация се разглежда от двете му страни — техническа и социално-икономическа. Във връзка с това дисциплините, изучаващи общественото производство, се делят на две групи:

а) дисциплини, изучаващи техническата страна на производството;

б) дисциплини, изучаващи социално-икономическата страна на производството.

Законите на природата и обществото възникват и съществуват независимо от волята и съзнанието на хората, т. е. имат обективен характер. Това означава, че хората не могат нито да изменят, нито да преобразяват или да отменят тези закони. Но хората не са безсилни пред тях. Те могат да ги опознават и да ги използват в интерес на развитието на обществото.

Политическата икономия изучава външни страни на обществените процеси в материалното производство и разкрива присъщите му обективни категории и закони като единна свързана система на обществено-производствените отношения на хората. Тя обаче не третира особеностите на отделните подразделения на общественото производство (различните отрасли на народното стопанство), не отчита специфичните им условия, а оттук детайлно не изследва специфичните форми на проявление на общите закони на социалистическата икономика в отделните отрасли. За разлика от политическата икономия дисциплините от втората група, посочени по-горе, се занимават с проявлението на общобалдните икономически закони в конкретните отрасли.

Дисциплините от втората група се занимават с изучаване и изследване на кръг от въпроси от областта на материалното производство в съответните отрасли. Такива отраслови науки са: «Икономика и управление на промишлеността», «Икономика и управление на търговията», «Икономика и управление на строителството» и др. Предмет на отрасловите икономии е изучаването и разкриването на специфичните проявления на обективните икономически закони на социалистическия начин на производство в конкретните условия на дадения отрасъл. От това следва, че те имат свой предмет и съдържание.

Конкретните икономически науки могат да се обособяват не само по отраслов, а и по тематичен признак. Такива са например «Икономика на труда», «Финанси и кредит», «Нормиране разхода на материалите» и др.

Дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» се отнася от някои автори

към дисциплините, обособени по тематичен, а от други — по отраслов признак. Това виждане на отделните автори произтича от начина на възприемане на системата за организация на материално-техническо снабдяване и нейната материално-техническа база в народното стопанство. В СССР тя се приема за самостоятелен отрасъл, а у нас този въпрос е все още дискуссионен.

Необходимо е да се посочи, че конкретната икономическа дисциплина «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» изучава общите и конкретните икономически явления в областта на материално-техническото снабдяване. Следователно предмет на изучаване от дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» е конкретният процес на разпределение, обръщение, както и организацията на потреблението на средствата за производство в условията на социалистическия начин на производство¹. При това «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» не разглежда проблемите статично и по образец, а само в зависимост от темповете на икономическо развитие в съответствие с изменящите се условия на производствено потребление на стоково-материалните ценности, произтичащи от планирането и стопанската политика на партията и правителството в тази област.

При разглеждането и обяснението на отделните явления и процеси в сферата на материално-техническото снабдяване се ползва марксистическият диалектически метод за изучаване на законите за развитието на обществото и природата. В съчетание с логическо-историческия метод на проучване това позволява да се изучават явленията и процесите в сферата на материално-техническото снабдяване не като самостоятелни и откъснати един от други, а в непосредствена връзка в момента на тяхното зараждане, развитие и отмиране. От това следва, че въпросите, свързани с развитието на материално-техническото снабдяване, особено в областта на организационните му структури, не може и не бива да се разглеждат по един и същ начин, защото е необходимо да бъдат съобразявани с настъпващите промени в развитието на икономиката.

Следователно само ползването на марксистко-диалектическия метод в областта на «ИОМТС» ще ни позволи най-вярно и пълно да осветлим въпросите на техническия прогрес, най-новите и авангардни технологии, новите и прогресивни организации на производствените процеси, имащи действена връзка с процеса материално-техническо снабдяване.

¹ Н. Д. Фасоляк. Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване и сбыта. М., Экономика, 1980, с. 6.

2. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЦИПЛИНАТА «ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ»

Дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» разглежда въпросите, свързани с организацията, икономиката и планирането на материално-техническото снабдяване в народното стопанство, стопанските организации и предприятията. Същевременно тази дисциплина дава на студентите представа за основните теоретични въпроси, свързани с работата по организацията на материално-техническото снабдяване, което ще им позволи да осмислят редица практически положения, поставяни от ежедневиата практика в процеса на работата. Запознава ги със задачите, свързани с осигуряване на необходимите материални ресурси с цел постигане непрекъснат ръст на обема на производството, на производителността на труда, подобряване организацията на производството, реализация на техническия прогрес и др. Разглеждат се такива въпроси като постигане на високо качество на продукцията, правилна и надеждна организация на работата на органите по материално-техническо снабдяване, организиране на рационални производствени връзки между потребители и доставчици, пътища за намаляване на разходите при извършване на отделните доставки по линия на пласментно-снабдителните организации или на предприятията с производствено-експлоатационна дейност. Запознава ги с някои проблеми по организацията на правилната работа на складовото стопанство, организацията на единния технологичен процес, характеристика на складовите съоръжения и технико-икономическите показатели за оценка на работата по складовете.

В дисциплината е отделено място и на организацията на материално-техническото снабдяване както в народното стопанство, така и в отделното предприятие. Разглежда се развитието на тази организация, обясняват се положителните и отрицателните страни на етапите на това развитие.

Отделя се внимание на проблемите по нормирането и ефективното използване на материалите, тъй като в процеса на материално-техническото снабдяване, особено при изготвяне на заявките от спецификации с материали и при изграждането на плановете за материално-техническото снабдяване, се създават възможности за икономично и рационално използване на стоково-материалните ценности. Разглеждат се най-подробно основните принципи за изграждане на прогресивни разходни норми, режимът на икономии от стоково-материални ценности, както и основната документация, отчитаща изпълнението на разходните норми и икономии, реализирани в производството.

В дисциплината «Икономика, организация и планиране на

материално-техническото снабдяване» се разглеждат и въпросите, свързани с организацията на материално-техническото снабдяване в производствените цехове, участъци и работни места, с лимитиране на материалите. Тези проблеми са солидна преграда за преграхода на материалите в процеса на производството на предприятията.

За първи път в тази дисциплина се разглеждат въпроси, свързани с организацията по заплащането на труда, бригадната организация в отделите за материално-техническо снабдяване и пласментно-снабдителните организации. Това се прави от гледна точка на съвременните теории за научната организация на труда в управлението на материално-техническото снабдяване.

При разработването на план за материално-техническото снабдяване важно място заемат въпросите по изграждане на правилна и вярна номенклатура от стоково-материални ценности. Ето защо е отделно място и на този проблем, като се посочват принципът и редът за изготвяне на номенклатурата стоково-материални ценности (СМЦ), редът за тяхното класифициране и подреждане във връзка с Единния класификатор на продукцията на НРБ.

В практическата работа на материално-техническото снабдяване много усилия и време се отделя за правилното определяне на производствените запаси в предприятията с оглед осигуряване на непрекъсваемост и ритмично протичане на производствения процес. Затова е отделно важно място на основните проблеми по нормирането на производствените запаси. Изяснява се тяхната икономическа същност, факторите, които влияят на формирането на производствените запаси, видовете запаси, използвани в производствените предприятия, методите на нормирането им, както и системата за контрол на тяхното състояние.

Важен момент от дейността на материално-техническото снабдяване е изготвянето на плановете в национален мащаб и за отделното предприятие. Тук са разработени такива въпроси като: основни принципи за планиране на материално-техническото снабдяване, връзките на този план с плана на стопанската дейност на самоуправляващите се стопански организации, начина за изготвяне на държавния план за МТС, както и планиране на тази дейност в конкретното производствено предприятие.

Изготвянето на плана за материално-техническото снабдяване е само един етап от общата работа по изграждането на правилна система за снабдяване на предприятията. Втори по важност момент от планирането е неговото отчитане. Във връзка с този проблем са разгледани следните въпроси: същност на производствените връзки, реализация на материалните фондове, фактори, определящи избора на формата за снабдяване, прогресивните форми на снабдяване и влиянието им върху изпълнението на плана по материално-техническото снабдяване, контрол и анализ за

изпълнение на плана по материално-техническото снабдяване.

Учебникът завършва с разглеждането на някои въпроси от икономиката на материално-техническото снабдяване на пласментно-снабдителната организация, въпреки че тази част липсва в наименованието. Това е направено съзнателно от авторския колектив, тъй като е предназначен за студенти от различни специалности, но завършващи специализация МТС, които освен в отделите на материално-техническото снабдяване често попадат и в пласментно-снабдителните организации. Ето защо им се дава една елементарна представа за планирането и видовете разходи на обръщението, както и за редица понятия и категории от дейността на пласментно-снабдителните организации като надценки и отстъпки, формиране на дохода и печалбата, определяне на обществената производителност на труда, рентабилност и т. н.

3. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА ДИСЦИПЛИНАТА « ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ » И ВРЪЗКАТА И С ДРУГИТЕ ДИСЦИПЛИНИ, ИЗУЧАВАНИ ОТ СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ « МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ »

Основната задача на дисциплината е задълбоченото разработване и изучаване на проблемите по: организацията на материално-техническото снабдяване в производственото предприятие, икономиката и планирането на материално-техническото снабдяване, методите и организацията на анализа на постигнатите успехи от предприятията във връзка с ритмичното и ефективно снабдяване на производствените предприятия със стоково-материални ценности. От тази основна задача произтичат и останалите три задачи на дисциплината ИОПМТС.

Първата задача изисква задълбочено изучаване на документите на партията от различните конгреси за построяване на рационална организация на материално-техническото снабдяване през отделните петилетки. Тенденцията, която се очерта през този период на нашето социално-икономическо развитие, е преминването към система на децентрализирано снабдяване, като основни органи си остават специализираните пласментно-снабдителни организации, но вече включени в определени асоциации.

Втората задача изисква най-задълбочено запознаване с проблемите на планирането на тази дейност в отделните производствени предприятия, умението да се обобщава прогресивният производствен опит на колектива и да се прилага всичко това на практика с цел разкриване на стопанските възможности на отделните пред-

приятия при решаване на въпросите на материално-техническото снабдяване.

Третата задача е свързана с усвояването на теоретически и практически познания, с уменията да се обобщава опитът на трудовите колективи, занимаващи се с проблемите на материално-техническото снабдяване, с цел подпомагане на тяхната дейност по съвременното и ритмично снабдяване на производството при най-малки загуби и разходи от стоково-материални ценности.

При изпълнението на тези основни задачи дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» има връзка и с останалите икономически дисциплини, изучавани от студентите в специализация «Материално-техническо снабдяване». Първа и най-важна е връзката с «Политическата икономия на социализма». При социализма не само производството, но и разпределението, обръщението и потреблението на обществения продукт се осъществява по планов път в съответствие с икономическите закони на социализма. Следователно политическата икономия подпомага студентите при осмисляне на редица теоретико-методологически въпроси от икономиката на материално-техническото снабдяване.

Дисциплината «Икономика и организация на материално-техническото снабдяване» има връзка и с редица дисциплини с технически характер, изучавани от студентите специалисти.

Дисциплината има връзка и с основните дисциплини «Стокознание на промишлените стоки» и «Стокознание на хранително-вкусовите стоки». Самото наименование на дейността материално-техническо снабдяване показва, че в практиката се работи и с много материали от гледна точка на тяхната техническа обусловеност и характеристика. Специалистите, занимаващи се със стоково-материални ценности — обект на доставка за отделните производствени експлоатационни нужди, следва много добре да са запознати и с технологичните качества на материалите, за да могат своевременно да откликнат на настъпилите промени в производствените процеси, било то по причина на научно-техническия прогрес или поради промени в технологията и организацията на производството. Специалистите, боравещи със стоково-материалните ценности, се явяват и най-добрите сътрудници по разкриване на резерви от икономии на суровини и материали в процеса на производствената дейност на предприятията, с което се спомага за облекчаване на материалните баланси както на предприятията така и на народното стопанство.

ИКОНОМИЧЕСКА СЪЩНОСТ, ЗНАЧЕНИЕ И ЗАДАЧИ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

1. ИКОНОМИЧЕСКА СЪЩНОСТ НА ПРОЦЕСА НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

Човешкото общество и материалното производство са се развивали в пряка и непосредствена връзка. Материалното производство е основата за съществуване на човешкото общество. Това означава, че за да съществува, човешкото общество трябва да произвежда, защото в същото време то и потребява. Но за да може да потребява и да произвежда, е необходимо да се извършва доставка на материални ценности, посредством които се осигурява непрекъснатост на производствения процес. Тази особеност на обществения производствен процес пръв разкрива К. Маркс, който в своя епохален труд «Капиталът» пише: «Каквато и да бъде обществената форма на производствения процес, той трябва да бъде непрекъснат, т. е. да протича периодично все през един и същи стадий. Както обществото не може да престане да консумира, също тъй то не може да престане и да произвежда. Затова всеки обществен производствен процес — разглеждан в неговата непрекъсната връзка и в постоянния поток на неговото възобновяване — е същевременно и възпроизводствен процес.»¹ От своя страна процесът на възпроизводството в която и да е общественикономическа формация обхваща четирите фази: производство, разпределение, обмен и потребление. Тези стадии на възпроизводствения процес са взаимозависими, но същевременно в известна степен те представляват самостоятелна страна на един и същ процес. Водеща и определяща роля в този възпроизводствен процес има самото производство. По този въпрос Маркс казва в своя труд «Въвведенне към критиката на политическата икономия»: «производството господства както над самото себе си, така и над всички други моменти. . . Определено производство обуславя по този начин определено потребление, разпределение и обмен на определени отношения на тези моменти един към други.»² От това става ясно, че водещата роля във възпроизводствения процес

¹ К. Маркс. Капиталът, т. I. С., Издателство на БКП, 1950, с. 460.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Соч., т. 12. М., Госполитиздат, 1960, с. 725.

се пада на производството, което оказва влияние върху обема на потреблението, разпределението и обмена, в т. ч. на средствата за производство. Едновременно с това следва да се посочи, че продуктът, налязъл от сферата на производството, не може да попадне в сферата за потребление, без да премине през етапите на разпределение и обръщение. Стадиите на разпределение и обръщение са присъщи за всеки възпроизводителен процес, но тяхната форма е различна и се определя от икономическите закони на формацията, която обслужват.

Разпределението оказва съществено влияние върху развитието на отраслите в дадено стопанство. При капитализма разпределението протича стихийно, което води след себе си неизчислими загуби на труд и материали. По този повод В. И. Ленин пише: «Колко време се губи при придвижването на суровините и материалите към фабриката чрез закупчици или презакупчици, при неизвестности на изискванията на пазара! Не само време, но и самите продукти се губят и развалят.»¹ В условията на капитализма разпределението на средствата за производство е такова, че поражда постоянно диспропорции. Обратно, при условията на социалистическия начин на производство разпределението вече създава възможност за съзнателно и планово разпределение на средствата за производство. А това е и в съответствие с принципа за постоянното и систематично издигане на материалното и културното равнище на трудещите се.

Установяването на обществена собственост на средствата за производство показва, че само при социалистическото общество се създава обективната възможност за планово ръководство на икономиката на народното стопанство и още по-конкретно за плановото разпределение на обществения продукт.

Разпределението на обществения продукт, в това число и на средствата за производство, представлява само едната страна от икономическата дейност на социалистическата държава. Процесът на производството при нея е немислим без потребление, без постоянното осигуряване на суровини, материали, гориво, машини и съоръжения, т. е. средства за производство. Но това осигуряване е възможно само на основата на обмена на продукцията от даден вид производство с продукцията от други видове производство.

Различава се материално-веществена и социално-икономическа страна на процеса обмен. Така например материално-веществената страна на обмена се обуславя от техниката и технологията на дадено производство, от условията на транспорт и съхранение. Тя е социално-икономическата страна на обмена, определя доставчиците и потребителите, формата на обмена — пряка или складова (чрез посреднически организации), организаторите и

¹ В. И. Ленин. Соч., изд. IV, т. 20, с. 135.

регулаторите на този процес и т. н. От всичко това следва, че принципно се изменя характерът на обмена на дейността на хората. При социализма се запазва стоковият характер на средствата за производство. Това поражда и нови отношения — стоково обръщение на средствата за производство, което се явява като звено, от една страна, между производството и разпределението на продуктите, а от друга, с потреблението.

При капиталистическия начин на производство търсенето и предлагането, както и ценообразуването са стихийни, процесът не се управлява. Единственото място, където се организира формата на обръщение, мястото на обмяна, това е пазарът, а регулатор — законът за анархия и конкуренция на производството, който е един от основните закони на капитализма.

Съвсем друга е постановката на този проблем при условията на социалистическия начин на производство. Основа на процеса на обръщението е социалистическото производство. Тук отделните предприятия от сферата на обръщението са социалистически, което позволява вече в съответствие с проявлението на законите на социализма и по-конкретно със закона за планомерното и пропорционално развитие на народното стопанство определени средства за производство с особено дефицитен характер да се разпределят по планов ред с цел изпълнение на стратегически държавни поръчки, което прави тяхното търсене и предлагане да бъде планомерно регулирано. Следователно и в условията на самоуправляващите се стопански организации тяхното търсене и предлагане ще бъде планомерно регулирано. А от това следва, че процесът на обръщение на продукцията няма да бъде подложен на случайните пазарни колебания и няма да се влияе от икономическите кризи, съпътстващи капитализма.

Материално-техническото снабдяване има връзка и с производственото потребление на стоково-материалните ценности. Тук неговата основна задача е да се доставят в срок и качествено необходимите суровини и материали с оглед да се осигури непрекъсваемост и ритмичност на производствения процес, при който да се произведат в срок и достатъчно по количество и качество предвидени по план материални ценности. Следователно осигуряването на производството със средства за производство е също процес, който се организира планомерно, и то предимно с помощта на държавни органи и предприятия.

Изхождайки от всички тези постановки, можем да посочим, че дейността материално-техническо снабдяване е процес, който разкрива потребностите от средства за производство за една част по пътя на плановото им разпределение, а за друга — по пътя на самоуправлението. Това се постига посредством тяхното разпределение, обръщение, организация на най-рационалното им производствено потребление, като се доставят своевременно и комплект-

но от производителя до потребителя с помощта на система от органи за снабдяване в рамките на социалистическото народно стопанство.

2. ЗНАЧЕНИЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ ЗА НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

Една от най-важните задачи на материално-техническото снабдяване е, че осигурява ръст на основните отрасли в нашето народно стопанство по пътя на своевременното, ритмично и комплектно снабдяване на производствените предприятия със стоково-материални ценности, машини, съоръжения, отговарящи по своите технически качества на нуждите на даденото производство, за които са предназначени.

Следователно материално-техническото снабдяване е призвано да играе важна роля и има огромно значение за правилното протичане на производствения процес в отраслите на народното стопанство. Това е така, защото изпълнението на производствените задачи от стопанските организации и предприятия по отношение на продукцията в значителна степен зависи от правилното установяване на потребностите от материални ресурси в необходимите размери, качества и комплектност.

Днес нашето народно стопанство се развива по възходяща линия, вследствие на което в производството по отделните отрасли и подотрасли се въвличат големи количества от материални ресурси. Това усложнява процеса на материално-техническото снабдяване. Така например, ако обемът на дадено производство от определен отрасъл нарасне два пъти, то обемът и асортиментът на влаганите суровини, материали, горива, енергия, машини, съоръжения нараства не по-малко от четири пъти, което затруднява тяхното определяне, специфициране, превозване, съхраняване и привеждане във вид, удобен за производствено потребление.

Дейността на материално-техническото снабдяване има определено въздействие върху равнището на производителността на труда в производствените предприятия. Така например изборът на изходните суровини и материали, влягани в даден производствен процес за произвеждане на определен вид продукция, влияе съществено върху разхода на труд. Следователно несвоевременното материално-техническо снабдяване води след себе си нарушения в нормалния ритъм на производството, в резултат на което се създават условия за престой, влягане на повече труд при отклонение в размерите по спецификации, нерационално се използват машините и съоръженията, понижават се ефективността от използването на основните производствени фондове на предприятието. В резултат на всичко това се увеличават себестойността на продукцията, понижават се рентабилността на производството. От

своя страна производителността на труда също оказва влияние на материално-техническото снабдяване. Непрекъснатият ръст на обществената производителност на труда води до намаляване частта на живия труд в стойността на крайния продукт; същевременно частта на овеществения труд, в който влизат стойността на средствата за производство, непрекъснато се увеличава. В резултат на това се задълбочава специализацията в народното стопанство, кооперирането, което оказва влияние на материално-техническото снабдяване за увеличаване номенклатурата на материалните обекти на снабдяване.

Материално-техническото снабдяване има голямо значение и за ускоряване обращаемостта на оборотните средства в отделните производствени предприятия и в народното стопанство. Така например от правилната организация на материално-техническото снабдяване се решава каква част и какви размери от материалните запаси в производствените предприятия ще осигурят нормалния възпроизводствен процес в народното стопанство и непрекъснатост в производството на отделното предприятие. Ефективното решение на този въпрос има важно народностопанско значение особено в условията на утвърдения икономически механизъм и при наличието на постановление, което санкционира предприятията със свръхнормативни и излишни запаси.

Материално-техническото снабдяване оказва влияние и на рационалното и ефективно използване на материалните ресурси в народното стопанство. Проблемът за икономични от стоково-материални ценности не е нов и колкото повече се задълбочават стопанските връзки и навлизат нови производства в народното стопанство, толкова и още по-остро се поставя проблемът за икономичното и ефективно използване на материалите. Посредством материално-техническото снабдяване навлизат новите и по-икономични материали, а освен това със своевременното ритмично и комплексно снабдяване не се допускат условия за преразходи на планираните и редовни материали за нуждите на производствените процеси в стопанските предприятия.

Дейността на материално-техническото снабдяване оказва влияние на народното стопанство относно организирането на производствените връзки като важен елемент от организацията на икономиката на нашата страна. Провеждането на разумна и рационална политика в тази област спомага за по-правилното решаване на въпроса за пропорционалното развитие на отраслите в народното стопанство. С това се помага да се преснича стихийното възникване на връзки и в съответствие на това материалните ценности да се насочват към целесъобразното им потребление.

От казаното дотук се установява, че материално-техническото снабдяване в условията на социалистическото стопанство е особена сфера на стопанска дейност, която по своето икономическо съдържание представлява сфера на обръщението на сред-

ствата за производство. От това произтичат и всички онези характеристики за обръщението на средствата за производство производствени форми на движение на продукцията от сферата на производството до сферата на потреблението, които ще бъдат разглеждани по-нататък в настоящия учебник.

3. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

Материално-техническото снабдяване е един от основните фактори, който оказва огромно влияние върху производствено-стопанската дейност на производствените предприятия и стопански организации.

За да изпълни тази своя основна роля, материално-техническото снабдяване трябва да реши следните основни задачи:

1. Да организира непрекъснато, ритмично, своевременно и комплектно снабдяване на производствените предприятия от народното стопанство, както и на предприятията от непроеизводствената сфера.

Решението на тази задача изисква постоянно да се осъществява ритмично постъпване на отделните партии (доставки) от стокво-материални ценности в точно определени съотношения и по спецификация. Същевременно тези материални ценности трябва да отговарят на определени качествени изисквания и характеристика по стандарт.

Нарушаването на това води до нарушаване ритъма на производството в предприятията, които следва да получават тези материални ценности, и те не могат да произведат своята продукция, която може да бъде обект на потребление от друго производствено предприятие. Нарушават се производствените връзки, което в мащаба на народното стопанство причинява големи загуби и щети, преразход на материали, престон на работна сила, на машини, съоръжения и др.

Следователно материално-техническото снабдяване е длъжно да изпълнява тази своя основна задача, което ще съответствува на действителните нужди на народното стопанство.

2. Навременно и точно да определя действителните потребности от материални ценности за нуждите на производствения процес в предприятията на народното стопанство.

Тазн задача изисква в предприятията да има разработени прогресивни разходни норми и своевременно изготвени производствени програми, които ще позволят на специалистите, занимаващи се с изчисляването на потребностите от материални ресурси, да определят правилно и точно производствените потребности на предприятията. Практиката да се предоставят на отделите за

материално-техническо снабдяване предварително неутвърдени производствени програми с цел изготвяне на заявките-спецификации в първия етап на изготвяне на плана по материално-техническо снабдяване сериозно разстройва работата, пречи за обвързване на потребностите от материални ценности.

От друга страна, създалото се неправилно определяне на потребностите води до неправилно формиране на производствените запаси, което от своя страна оказва влияние върху осигуряването на ритмичността и непрекъсваемостта на производството. Нереалното определяне на потребностите от материални ценности предизвиква и значителни нарушения в платежоспособността на предприятията, пречи за правилното определяне на оборотните средства и правилно изграждане на финансовия план на производствените предприятия.

Следователно реалното определяне на действителните потребности от материални ценности е залог за осигуряването на производственото задание в предприятията, основа за изпълнение на идеите, заложенни от партнията и правителството в дадената политика.

3. Да определя и разкрива всички възможни източници от материални ресурси в народното стопанство с цел пълно удовлетворяване на производствените потребности.

Тази важна задача изисква от органите, занимаващи се с материално-техническото снабдяване в народното стопанство, да умеят да разкриват отделните източници от материални ценности на всички равнища на изготвяне на плана. Особено важен е моментът на изготвяне и съпоставяне на предварителните пресмятания на потребностите с тези, разкрити като източници, и възможностите те да покриват нужните потребности на народното стопанство.

4. Да въведе ефективна организация на производствените връзки между потребители и производители.

Тази задача изисква в страната да се изгради система от органи за материално-техническо снабдяване (пласментно-снабдителни организации, специализирани снабдителни отраслови организации, отделни за материално-техническо снабдяване и пласмент), които да могат да извършват снабдяване на предприятията със средства за производство при най-малки разходи и загуби за народното стопанство.

Тази задача е свързана още с решаване на такива въпроси като съчетаване на транзитната форма на снабдяване със складовата при оптимизиране на разходите по обръщението на средствата за производство. Същевременно тук се проучват и онези въпроси по установяването на преките стопански връзки, снабдяване на търговска основа, гарантираното и комплектно снабдяване и др., с които държавата се стреми да придвижва при най-малки разходи стоково-материалните ценности от производителя до потребителя.

5. Да осъществи постоянен режим на рационално и икономично оползотворяване на стоково-материалните ценности в предприятията на народното стопанство.

Решението на задачата изисква да се създаде система от органи и мероприятия за осъществяване на икономичното и ефективно използване на материалните ценности в народното стопанство. С изпълнението на тази задача пред предприятията се поставя проблемът за установяване на прогресивни, научнообосновани и икономични разходни норми, за установяване на режим по тяхното изпълнение и отчитане на икономите от материали.

6. Да изгради рационална система по наблюдение и контрол върху материалните запаси. Правилното решение на този въпрос е особено актуално днес във връзка с постановление № 7 от 6. II. 1987 г. Санкциите, които предвижда това постановление за допустими свръхнормативни и излишни запаси, влияят особено много на доходите и правилното формиране на оборотните средства в предприятията. Ето защо всяко мероприятие за подобряване на работата по нормирането и контролирането на материалните запаси в пласментно-снабдителните и стопанските организации и предприятия има съществено значение за облекчаване на материалните баланси на народното стопанство и за финансовата стабилност на предприятията.

7. Постоянно и целенасочено да усъвършенствува системата за организация на материално-техническото снабдяване в народното стопанство.

Това е задача, която изисква, от една страна, постоянно да се изучава системата от органи на материално-техническото снабдяване като форма на обръщение на средствата за производство, а от друга, постоянно да се ускорява обращаемостта на оборотните средства, съчетано с целенасочено намаляване на разходите по обръщението.

За решаването на тази задача трябва систематично да се извършва необходимата изследователска работа по изграждането на рационална система на материално-техническо снабдяване. Същевременно трябва да се изучават настъпилите икономически промени в развитието на народното стопанство, планирано от партията и правителството през отделните петилетки, за да може в унисон с настъпващите качествени и количествени изменения да се изменя и системата за материално-техническо снабдяване, с което да се решават проблемите на народното стопанство.

РАЗВИТИЕ НА СИСТЕМАТА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ В НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

1. ЕТАПИ НА РАЗВИТИЕ НА СИСТЕМАТА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ У НАС

С утвърждаването на народната власт на 9. IX. 1944 г. нашето народно стопанство тръгна по пътя на социализма. Партията и правителството обърнаха внимание на възстановяване на народното стопанство от разрухата на Втората световна война и създаване на условия за изграждане на социалистическо общество. Това постави основата на редица революционни преобразования, които имаха задачата да създадат условия за постепенен преход от капитализъм към социализъм, а по-нататък — за изграждане на материално-техническата база на социалистическото общество.

Развиването и укрепването на социалистическия строй дава отражение и върху развитието на системата за материално-техническо снабдяване. Тя преминава през различни етапи на развитие, отражение на достигнато равнище на развитие на социалистическите производителни сили. Същевременно измененията на системата за материално-техническото снабдяване са отражение на равнището на развитие и организация на икономиката на социалистическото стопанство, в което неминуемо се проявяват и всички онези недостатъци и слабости на управление на икономиката, съпътстващи утвърждаването на една нова общественно-икономическа формация.

Въз основа на тези постановки за развитие на социалистическото стопанство в развитието на системата за материално-техническо снабдяване може да се набележат няколко етапа.

Първият етап на изграждане и развитие на системата за материално-техническо снабдяване може да се отнесе към времето за възстановяване на народното стопанство през периода 1944 — 1948 г.

Непосредствено след 9. IX. 1944 г. съществува пълна разруха, липсват материали и суровини. Това изисква въпросите на материално-техническото снабдяване да се поставят на важно място като едно от сериозните условия за възстановяване на народното стопанство.

Характерно за този период е създаването на обществен кон-

трол над производството и разпределението. За осъществяване на тази дейност съе закон-наредба за снабдяването и цените от 13. IX. 1944 г. се учредява Дирекция на снабдяването и разпределението при Министерство на търговията и промишлеността. Основна задача на тази дирекция е: «Да проучва и установява количествата, качествата и вида на наличните стоки. Установява и градира нуждите и извършва разпределението им за населението, войската и производството.»¹

Дирекцията изигра за времето си важна роля в подпомагане на народната власт по организирането на точни отчети на постъпленията, разходите и остатъците от суровини, материали, гориво, резервни части, за правилното им съхранение и производствено потребление от отделните производствени предприятия. Следователно едновременно със създаването на обществен и работнически контрол над производството и разпределението на богатата се учреди и новият държавен апарат, на който бе предоставено и управлението на икономиката и производството.

Вторият по същество важен момент през този етап е изграждането на Върховен стопански съвет при Министерския съвет, утвърден със закон-наредба на правителството на Отечествения фронт от 21. V. 1945 г.² Той бе изграден по отдели, обособени на производствен признак, с което се осъществи онази планово-организираща роля като една от новите функции на социалистическата държава. Задачата на тези отдели бе да определят плановете контингенти за произвеждане на продукцията от отделните предприятия, както и да задоволят тези предприятия с необходимите суровини и материали. От своя страна оперативно-снабдителната дейност се осъществява непосредствено между доставчиците и потребителите в съответствие с плановете лимити, снуснати за реализацията от Върховния стопански съвет.

Вторият етап обхваща времето от 1949 до 1959 г. Това е периодът на първите две петилетки, когато се извършва ускореният процес на индустриализация на народното стопанство.

Този етап се характеризира с това, че е поставено началото на организирано и всеобхватно планиране на народното стопанство. Изпълнението на двегодишния план възстанови и изправи на крака нашето народно стопанство. С изграждането на двегодишния план през 1948 г. за първи път се прне и план за материално-техническото снабдяване на база разработени материални баланси. По такъв начин се установи плановете начало за снабдяването на предприятията от народното стопанство със средства за производство.

Този етап се отличава и с усиленото провеждане на програмата за изграждане на социалистическото общество в съответствие с

¹ Вж. по-подробно ДВ, бр. 213 от 23. IX. 1944 г.

² Вж. по-подробно ДВ, бр. 415 от 29. V. 1945 г.

програмата на историческия Пети конгрес на БКП, проведен под ръководството на Г. Димитров. Това постави нови изисквания пред материално-техническото снабдяване, а именно — нов подход в планирането и оперативната дейност на снабдяването. Така например с 1500-то Постановление на МС и ЦК на БКП се изгради нов орган за материално-техническо снабдяване за решаване на проблемите в народното стопанство, а именно УДСДР към МС¹. На тази нова организация се поставиха следните отговорни задачи:

— да организира съвместно с отрасловите министерства изготвянето на плановете за разпределение и реализация на наблюдаваните материали;

— да осъществява снабдяването на предприятията от народното стопанство със стоково-материални ценности от внос и местно производство;

— да организира образуването и съхраняването на държавния резерв от материали.

УДСДР провежда пласментно-снабдителната дейност по разпределението и придвижването на стоково-материалните ценности посредством своите пласментни организации, изградени на стопанска сметка, като ДСП «Държавно снабдяване», ДСП «Петрол» и ДСП «Дървопласмент». Освен тези организации през този етап действуват и снабдителни организации, изградени на ведомствен признак. Такива например бяха «Промснаб» към Министерство на леката промишленост, «Транснаб» към Министерство на транспорта, «Комунснаб» към Министерство на комуналното стопанство, «Здравснаб» към Министерство на народното здраве, «Стомана» към Министерство на тежката промишленост, снабдителните бази на ЦС на ТПК, «Земснаб», «Селснаб» и т. н.

Отличителното през този етап е създаването на многобройни снабдителни организации с ведомствен и извънведомствен характер, което в някои случаи води до дублиране работата в пласмента и снабдяването, с което се пречи за ускоряване обръщаемостта на оборотните средства. В резултат на това се натрупват големи количества запаси от суровини и материали, разпръснати в много звена. Това от своя страна влошава работата по правилното съхранение на суровините и материалите, товарно-разтоварните процеси, както и по установяване на гъвкави форми на снабдяване.

Въпреки недостатъците си този етап на развитие на материално-техническото снабдяване има своите положителни страни, защото той утвърди като система тази дейност, в която кадрите вече натрупаха опит, собствени виждания и някои въпроси можеха да се прогнозират в перспектива.

Следващият етап е развитието на материално-техническото

¹ Вж. ДВ, бр. 139 от 14. X. 1950 г. Постановление 1500 на МС и ЦК на БКП.

снабдяване през периода 1959 — 1963 г. Той се отличава с прилагането на териториалния принцип в държавното и стопанското ръководство.

Този етап се характеризира с това, че отделните стопански министерства бяха закрити и преминаха на бюджетни начала, а окръзите се обособиха като основни стопански единици. Това доведе до съществени изменения в системата за материално-техническото снабдяване.

С правителствени разпореждания от 1. VII. 1959 г. на ЦК на БКП и МС се изгради Централно управление «Материално-техническо снабдяване» (ЦУМТС) към Държавния комитет за планиране. На него се предоставиха планово-регулиращите функции и същевременно функциите на контролен орган. Едновременно с това към окръзите се изградиха окръжни предприятия за материално-техническо снабдяване на двойно подчинение — на ЦУМТС и на окръжните народни съвети. Тяхна основна задача бе да организират изцяло снабдяването на всички предприятия от производствената и непроизводствената сфера на територията на окръга със суровини, материали, горива, резервни части. Осъществяването на доставките следваше да се извършва по пътя на трайната и складовата форма на снабдяване.

Следващият етап е 1963 — 1969 г. Изградената система за материално-техническо снабдяване през 1963 г. претърпя изменение. На мястото на ЦУМТС се изгради ново управление, което бе наречено ГУМТС — Главно управление за материално-техническо снабдяване. Целта на тази реорганизация бе да се засили централизираното разпределение на материалните ценности в противовес на изразилите се местнически тенденции през предходния етап, за което се изгражда ДП «МТС» във всеки окръг. По-късно, през 1966 г., в съответствие с изискванията на новия икономически механизъм на ръководство се наложи да се извършат някои промени в ГУМТС. Изградиха се крупни пласментно-снабдителни организации с обхват на дейност за цялата страна. Това са организациите ДСО «Металснаб», ДСО «Техноснаб», ДСО «Вторични суровини». Освен това към Министерство на горите и горската промишленост се създаде ДСО «Дървопласмент», към Министерство на химията и металургията — ДСО «Химснаб» и дирекция «Петрол» към ДСО «Нефтохим».

Следващият етап е 1969 — 1976 г. През този етап организацията на материално-техническото снабдяване има следния вид: а) централни органи; б) пласментно-снабдителни организации — обединения и клонове и в) функционални отделни по материално-техническо снабдяване към стопанските организации и стопанските предприятия.

Към централните органи тук се причислява новоизграденото Министерство на снабдяването и държавните резерви, което съвместно с Държавния комитет за планиране има задача да осъще-

ствява цялата дейност по материално-техническото снабдяване. През този етап е характерно, че е налице пълно заместване на централизираното планиране и разпределение на материалните ресурси, имащи стратегическо значение за развитието на народното стопанство.

Към втората група се причисляват специализираните и универсалните пласментно-снабдителни организации¹. Специализираните пласментно-снабдителни организации са: ДСО «Рудметал», ДСО «Химснаб», ДСО «Вторични суровини», които заедно с универсалната пласментно-снабдителна организация ДСО «Териториално снабдяване» са в подчинение на Министерство на снабдяването и държавните резерви, а специализираните пласментно-снабдителни организации ДСО «Стара планина» и ДСО «Строителни материали» — на съответните министерства: Министерство на горите, Министерство на строежите и т. н.

Основните задачи на специализираните пласментно-снабдителни организации от системата на Министерство на снабдяването и държавните резерви са да изучават въпросите по снабдяването с ресурси от внос и местно производство и по тяхното правилно съхранение и концентриране в своите бази и складове. Същевременно на универсалните пласментно-снабдителни организации беше възложена задачата да снабдяват всички производствени звена на територията им, независимо от тяхната ведомствена принадлежност, но в малки количества.

Към третата група се причисляват функционалните отдели за материално-техническо снабдяване. На тяхната структура, начини на изграждане, задачите, които следва да изпълняват, ще се спрем по-подробно в т. 3 на тази глава.

Следващият етап от развитието на системата за материално-техническо снабдяване в нашето народно стопанство обхваща периода от 1976 до 1981 г., когато тризвенната форма на снабдяване по отношение на производствените и пласментно-снабдителните предприятия се замени с двузвенна форма.

Решенията на XI конгрес на БКП поставиха нови задачи пред икономическото развитие на народното стопанство. Това наложи и необходимостта от нова система на организация на материално-техническо снабдяване. Ето защо с Разпореждане № 147 от 5 август 1976 г.² се утвърждават нови генерални схеми за някои министерства, включително и за Министерство на снабдяването и държавните резерви. В изпълнение на това разпореждане се закриват дейностите на пласментно-снабдителните организации ДСО «Рудметал», ДСО «Химснаб» и ДСО «Териториално снабдяване» заедно с техните окръжни клонове. На тяхно място бяха изградени единни пласментно-снабдителни организации, на брой

¹ Вж. по-подробно Разпореждане № 590 на бившия КСК и ДВ, бр. 8 от 29. I. 1971 г.¹ и бр. 9, 10, 11 от 2, 5 и 9. II. 1971 г.

² Вж. по-подробно ДВ, бр. 82/14, VIII, 1976 г.

27, колѳото са окръзите на страната. През този етап към министерството остават на подчинение СП «Петрол», СО «Вторични суровини», СП «Наука и техника», Институтът по ЦЕИМ, както и външпотърговските организации «Рудметал» и «Химимпорт». На Министерството на снабдяването и държавните резерви бяха поставени нови отговорни задачи за по-рационалното и ефективно снабдяване на народното стопанство с материални ценности. Същевременно министерството премина на нова структура на управление, основаваща се на кибернетичния принцип, представена в пет блока: ръководещ, разработващ, изпълнителски, контролен и обслужващ. С това се смяташе, че ще могат да се решат по най-ефективен начин всички задачи по материално-техническото снабдяване в съответствие с настъпилите изменения в икономиката на народното стопанство във връзка с целите и идеите, поставени от XI конгрес на БКП.

Следващият етап от утвърдената система за организация и управление на материално-техническото снабдяване в народното стопанство е периодът след 1981 г.

С Постановление № 22 на Министерския съвет от 30. VI. 1981 г.¹ се закри Министерството на снабдяването и държавните резерви, като неговата дейност се разпредели между редица ведомства.

Необходимостта от тази реформа бе продиктувана от настъпващите съществени промени в икономиката на нашето народно стопанство в съответствие с решенията на XII конгрес на БКП и в изпълнение на теоретичните постановки на др. Т. Живков на Октомврийското съвещание по основните проблеми на изграждането на развитото социалистическо общество в нашата страна и за последователното прилагане на икономическия подход във всички сфери и отрасли.

Целта бе във възможно най-голяма степен да се премахне централизмът, многозвевността в управлението и функционирането на системата за материално-техническо снабдяване, като същевременно се оказва най-рационално въздействие върху другите ведомства и отрасли по ефективното оползотворяване на материалните ресурси.

С това постановление дейността на Министерството на снабдяването и държавните резерви се разпредели, както следва:

1. На Държавния комитет за планиране бяха предоставени функциите по съставяне на материалните баланси и лимитите за суровините, материалите, горивата и др., имащи важно стратегическо значение за народното стопанство, контролът по изпълнението на същите, изготвянето на нормативите за материалните запаси, обменът на свободните материални ресурси със социалистическите страни и др. Към ДКП се придаде и Главното управление за държавните резерви.

¹ Вж. по-подробно ДВ, бр. 55 от 14. VII. 1981 г.

2. На Министерството на вътрешната търговия и услугите бяха предоставени редица функции и дейности, като: редовното и ритмично снабдяване със стоково-материални ценности на потребители, които не са обект на специализираните пласментно-снабдителни организации; срочното и своевременно изкупуване на излишните и свръхнормативни запаси в обслужващите потребители; задоволяване на всички потребители с материали от различни ведомства, окръжни народни съвети, обществени организации и др. Към това министерство се придадоха и окръжните пласментно-снабдителни организации по окръзи, като за целта се изгради Дирекция на ОПСО към МВТУ. Бившият Главен информационен управляващ център се придаде към Комитета по единна система за социална информация (КЕССИ) със задача да продължи да ръководи контрола и дейността по изграждането на националната автоматизирана система за управление на материално-техническото снабдяване, както и за дейността по централизираното информационно обслужване на стопанските организации и предприятия по разпределението, обобщаването и разработването на разчети по плановете за материално-техническото снабдяване.

На Министерството на машиностроенето и електрониката бе предоставена цялата дейност по качествено и ритмично снабдяване на производствените предприятия с технически изделия, както и организирането на изкупуването на свободните машини и съоръжения. За целта в разпореждане на министерството бяха предоставени пласментно-снабдителните организации ДСО «Техноснаб» със специализирани пласментно-снабдителни предприятия в Бургас, Габрово и т. н., ПСО «Изотпласмент», ПСП «Електроснаб» и СД «Изкупуване и пласмент на свободни машини и съоръжения».

Следващият етап се характеризира с откриване на ново Министерство на снабдяването и държавните резерви (МСДР) с Постановление № 25 от май 1985 г.¹ Това се наложи от факта, че преди изградената система за материално-техническо снабдяване срещаше затруднения в организацията на стопанските производствени връзки. С това се целеше да се подобри работата и да се създадат по-добри условия за изпълнение на 53-то Постановление на МС от 31. XII. 1981 год. По-нататък това министерство бе закрито заедно с редица други министерства в съответствие с настъпналата реформа през 1986 год. Според тази реформа МСДР се преля в Асоциация по снабдяването към Министерство на търговията. В края на същата година асоциацията подготви Наредба за усъвършенстване на системата за управление на материалните ресурси, публикувана с Постановление № 7 от 6. II. 1987 год., с която се цели да се подобри разработването на материалните

¹ ДВ, бр. 44 от 7. VI. 1985 г.

баланси, чрез което да се постигне необходимата пропорционалност между производство и потребление на материалните ресурси и да се създадат условия за преодоляване на дефицитността в народното стопанство с цел по-пълно задоволяване на неговите потребности.

По този начин се създаде предпоставка за осъществяване на идеята материалнитебаланси да се разработват на основата на балансите за технологични връзки. Същевременно с постановлението се реши да се прекрати и дейността на Асоциацията по снабдяване, като активите и пасивите, другите права и задължения се поемат от Комитет по материалното стопанство, пряко подчинен на Министерството на търговията. Такава е идеята за работа по системата за материално-техническо снабдяване през деветата петилетка в изпълнение на решенията на Постановление № 7 от 6. II. 1987 г. и Правилника за стопанската дейност, публикуван в ДВ, бр. 100 от 1987 г.

2. ОРГАНИЗАЦИЯ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ В ОТРАСЛИТЕ НА НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

В системата на материално-техническото снабдяване различните органи и организации изпълняват определени функции и задачи, което определя и тяхното място. От тази гледна точка засега органите, занимаващи се с материално-техническо снабдяване, се делят на три основни групи: планово-ръководни органи, стопански организации за пласментно-снабдителна дейност и планово-оперативни органи в министерства, стопански организации и предприятия.

Тук ще разгледаме организацията на работата само в планово-ръководните органи МИП, КМС, стопанските организации за пласментно-снабдителна дейност, а след това ще проследим как е организирано снабдяването в основните отрасли на народното стопанство.

На сегашния етап от развитието на системата за материално-техническо снабдяване трябва да се каже, че тя има децентрализиран характер. Министерството на икономиката и планирането (МИП) заема важно място като планово-ръководен орган по обвързването на плановете за материално-техническо снабдяване, като същевременно извършва и разпределението на лимитите от опези суровини и материали, които имат важно значение за развитието на основните отрасли на народното стопанство. То разработва всички материалнибаланси и плановете за разпределение на материалите, определени от Министерския съвет. Наред с това МИП решава широк кръг от задачи в сферата на материално-техническото снабдяване, които могат да се сведат до следните:

а) осъществява самостоятелна държавна политика в правилното насочване и оползотворяване на материалните ценности в страната;

б) осъществява цялостното материално обвързване на Единния план за научно-техническо и социално-икономическо развитие по пътя на установяването на реални и рационални материални баланси за суровини, материали, резервни части и машини, утвърдени по приложение № 1 с Постановление № 7 от 6. II. 1987 г.;

в) организира методическо ръководство и контрол по създаването на методология за установяване на научнообосновани и прогресивни разходни норми;

г) разработва и утвърждава нормативи за запаси от материали, суровини, горива, енергия, резервни части и др. в натура и дни;

д) организира дейността по образуването, съхранението и целесъобразното използване на държавните резерви от материали;

е) организира и ръководи координацията на плановете със страните-членки на СНВ;

ж) отговаря за осигуряване планомерното развитие на икономиката, за националните баланси и тяхното обвързване;

з) внася предложения в Министерския съвет за създаване на допълнителни условия за изпълнение на целите и задачите от държавния план.

Друг орган с важно значение от държавен характер за дейността на материално-техническото снабдяване е Комитетът по материално стопанство. Съгласно Постановление № 69 от 12. XII. 1986 г. на този комитет се поставиха следните задачи:

— провежда единна държавна политика, извършва координация и упражнява държавен контрол върху управлението на материалните ресурси, утвърдени с Приложение № 2 (Пост. 7 от 6. II. 1987 г.), включително и вторичните суровини;

— осъществява общофункционално ръководство на: дейностите по материално-техническо снабдяване, развитието на националната система за търговия със суровини и материали, ефективното използване на енергийните и материалните ресурси; складовото стопанство и изграждането на единната информационно-управляваща система по материалното стопанство;

— осъществява методическо ръководство по нормирането на материалните запаси;

— съдействува за развитието на преките производствено-стопански връзки за търговия със суровини, материали и други средства за производство;

— в рамките на предоставените му функции и права координира и контролира дейността на пласментно-снабдителните организации и им въздействува с икономически средства за ритмично изпълнение на доставките съгласно договорите.

Следващата група органи, които имат важно и решаващо

значение за провеждане дейността на материално-техническото снабдяване в рамките на народното стопанство, са двете основни групи пласментно-снабдителни организации: универсални — СО «Териториално снабдяване», и специализирани — СО «Металснаб», СО «Химснаб», СО «Стройкомплект», ТС «Агротехнически комплекс» и др.

СО «Териториално снабдяване» е в състава на Комитета по материално стопанство. Ръководството му се изразява само в утвърждаване на ръководния персонал. Всъщност тя е една напълно самоуправляваща се стопанска организация. Към нея са всички ОП «Териториално снабдяване» от бившите окръзи.

СО «Металснаб» е основен член на асоциация «Металургия и минерални суровини»; има пласментно-снабдителни предприятия в редица градове като София, Варна, Русе, Бургас, Лом, Горна Оряховица и т. н.

Стопанско обединение «Химснаб» е в състава на асоциация «Биотехнологическа и химическа промишленост». В състава на това стопанско обединение се намират следните стопански компании: СК «Химснаб», СК «Петрол» и СК «Газоснабдяване». Всички те имат свои предприятия в редица наши градове.

СО «Стройснаб», което се преименува в «Стройкомплект», е основен член на асоциация «Строителство и строителна индустрия» и членува в СО «Строителни материали». Има свои пласментни предприятия в нашето народно стопанство по отделни райони на страната.

Снабдяването на селското стопанство с определени машини, съоръжения и резервни части се извършва от специализираната снабдителна стопанска организация «Агротехнически комплекс». Тя влиза в състава на асоциацията «Транспортна, селскостопанска и строителна техника». Конкретното снабдяване на аграрно-промишлените комплекси с машини и резервни части се извършва от Дирекция за търговия с материални ресурси.

Към асоциация «Горско стопанство и горска промишленост» се утвърди Дирекция за материално-техническо снабдяване и пласмент на дървени материали.

Всички тези пласментно-снабдителни организации, било то специализирани или универсални, решават основни задачи по организацията на материално-техническото снабдяване на ССО от производствената и непроизводствената сфера на народното стопанство, както следва:

— установяват потребностите посредством изучаване на потребителското търсене и ръководят пласментно-снабдителната дейност по утвърдените номенклатури от стоково-материални ценности по приложение № 1 от МИП и приложение № 2 на Комитета по материално стопанство;

— приемат заявки-спецификации от ССО и други потребители, обобщават ги и ги представят на съответните доставчици от внос

и местно производство и сключват договори за доставка. Същевременно осъществяват и контрол по изпълнението на договорите;

— съдействуват за провеждане на строг режим на икономии от суровини и материали. Едновременно с това осъществяват политика на икономия от валута предимно от второ направление. Работят по пренасочване на стоково-материалните ценности, обект на доставка, от внос към местно производство и от внос II към I направление;

— водят политика на съсредоточаване на запасите в пласментно-снабдителните организации;

— пласментно-снабдителни организации (ПСО), които при новия начин на работа се наричат организации за търговия с материални ресурси, ще работят на стопанска сметка и на конкурентна основа;

— извършват в съответствие с нормативните документи налагащи се промени в плана за ресурсите и реализацията;

— установяват свободните количества от материални ресурси в самоуправляващите се стопански организации и извършват съответното пренасочване;

— извършват допълнителни услуги на потребителите под форма на обработка и заготовка на материалите и др.;

— осъществяват най-рационално движение на материалните ценности, като съчетават оптимално традиционните с най-новите прогресивни форми на снабдяване.

Наред с организацията на пласментно-снабдителната дейност за правилното протичане на процеса на материално-техническото снабдяване значение има и неговата организация и в основните отрасли на народното стопанство като промишленост, строителство, транспорт, селско стопанство, и в дейностите от непроеизводителната сфера.

Стопанските обединения от машиностроенето влизат в състава на съответните асоциации. Самите стопански обединения имат свои дирекции за материално-техническо снабдяване, които водят плановете регулираща дейност. Те заедно със ССО съставят материалните баланси и посредством диалог ги съгласуват с доставчиците или ПСО.

Отделите за МТС при производствените предприятия разработват материални баланси за потребните им суровини, материали и други материални ценности на основата на авангардни технологии и научнообосновани и прогресивни разходни норми. Подобно е положението и в строителството. Особено тук е, че към отделните СМК има изградени снабдителни бази, които разработват материалните баланси на основата на прогресивни разходни норми и също както в промишлеността съгласуват нормативите за материалните запаси. Те също са обединени в съответни асоциации.

Малко по-различно е уредено снабдяването на леката про-

мишленост. Всички стопански обединения като СО «Памукотекс», СО «Декотекс», СО «Витекс», СО «Рила», СО «Пирин» и др. са членове на асоциацията «Индустрия за човека». Прилагат се две форми на организация:

— отдели за материално-техническо снабдяване и пласмент (при предприятията, чиято продукция има главно производствено предназначение);

— отдели за материално-техническо снабдяване и отдели за пласмент и търговия. Последните имат за задача да реализират продукцията главно на пазара.

Организацията на материално-техническото снабдяване в транспорта също е свързана с някои особености на експлоатацията на транспортните средства в различните видове транспорт. Това именно е предизвикало оформяне на направление за материално-техническо снабдяване към Министерството на транспорта, а и в отделните видове транспорт — изграждането на самостоятелни снабдителни организации. Техните основни задачи са: да осигуряват машинно-техническото снабдяване, да осигуряват всички материални ценности за провеждане на нормален експлоатационен процес на транспортните средства от различните видове транспорт, както и да осъществяват материално-техническо снабдяване на всички предприятия от Министерството на транспорта с промишлена, производствена и строителна дейност.

Ето защо в СО «Български държавни железници» е изградена специална снабдителна организация със статут на поделение за обединението. Изразява се в изграждане на централна снабдителна база в София със свои филиали в Горна Оряховица, Габрово и Лом и четири главни снабдителни бази в Пловдив, Варна, Бургас и Русе.

Организацията на материално-техническото снабдяване в СО «Автомобилен транспорт» е малко по-различна. Към стопанското обединение е създадено специализирано снабдително предприятие «Автотранснаб» със свои бази в София, Горна Оряховица, Стара Загора. То е изградено на функционален признак и снабдява всички тридесет автостопанства — 27 в бившите окръзи, две в София и едно в Пазарджик. Всички отдели за материално-техническо снабдяване към отделните автостопанства са изградени на функционален признак.

В СО «Воден транспорт» също е изградено «Предприятие за материално-техническо снабдяване» с бази във Варна, Бургас, Русе и Лом. Цялата дейност по материално-техническото снабдяване е организирана на функционален признак и по подобие на предните две организации.

Във въздушния транспорт от началото на 1983 г. е изградено снабдително предприятие «Авиотранснаб» с база в София и градовете Варна и Бургас. То извършва цялата дейност по материално-техническото снабдяване на въздушния транспорт.

Организацията на материално-техническото снабдяване в селското стопанство има също своя специфика, произтичаща от особеностите на селскостопанското производство. Тези особености са: сезонният характер на селскостопанското производство, съставът и характерът на средствата за производство (различни почвено-климатични условия), характерът на възпроизводствения процес (териториална разпръснатост на селскостопанските предприятия). Всичко това оказва въздействие на процесите на материално-техническо снабдяване, а именно: а) в създаване на сезонни запаси от горива, торове, препарати, резервни части и др.; б) в определяне на номенклатурата, снабдяването и разхода на минералните торове, задоволяване на растениевъдството със семена, посадъчен материал, препарати и др.; в) материално-зоотехническо снабдяване, изразяващо се в доставяне на животновъдството на продуктивен и работен добитък, разнообразни зоотехнически съоръжения, лекарствени препарати и др.

Цялата дейност по материално-техническото снабдяване се ръководи от асоциация «Национален аграрно-промишлен съюз», към който има изградена Дирекция по материално-техническо снабдяване. На тази дирекция са подчинени функционалните отдели за материално-техническо снабдяване в отделните АПК, като са изградени на два признака: централизиран, при който се обособява отдел по материално-техническо снабдяване, заемащ се изцяло с въпросите по планирането, доставянето и съхранението на материалните ценности, необходими за селското стопанство, и децентрализиран, при който отделът има само планово-регулаторни, контролни и отчетни функции по отношение на доставяните материални ресурси. Специфицирането, договарянето и доставянето се извършва от звената за материално-техническо снабдяване към отделните селскостопански предприятия.

Освен това за нуждите на селското стопанство към асоциация НАПС има изградени специализирани снабдителни организации като: ТС «Агромашинанмпекс» с клонове в Благоевград, Толбухин, Русе, Пловдив, София и Ямбол и към всеки клон — съответните бази на двойно подчинение — към НАПС и Министерството на външноикономическите връзки. В своята дейност то включва вноса и износа на селскостопански машини и снабдяването с всички видове машини и резервни части; ДСП «Сортовни семена» с основна задача да организира производството на сортовни семена, овощен и лозов посадъчен материал и др.; дирекция «Разплодни животни» към СО «Родона» за снабдяване на селското стопанство със селектионирани животни, за рибен материал, за научни опити и др.; ДСП «Зоветенаб» с 16 клона за снабдяване на селското стопанство с необходимите лекарствени препарати.

СО «Млечна промишленост», СО «Родона», СО «Зърнени храни и фуражна промишленост», СО «Българско пиво», СО «Бул-

гарплод», СО «Винпром» и СО «Маслодобивна и сапунена промишленост» са в състава на асоциация НАПС.

Към всяко стопанско обединение има изградена дирекция по ресурсите с три функционални отдела: изкупуване, материални ресурси и пласмент. Отделът за материални ресурси е изграден на функционален признак и той ръководи отделите за материално-техническо снабдяване към отделните предприятия от всяко стопанско обединение. Тези отдели са изградени на функционален признак.

Към асоциация «Съобщения» е организирано СП «Материално-техническо снабдяване» със задача да решава всички проблеми по доставянето на нова техника, материали и резервни части за поддържане на нормална работа на съобщенията в нашето народно стопанство.

Към Министерството на културата, науката и просветата има изграден функционален отдел за материално-техническо снабдяване, който провежда обща политика за снабдяването на просветата по области с необходимите материални ресурси за нормална работа на училищата и висшите учебни заведения. В подчинение на това министерство е и специализираното предприятие СП «Учтехпром» за производство и разпространение на учебни технически средства.

Също така поделения на това министерство са: СО «Театър и музика», СО «Циркове и естрада», СО «Пластични изкуства», СО «Паметници и култура», СО «Българско радио и телевизия», СО «Българска полиграфия» и ТСО «Българска книга и печат», които имат изградени функционални отдели за материално-техническо снабдяване както към стопанските организации, така и към отделните предприятия, подчинени на тях.

3. СТРУКТУРА, ФУНКЦИИ И ЗАДАЧИ НА ОТДЕЛИТЕ ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ. ПРИНЦИПИ НА ИЗГРАЖДАНЕ

Производствените предприятия са основните и решаващи звена в отделните отрасли на народното стопанство, създаващи средства за производство и предмети за потребление, за което много допринасят и отделите за МТС. Освен това тези отдели играят немалка роля и при задоволяване на дейностите, свързани с потреблението на материални ресурси от непроектната сфера.

В условията на действие на Правилника за стопанската дейност ролята на производственото предприятие като основно звено нараства особено много. Заедно с това нараства и значението на материално-техническото снабдяване и изпълнение на съвременното, ритмично и комплексно снабдяване с материални

ресурси. За постигането на тези цели немалка роля играе правилното построяване на структурата на отдела за материално-техническо снабдяване, както и точното изпълнение на функциите и задачите, които са му отредени в общата организация на стопанската дейност на предприятието.

Основните фактори, които трябва да се имат предвид при изграждане структурата на отделите за материално-техническо снабдяване, се свеждат до следните:

а) мащаб на предприятието, обем на произвежданата продукция и разнообразие на номенклатурата от произвежданите изделия, детайли или продукция. А всичко това определя и организацията на типа на производството за повече от производствените предприятия;

б) обем на употребяваните по номенклатура материални ценности, обект на доставка за производствените потребности на предприятието;

в) състав и количество на доставчиците и на тази основа избор на формите за снабдяване за по-важните материални ценности, имащи решаващо значение за производствената дейност на предприятието;

г) състояние на материално-техническата база за провеждане дейността по материално-техническото снабдяване в предприятието (складове, подвозни пътища, подземно-транспортна техника и т. н.);

д) възможности за организиране на собствени заготвителни производствени дейности, разкроечни участъци и др.

Подобряването на организационната структура на отделите за материално-техническо снабдяване в стопанските предприятия може да се постигне не само чрез недопускане на излишни звена в самия отдел, а и посредством повишаване отговорността и заинтересоваността към ръководителите на сектори, към изпълнителите оперативни работници по отношение на техните задължения за ритмично, своевременно и комплектно снабдяване на производствения процес с необходимите му за производството стоково-материални ценности.

Органите за материално-техническото снабдяване в стопанските предприятия изпълняват и редица важни планови и оперативни функции във връзка с правилното организиране и протичане на производствения процес. По-важните функции са¹:

а) разработване на плановете за материално-техническо снабдяване за различните етапи на годината (месечни, тримесечни, годишни) в обобщен и специфициран вид;

б) организация на работата по сключването на договорите с доставчиците, както и контрол по изпълнение на техните задъл-

¹ Э. Ю. Локшин. Экономика материально-технического снабжения. М., 1963, с. 109.

жения към потребителите на доставяните от тях материални ценности;

в) организация на количественото и качествено приемане на материалите и осигуряване на тяхното съхранение;

г) организиране на систематичен контрол и наблюдение за нормалното състояние на производствените запаси;

д) организация на подхранването на цеховете с материали и осъществяване на контрол за тяхното правилно използване;

е) осъществяване на отчет в материално-техническото снабдяване.

Друг съществен момент от правилната организация на работата на отдела за материално-техническото снабдяване е определянето на задачите, които трябва да решава като самостоятелно звено в производственото предприятие. Тези задачи са твърде сложни и многообразни и правилното им решаване води до повишаване ефективността на организацията на производството.

По-важните задачи, които се решават от отделите за материално-техническото снабдяване, се свеждат до:

а) точно и пълно определяне потребностите от стоково-материални ценности за производствено-експлоатационните нужди на стопанското предприятие;

б) определяне на запасите от материали и тяхното ефективно управление в условията на предприятието;

в) осъществяване на ритмично, своевременно и комплектно снабдяване на производствения процес с цел осъществяване на неговата непрекъснатост;

г) създаване на подходящ действен контрол за икономичното и ефективно използване на стоково-материалните ценности на основата на научнообосновани разходни норми, обект на производствено потребление от стопанското предприятие.

За да изпълни всички тези функции и задачи, отделът за материално-техническо снабдяване трябва да има построена определена организационна структура. Освен това тази организационна структура е в много тясна зависимост и от мащабите на производството, номенклатурата на употребяваните материални ресурси. Това от своя страна поражда голямо различие в отделните производствени предприятия, което прави трудно изграждането и прилагането на единна организационна структура на отдел за материално-техническо снабдяване. Така например по един начин се построява структура на материално-техническото снабдяване в предприятията с експлоатационна дейност, по друг — от системата на машиностроенето или една трудовопроизводителна кооперация.

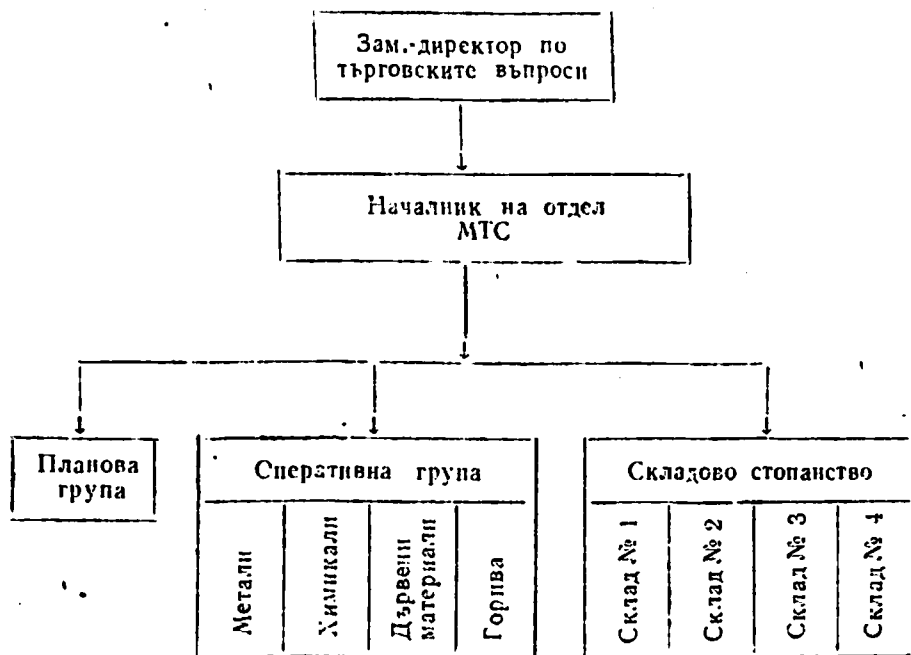
Засега у нас са се утвърдили три форми на организация на отделите за материално-техническо снабдяване: универсална, по функционален и по предметен признак.

Универсалната форма на установяване на отдел за материално-

техническо снабдяване се прилага при предприятията с неголяма номенклатура на производство и потребление на суровини и материали. В такъв случай дейността снабдяване се изпълнява от един ръководител и един снабдител, придаден към него, или в краен случай само от един служител, понякога включен в състава на друг отдел.

Организационната структура, изградена по функционален признак, се прилага при предприятията със значително количество по обем и асортимент продукция, но с малък щякъл на производство и голяма номенклатура от суровини и материали. Тук са оформени три основни функционални групи: група за планиране, група за оперативнo-снабдителна дейност и складово стопанство (вж. схема 1).

С х е м а 1

Обикновено отделът за материално-техническо снабдяване е в подчинение на зам.-директора по икономическите въпроси, а в някои случаи на зам.-директора по търговските въпроси или материалните ресурси¹. Тази форма на построяване дава възможност на ръководителя да съсредоточи посредством плановата

¹ В предприятията с транспортно-експлоатационна дейност отделът за материално-техническо снабдяване е в подчинение на зам.-директора по експлоатацията, независимо от структурата си.

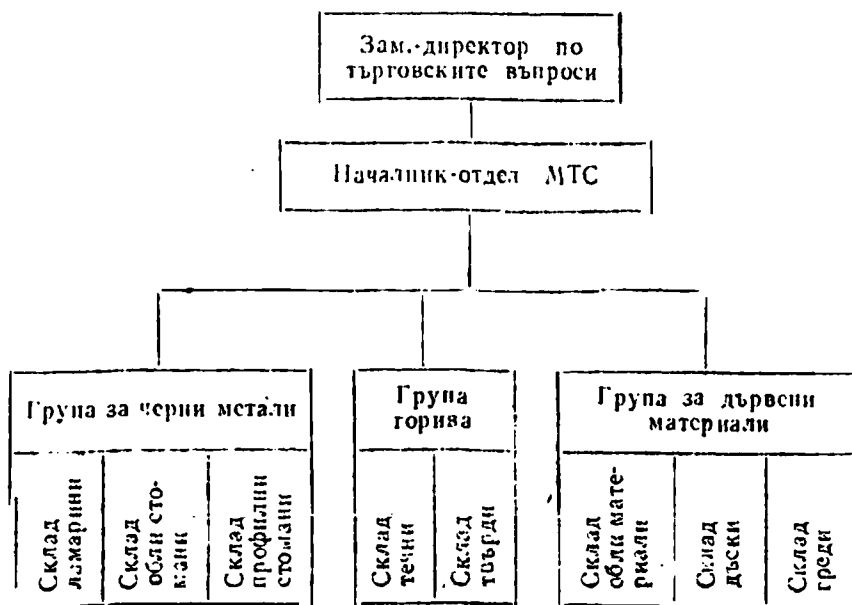
Група вниманието си върху въпросите на планирането и същевременно да ръководи успешно работата по оперативното снабдяване и контрола по отпускането на суровините и материалите в производството. Като недостатък на тази организационна структура може да се посочи, че органически свързаните тук функции на снабдяване са изкуствено разкъсани, което поражда разкъсване на информацията. Така например, ако при отклонение на дадени размери информацията постъпва само при оперативния работник, но не и при плановата група, възможно е при следващото изготвяне на спецификациите по плана в тях да не намерят отражение тези настъпнали изменения.

Третият вид изграждане на отдела за материално-техническо снабдяване е на предметен признак. Тази структура се прилага при производства с голям обем на материалите по спецификации, единично или дребносерийно производство с голям или много дълъг цикъл на производството. В някои случаи даже при много голям обем на работата по материално-техническото снабдяване и сложност на производството може да се изградят два отдела. Например в корабостроителната промишленост има отдел за суровини и материали и отдел за корабно оборудване, машини и съоръжения.

Отделът за материално-техническо снабдяване, изграден на предметен признак, има следната структура (вж. схема 2).

В практиката засега се счита, че тази форма е по-прогресивна, и се препоръчва нейното внедряване в предприятията.

Схема 2

и т. н.

4. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА НА ОТДЕЛИТЕ ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ С ОТДЕЛИТЕ ОТ ПРЕДПРИЯТИЕТО, СТОПАНСКИТЕ И ПЛАСМЕНТНО-СНАБДИТЕЛНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Работата на отделите за материално-техническо снабдяване може да протича нормално и ползотворно само ако е изградена на основата на тясно взаимодействие с цеховете, отделите и другите звена на стопанските предприятия.

Отделът за материално-техническо снабдяване има най-голяма връзка с планово-икономическия отдел на предприятието. От него той получава заданието за производствената програма, темповете за развитие на предприятието за истилетката. Въз основа на тези данни се изготвя пълен и реален план за материално-техническото снабдяване. Нереалната производствена програма води до разстройване на плана по материално-техническо снабдяване, което става причина за допускане на престой, водещ до проваляне на плана по производителността на труда, а също така и до преизходни на материали и оттук до утежняване себестойността на продукцията.

Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа тесни връзки и с групата за нормиране и ефективно използване на материалите (НЕИМ). От нея той получава всички разходни норми за продукцията, предвидена по плана за производство, както и разходни норми за материали, свързани с поддържането на машините и съоръженията, осигуряващи провеждането на нормален производствен процес. С тази група водят обща политика по провеждане на строг режим за икономичното и ефективно използване на стоково-материалните ценности в предприятието, както и за строго изпълнение лимитирането на същите.

Друг отдел, който има взаимоотношения с отдела за материално-техническо снабдяване, е производственият отдел. Той предоставя на отдел снабдяване необходимата информация по изпълнение на оперативните планове за производството, която дава възможност на отдела за материално-техническото снабдяване да подготви необходимата информация за постъпленията от материали, които отделът следва да предостави за производствено потребление. Едновременно с това производственият отдел изготвя за отдела по материално-техническо снабдяване графици за доставка на материалите по време за следващите планови периоди, свързани с изпълнение на производствените задачи за десетдневка или месец. Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа връзки с конструктивния отдел на предприятието. Той му предоставя информация за всички видове нови материали, обект на производствено изпълнение, заедно със съответната качествена

и техническа характеристика. С това се постига възможното им внедряване в производството на предприятието, като материалите се доставят по плана на материално-техническо снабдяване.

От своя страна конструктивният отдел постоянно дава информация на отдела за материално-техническо снабдяване за настъпнали изменения в стандартните изисквания на употребяваните в производството стоково-материални ценности или настъпнали изменения в техните технологични и технически изисквания.

Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа връзки и с отдела за изготвяне на технологията на производството на дадена продукция, заложила в текущия или перспективния план на предприятието. Едновременно с това технологичният отдел дава постоянна информация за настъпващите промени в технологията, вследствие на техническия прогрес за даденото производство, с оглед възможното отразяване на тези промени в плановете за материално-техническо снабдяване, и то по-конкретно в спецификациите за материали.

Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа най-тесни връзки с транспортния отдел на предприятието. От него получава заявките за потребностите от материали за правилното и качествено поддържане на парка от автомашини и технически претоварни съоръжения и същевременно постоянно съобщава нуждите си от превозни и претоварни съоръжения във връзка с изпълнение на задачите по доставяне на стоково-материалните ценности от своите доставчици.

Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа взаимоотношения със счетоводния отдел и неговия финансов сектор. Материалното счетоводство от този отдел ежесмесечно отразява състоянието по движението на материалните ценности по складовете за материали, подчинени на снабдяването. Същевременно по информацията на счетоводните книги отдел снабдяване изготвя своя тримесечен отчет Г-МС за остатъците, приходите и движението на материалните разходи за тримесечието и годината. Също така финансовият сектор изготвя плана за оборотните средства на предприятието, както и лимитите за разплащане по транспортно-снабдителските разходи.

Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа връзки с отделите за материално-техническо снабдяване от стопанската организация и асоциацията, към които принадлежи. Връзката се изразява в решаване на редица въпроси от планово-оперативен характер, по уточняване на лимитите за материали, статистически отчети за движението на стоково-материалните ценности и др. Едновременно с това отделът търси и активното съдействие на своята организация или Комитета за материалното стопанство за доставки, забавяни от негови партньори, с които има сключени договори за реализация на определени материални ресурси по своя план за материално-техническо снабдяване.

Отделът за материално-техническо снабдяване поддържа връзки с оперативните отдели на редния плазментно-снабдителни организации, специализирани или универсални. Бъв връзка с ускоряване на доставките по плановете, съобразно сключените договори за съответната планова година. Едновременно с това прави предложения за изменения по спецификациите си за доставяне на нови материали, оказали се потребни в съответствие с настъпили изменения в производствените програми и с оглед задоволяване нуждите на производството.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА СКЛАДОВОТО СТОПАНСТВО В МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

1. ЗНАЧЕНИЕ И ЗАДАЧИ НА СКЛАДОВОТО СТОПАНСТВО

Протичането на производствения процес изисква своевременно и ритмично придвижване на стоково-материалните ценности от сферата на тяхното произвеждане към сферата на потребление. Придвижването на стоково-материалните ценности от производителите до потребителите се осъществява посредством организирането на преки, транзитни и складови доставки. При тези доставки в предприятията-производители, в пласментно-снабдителните предприятия и предприятията-потребители се създават запаси. Основни функции на така образуваните запаси са: гарантиране на непрекъснат производствен процес, компенсиране разликата между ритмите на производство и потребление, компенсиране разликата между циклите на транспортиране, подготовка на стоково-материалните ценности за производствено потребление, улесняване на вноса и износа, задоволяване на еднократни и срочни потребности на страната при природни бедствия и военно време.

Местата за съхраняване на стоково-материалните ценности във вид на запаси в производствените предприятия и в пласментно-снабдителните предприятия са складовете, които представляват площадка, сграда или съоръжение, предназначени за приемане, съхраняване, подготовка за производствено потребление и експедиране на стоково-материалните ценности.

Комплексът от складове в производствените предприятия образува складовото стопанство, а групата складове на обща площадка с единно ръководство и общи комуникации образуват складова база.

Ролята на складовете в производствените предприятия все повече нараства. Заедно с другите спомагателни звена те са важен елемент в производствената структура на предприятията.

Складовото стопанство е материално-техническа база на снабдяването, кооперирането и пласмента, тъй като там се съхраняват и подготвят за производствено потребление стоково-материалните ценности, кооперираните изделия и готовата продукция.

Основното предназначение на складовете в производството предприятие е:

- а) натрупване и съхраняване на необходимите запаси;
- б) подготовка на стоково-материалните ценности за непосредствено потребление и централизираното им придвижване до местата за потребление;
- в) организиране на съхраняването и обработката на материалните ресурси при минимални разходи;
- г) своевременно разкриване на свръхнормативните и излишни стоково-материални ценности.

Главното предназначение на складовите бази на пласментно-снабдителните предприятия е да осигуряват многобройните потребители с необходимите стоково-материални ценности при складовата форма на снабдяване. С развитието на научно-техническия прогрес ролята на складовите бази при своевременното и ритмично осигуряване на потребителите с материални ресурси нараства. В складовите бази се осъществяват идентични операции, както в складовете на производствените предприятия, поради което изпълняват едни и същи задачи.

От предназначението на складовете и складовите бази произтичат и техните задачи, които могат да бъдат обособени в три групи:

а) задачи за осигуряване на ритмичност и непрекъснатост на производствения процес.

Към тази група се отнасят задачите по: поддържането на достатъчни по обем и асортимент запаси, рационална организация на количественото и качествено приемане на стоково-материалните ценности, подготовка на материалните ресурси за производствено потребление, организиране на отпускането и доставянето на материалите до работните места, правилно отчитане движението на материалните ресурси и контрол за тяхното използване;

б) задачи по намаляване на разходите при съхраняването и преместването на материалите.

Към втората група се отнасят задачите по: осигуряване на необходимия режим за правилно съхраняване на стоково-материалните ценности, внедряване на комплексна механизация на товарно-разтоварните и вътрешноскладови процеси и повишаване производителността на труда, оптимално използване на складовите площи и подемно-транспортните средства;

в) задачи по ускоряване обръщаемостта на стоково-материалните ценности.

Към третата група се отнасят задачите, свързани със своевременната обработка на стоково-материалните ценности и контрола върху нормите на запасите.

Изпълнението на всички тези задачи предполага високо равнище на техническо оборудване и организиране работата в складовете при строго спазване на режима за икономии.

Непрекъснатото осигуряване на производствените звена с

необходимите материални ресурси в значителна степен зависи от състоянието на складовото стопанство. Във връзка с това в редица партийни и правителствени документи е отбелязана необходимостта от развитието на складовото стопанство. Такова внимание към развитието на складовото стопанство е свързано не само с факта, че там се съхраняват огромни по обем и стойност материални ресурси, но и с това, че в организацията на складовото стопанство има значителни резерви за нарастване производителността на труда и намаляване на разходите.

Съществуващото състояние на складовото стопанство на сегашния етап не отговаря на съвременните изисквания на общественото производство. Към основните слабости в складовото стопанство могат да бъдат отнесени: недостатъчни по вместимост складови помещения, загуби на материали и влошаване на техните качества поради неправилно съхраняване, високо равнище на разходите за съхраняване, ниска производителност на труда поради недостатъчна механизация на складовите процеси.

Затова изпълнението на задачата за повишаване производителността на труда в отраслите на народното стопанство и ликвидиране на тежкия непривлекателен физически труд, в това число на товарно-разтоварните и складовите работи, е не само икономическа, но и важна политическа задача, насочена към повишаване материалното и културното равнище на трудещите се.

2. КЛАСИФИКАЦИЯ И ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА СКЛАДОВЕТЕ И СКЛАДОВИТЕ БАЗИ

2.1. КЛАСИФИКАЦИЯ И ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА СКЛАДОВЕТЕ В ПРОИЗВОДСВЕНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Складовете в предприятията могат да бъдат класифицирани по следните по-важни признаци:

а) по характера на осъществяваната дейност или по предназначението те биват: за суровини и материали, производствени и за готова продукция.

Складовете за суровини и материали са подчинени на отделните материално-техническо снабдяване и коопериране и в тях се съхраняват запасите от стоково-материални ценности, предназначени за поддържане на производствения процес, но все още не постъпили в него. Организацията на работа в складовете за суровини и материали трябва да отговаря на изискванията на производството.

Производствените складове включват междинните и цеховите складове. В междинните складове се съхраняват изделията, подлежащи на допълнителна обработка за ползване от други цехове, а в цеховите — запасите от материални ценности за текущо об-

службаме на работните места. Междинните складове са подчинени на производствено-диспечерските отдели, а цеховите — на съответното цехово ръководство.

Складовете за готова продукция са подчинени на отделите пласмент и са предназначени за съхраняване на запасите от готова продукция;

б) по вида на съхраняваните стоково-материални ценности складовете се подразделят на универсални и специализирани. В универсалните складове се съхранява широка номенклатура от материални ценности с близки физико-химични свойства, докато в специализираните — само конкретна група материали;

в) с оглед на техническото им устройство складовете биват: открити, полузакрити и закрити.

Откритите складове са най-простите и евтини съоръжения. В тях се съхраняват материалите, чиито физико-химични свойства не се изменят от преките атмосферни влияния.

Навесите представляват полузакрити складови съоръжения, които предпазват материалите от преките атмосферни въздействия.

Закритите складове са най-сложните съоръжения и служат за създаване на специален режим за съхраняване. Те могат да бъдат едноетажни и многоетажни, отопляеми и неотопляеми;

г) по мащаб на осъществяваната дейност и месторазположение складовете биват: централни, участъкови и прицехови.

Централните складове служат за обслужването на всички звена в предприятието, участъковите — на група цехове, а прицеховите за обслужване на производството в даден цех. Участъковите и прицеховите складове се организират в случаите, когато групата цехове или даден цех представляват единствени или основни потребители на конкретен вид материални ценности;

д) по степен на огнеустойчивост на стоково-материалните ценности складовите помещения биват: горими, трудногорими и негорими. В зависимост от степента на горимост на съхраняваните материални складовете се подразделят на А, Б, В, Г и Д категория.

Степента на огнеустойчивост на съхраняваните стоково-материални ценности има голямо значение, тъй като в зависимост от нея се определят размерите и етажността на отделните складове, както и разстоянието между тях.

В производствените предприятия съществува тясна технологична връзка между складовете и производствените участъци и затова от съществено значение е месторазположението на складовете.

При териториалното разположение на складовете в производствените предприятия е необходимо да се спазват следните по-важни изисквания:

а) осигуряване на правопоточност на товаропотоците;

б) удобство за транспортиране и връзка с външните и вътрешните пътища;

в) приближаване на съхраняваните стоково-материални ценности до пеховете-потребители;

г) спазване на наредбите по пожарната безопасност и охраната на труда.

Въпросите за правилното разположение на складовете в промишлените предприятия следва да се решават при тяхното проектиране, разширение или реконструкция.

2.2. КЛАСИФИКАЦИЯ И ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА СКЛАДОВИТЕ БАЗИ НА ПЛАСМЕНТНО-СНАБДИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Класификацията на складовите бази на пласментно-снабдителните предприятия не се различава от тази на промишлените предприятия по следните признаци: по вида на съхраняваните стоково-материални ценности, по техническо устройство и степен на огнеустойчивост.

По мащаб на осъществяваната дейност складовите бази на пласментно-снабдителните предприятия се подразделят на национални и районни. Националните служат за съхраняване на материалните ценности с национално значение. Такива са складовите бази на специализираните пласментно-снабдителни предприятия за метали, химикали, дървен материал, строителни материали, технически изделия и други.

Районните складови бази служат за обслужване на потребителите от даден район на страната.

За постигането на минимални разходи по обслужването на потребителите със стоково-материални ценности от съществено значение е правилното разположение на складовите бази на пласментно-снабдителните предприятия. Върху това оказват влияние редица фактори, по-важни от които са: развитието и разположението на производителните сили, организацията на складовата форма на снабдяване, броят и видът на транспортните средства, естественият релеф на местността, фактори от градостроителен характер и др.

Критерии при разположението на складовите бази на пласментно-снабдителните предприятия са минималните народностопански разходи, които се изразяват чрез сумата на еднократните и текущите разходи. Еднократни разходи са капиталните вложения (за извършването на строително-монтажни работи и за закупуването на машини и оборудване). За съпоставимост с текущите разходи капиталните вложения се коригират с нормативния коефициент на ефективност. Текущи разходи са разходите по експлоатацията на складовите бази и разходите за транспортиране от производителите до складовите бази и от тях до потребителите. Стремешът към намаляване на общия размер на капиталните

вложения и на експлоатационните разходи водн до осъществяване на определена концентрация, при която се увеличават транспортните разстояния и оттам транспортните разходи. Намаляването на капиталните вложения и на експлоатационните разходи при изграждането на големи складови бази се постига чрез усъвършенствувание организацията на строително-монтажните работи, ликвидирание на необходимостта от изграждането на допълнителни комуникации (жи линии, шосейна мрежа, електрификация, топлофикация, водоснабдяване и канализация, административни сгради, гаражи и др.), от намаляване числеността на административния и складовия персонал поради премахване на дублиращи служби, от по-добро използване на подземно-транспортните средства и от увеличаване производителността на труда.

Ако се изхожда от намаляване на транспортните разходи, би следвало да се изградят малки по размер складови бази, които водн до по-големи капитални вложения и експлоатационни разходи.

При наличието на многовариантни решения се разработват икономико-математически модели, които се решават с помощта на електронноизчислителна техника. Разположението на отделните складове и складовите бази зависи от характера и обема на съхраняваните стоково-материални ценности и складовата технология.

3. СКЛАДОВИ СЪОРЪЖЕНИЯ И ПОДЕМНО-ТРАНСПОРТНА ТЕХНИКА

3.1. ЕЛЕМЕНТИ НА ОБЩАТА СКЛАДОВА ПЛОЩ И МЕТОДИ НА ТЯХНОТО ОПРЕДЕЛЯНЕ

Общата складова площ (E обща) се определя, като се сумират нейните елементи, а именно: площ за приемане и отпускане (E пр. и отп.), площ за съхраняване (E съхр.), площ за пътнища (E път.), площ за конструктивни елементи (E к. ел.), площ за административно-битови помещения (E адм. бит.) и площ за подготовителен участък (E под. уч.), или

$$E_{\text{обща}} = E_{\text{пр. и отп.}} + E_{\text{съхр.}} + E_{\text{път.}} + E_{\text{к. ел.}} + E_{\text{адм. бит.}} + E_{\text{под. уч.}}$$

Главна съставна част на общата складова площ е площта за съхраняване. Върху площта за съхраняване оказват влияние количеството материали, които ще се съхраняват, допустимата натовареност на m^2 и възприетият начин на подреждане. Площта за съхраняване се определя по следните два начина:

а) по допустимата натовареност на m^2 , или

$$E_{\text{съхр.}} = \frac{Z_{\text{макс.}}}{p \tau / m^2},$$

където

Z макс. е максимален зачас (тонове);

p т/м² — допустимо натоварване на м² (тонове);

б) посредством сумиране на площите, заети от стелажите и стифовете, или

E съхр. — $N \cdot f$,

където

N е брой на стелажите и стифовете;

f — площ, заета от 1 стелаж или стиф.

В случаите, когато са дадени броят на палетите, използвани за съхраняване на материалите, техните размери, коефициентът на запълване на палетите и броят на редовете на подреждане на палетите по височина, площта за съхраняване се изчислява по следната формула:

$$E \text{ съхр.} = \frac{N \cdot f}{n},$$

където

n е брой на редовете на подреждане на палетите по височина.

Върху площта за приемане и отпускане оказват влияние средноденонощното получаване и отпускане на материалите, коефициентите за неравномерно получаване и отпускане на материалите, времето, през което материалите престояват на приемната и отпускатна площадка, и допустимата натовареност на 1 м² от площта за приемане и отпускане. Площта за приемане и отпускане на материалите се определя по следните формули:

$$E \text{ пр.} = \frac{O \text{ ср. ден. пол.} \times K \text{ нер. пол.}}{p}$$

$$E \text{ отп.} = \frac{O \text{ ср. ден. отп.} \times K \text{ нер. отп.}}{p},$$

където

O ср. ден. пол., O ср. ден. отп. са средноденонощни получени и отпуснати материали (т);

K нер. пол., K нер. отп. — коефициенти за неравномерно получаване и отпускане на материалите;

p — време, през което престояват материалите на приемната и отпускатна площадка в дни.

Средноденонощното количество получавани и отпуснати материали се определя, като годишно получените или отпуснати материали се разделят на броя на дните в годината, през които складовете получават или отпускат материали.

За осъществяването на складовите операции в складовете е необходимо да има проходи между оборудването за съхраняване на материалите и главни пътища за движение на подемно-транспортните механизми. Върху площите за пътища оказват влияние

количеството на съхраняваните материали и видът на използваните транспортно-подемни механизми.

Площта за конструктивни елементи и административно-битови помещения се определя в зависимост от строителните и санитарно-хигиенните норми.

За да могат материалите да се подготвят за производствено потребление, в складовете е необходимо да се обособят подготвителни участъци. Върху площта за подготвителни участъци оказват влияние количеството на подготвяните за производствено потребление материали, техните размери, броят и видът на използваните машини и др.

3.2. СКЛАДОВИ СЪОРЪЖЕНИЯ

3.2.1. Палети

Необходимостта да се оптимизират разходите по обработването на товарите води до търсенето на методи за окрупняване на манипулационните товарни единици. Понастоящем това се постига чрез масовото използване на различни видове палети. Палетата е съоръжение със или без надстройка, предназначено за подреждане върху него на единични или опаковани товари с цел получаване на уедрена товарна единица, която може да се обработва механизмирано. Най-голям икономически ефект от използването на палетите може да се постигне, когато палетизирането на товарите се осъществява в предприятията-производители. По такъв начин се създават условия за комплексна механизация на товарно-разтоварните и вътрешноскладовите процеси, по-добре се използват подемно-транспортните механизми, намаляват се разходите, свързани с преместването на товарите, намаляват се престоните на транспортните средства при товарене и разтоварване и се създават по-добри условия за съхраняване. Поради междуотрасловия характер на палетизацията, с цел да се осигури по-бърза и опростена циркулация на палетите от един притежател към друг, се постига ограничаване броя на основните размери на палетите. Най-широко приложение в европейските страни е намерила плоската палета с размери 1200/800 мм. Нейните размери служат като основа за оразмеряване габаритите на вагоните, автомобилите и други транспортни средства.

У нас освен посочената плоска палета се използват и палети с размери 600/800, 800/800, 800/1000, 1000/1000, 1000/1200 мм и др. По принцип всички палети се конструират за обработка с машини с вилков захват. Според конструктивното си оформление и предназначение палетите се подразделят на:

- двупроходни, четирипроходни и многопроходни;
- еднонастилни и двунастилни;

- палети с наддаден горен настил;
- универсални и специализирани.

Палетите се изработват предимно от дървен материал, като приложението намират и палетите от метал и пластмаси.

За стабилизиране на палетните товари към плоските палети могат да се монтират различни укрепващи стойки, рамки или да се използват каса-палети. Каса-палетите и надстройките могат да бъдат според предназначението си универсални и специални, несгъваеми и сгъваеми.

От размерите и теглото на палетните съоръжения и палетните товарни единици зависят формата и размерите на стелажите, ширината на работните коридори и складовата технология.

Като основен недостатък на палетите, особено при продължително време на съхранение, може да се посочи, че като съоръжение те заемат обем от $0,144 \text{ м}^3$ (за всяка стандартна палета с размери $800/1200 \text{ мм}$). Това увеличава т. нар. мъртво пространство при транспортиране и съхраняване.

В складовото стопанство палетите се използват за съхраняване на стоково-материалните ценности и за централизираното им доставяне до потребителите. Общата необходимост от палети (N пал.) се определя, като се сумират потребностите от палети за съхраняване (N съхр.), за централизирано доставяне на материалите (N центр.) и за ремонт (N рем.). Потребността от палети за съхраняване се определя, като максималният запас от стоково-материални ценности се раздели на вместимостта на една палета (B пал.), т. е. по формулата:

$$N_{\text{съхр.}} = \frac{Z_{\text{макс.}}}{B_{\text{пал.}}}$$

Вместимостта на палетата се намира, като обемът на подредения в нея материал се умножи на обемното тегло на този материал.

Потребността от палети за централизирано доставяне на материалите се определя, като произведението от средноденно относителните материали и времето на обръщение на палетите (t пал.) се раздели на вместимостта на една палета. Палетите за ремонт се приемат за 10% от палетите за съхраняване и за централизирано доставяне на материалите.

3.2.2. Стелажи

Стелажите са съоръжения за многоредово подреждане и съхраняване на единични или групирани в пакети, касети и палети товарни единици. С използването на стелажите в складовото стопанство се създават условия за механизизирано обработване на товарните единици, самостоятелно поставяне и вземане на необ-

ходимите материали, недопускане повреждане на материалите, подобряване условията на труда и др.

Според конструкцията и размерите на съхраняваните материали стелажите се делят на две групи: за единични, опаковани и палетизирани товари и за материали с по-голяма дължина.

За единични, опаковани и палетизирани материали в складовото стопанство се използват предимно клетъчни, проходни и блокови стелажни. Клетъчните стелажни могат да бъдат с полици, носачи и конзоли. Те намират най-широко приложение. Стелажите с полици имат универсално значение, тъй като позволяват в тях да се подреждат товари с различни размери в пакетирано и непакетирано състояние. В клетковите стелажни с носачи и конзоли се съхраняват палетизирани товари. Проходните стелажни служат за съхраняване на определена група материали и основното им предимство е, че позволяват по-доброто използване на складовата площ и обем. В проходните стелажни палетизираните товари се поставят на конзоли. Блоковите стелажни се използват при динамичното складиране и при съхраняването на металите, като товарите се подреждат на носачи.

За съхраняване на материали с по-голяма дължина, предимно метали, най-широко приложение са намерили стойковите и конзолните (елховидни) стелажни. В стойковите стелажни се съхраняват големи количества от еднородни метали, като обработката се осъществява с краново оборудване.

За съхраняване на по-широка номенклатура от материали с по-голяма дължина, но в малки количества се използват конзолни стелажни. Тяхното приложение е ограничено поради липсата на приспособления към крановото оборудване за механизирано обработване.

За съхраняването на инструменти, варели, бутилки с газ и др. се използват специални стелажни.

Потребността от стелажни за съхраняване на даден вид материал (*N* стел.) се определя, като максималният запас от този вид материал се разделя на вместимостта на един стелаж.

3.2.3. Съоръжения за съхраняване на насипни и течни материали

За съхраняването на различни насипни материали (цимент, пясък, гинс и др.) се използват бункери. Те представляват вместилница, служещи за временно съхраняване на насипни материали, като отгоре имат отвори за насипване, а отдолу — отвори за изсипване. Бункерите могат да бъдат с различна вместимост, да са стационарни и подвижни. Изработват се от метал и железобетон. При съединяване на няколко бункера в едно съоръжение се образува естакада.

За съхраняването на течности се използват резервоари, цистерни, варели, бидони и др. Резервоарите са големи вместимости и се изготвят от метал и железобетон. Те могат да бъдат цилиндрични, квадратни и правоъгълни. В зависимост от начина на монтирането им могат да бъдат надземни, полуподземни и подземни.

За по-малки количества течности се използват цистерни, варели и бидони.

Потребността от съоръжения за съхраняване на насипни и течни материали (*N* съор.) се определя, като максималният запас от даден вид материал се раздели на вместимостта на единица съоръжение за насипни или течни материали.

3.3. ПОДЕМНО-ТРАНСПОРТНА ТЕХНИКА

В складовото стопанство за механизирани обработване на товарите намират приложение широка гама от специализирани и универсални машини. Универсални са различните видове електрокари, а специализирани — трансманипулаторите и щабелкрановете. Съвременните тенденции на изграждане на складови комплекси с височина над 12 метра изискват широкото внедряване на специализираните подемно-транспортни машини.

3.3.1. Електрокари

Те представляват подемно-транспортни машини, предназначени за механизирани обработване на товарите в закрити и открити складове. Поради компактните им размери, опростено управление и голяма маневреност, липсата на вредни за хората газове, универсалност и висока производителност електрокарите са едни от най-разпространените подемно-транспортни машини за складово обработване на товарите. За обработването на товарите в закритите складове най-широко приложение са намерили електрокарите-високоповдигачи, а в откритите — мотокарите. Поради отделяне на вредни газове мотокарите не се използват за обработка на товари в закрити складови помещения. За правилна оценка на възможностите на електрокарите-високоповдигачи е необходимо да се знаят техните технически данни, с помощта на които може да се избере необходимият електрокар-високоповдигач. Като основни параметри на електрокарите-високоповдигачи се считат товароподемността, ширината на работния коридор, височината на издигане и движение, минималният външен радиус на завой и др. Електрокарите-високоповдигачи са с различна товароподемност, но най-използвани са тези с товароподемност 980 и 1960 кг. Височината на издигане на товарите е до 5000 м.

а ширината на работните коридори от 1500 до 2500 мм. За подреждане на пакетирани товари в стелажи най-широко приложение са намерили електрокарите-високоповдигачи с въртяща се вилница.

Главното предимство на електрокарите-високоповдигачи е това, че са универсални и служат за обработката на товарите от разтоварването на транспортните средства до тяхното скъпие, пране. За да се повиши тяхната конкурентоспособност в сравнение с трансманипулаторите и щабелкрановете, при подреждането на палетираните товари по местата за съхраняване е необходимо да се увеличи височината на издигане и да се намали ширината на работния коридор.

Универсалността на електрокарите-високоповдигачи се увеличава посредством използването на широка гама товарозахватни приспособления. Основните изисквания към товарозахватните приспособления са: да съответствуват на формата и вида на обработваните товари, да осигуряват бързо захващане и освобождаване на товарите, да предпазват товара от повреждане, да имат малко тегло, лесно да се монтират и демонтират и др. В практиката са намерили приложение следните товарно-разтоварни захватни приспособления: вилници, доричици, вилници с талистига, доричикова и вилнична кука, различни видове челности и др.

При избора на даден вид електрокар-високоповдигач оказват влияние редица фактори, по-важни от които са: вид на обработваните товари и размер на товаропотока, височина на склада, транспортните разстояния, размер на склада, ширината на работния коридор и др.

3.3.2. Трансманипулатори

Те представляват машини, които се движат по релсови пътища, разположени по дължината на стелажните редове. Трансманипулатор може да се обслужва само един коридор между стелажите, но той може да се премести от един работен коридор в друг посредством допълнително приспособление, наречено трансбордюр. В зависимост от начина на придвижване и устройство на подкрановия път трансманипулаторите се подразделят на стоящи и висящи. Според начина на управление трансманипулаторите се подразделят на ръчно управляеми, адресно и програмно управляеми.

Сега у нас в складовете се използват трансманипулатори с ръчно управление от кабина.

Основните предимства на трансманипулаторите са, че работят в сравнително тесни коридори, издигат товарите на големи височини, имат висока скорост на движение и издигане. Затова най-широко приложение трансманипулаторите са намерили в складовете с голям годишен товарооборот и широка номенклатура на съхраняваните материали. В такива складове дължината на стелажите

достига до 100 метра, като по този начин се избягва необходимостта от трансбордюр за преместването на трансманипулаторите от един работен коридор в друг. Основните параметри на произвежданите у нас трансманипулатори са: височина на издигане на палетизираните товари 18 — 24 м, скорост на движение до 150 м/мин, скорост на издигане до 30 м/мин, ширина на работния коридор в зависимост от използваните палети — от 950 до 1800 мм, и товароподемност от 320 до 1600 кг.

3.3.3. Щабелкранове

Те съчетават в себе си конструктивните особености на мостовите кранове и вилковите електрокари-високоповдигачи. В зависимост от устройството на крановия път щабелкрановете се подразделят на стоящи и висящи, а в зависимост от вида на управлението — на ръчно управляеми от пода, ръчно управляеми от кабина и автоматично управляеми. Щабелкрановете с ръчно управление от пода се използват за обработка на палетизирани товари до 5 м във височина и изискват работни коридори до 1500 мм ширина. За обработка на палетизирани товари от 5 м до 12 м по височина се използват щабелкранове с управление от кабина. Щабелкрановете с автоматично управление имат висока производителност на труда, но поради редица трудности при внедряването все още имат ограничено приложение.

Универсалността на щабелкрановете се увеличава посредством използването на специални товарозахватни приспособления.

В сравнение с електрокари-високоповдигачи щабелкрановете имат следните предимства: увеличава се използваемостта на складовете, осигурява се обработката на палетизираните товари в сравнително по-малки коридори, по-голяма височина на издигане и се постига по-голяма производителност на труда.

Произвежданите у нас щабелкранове се характеризират със следните технически данни: товароподемност от 250 до 4000 кг, височина на повдигане на товарите над 12 м, ширина на работния коридор от 1100 до 2000 мм.

3.3.4. Кранове

Те представляват товароподемни машини, позволяващи вертикално и хоризонтално преместване на единични, опаковани и насипни материали на сравнително големи разстояния. В складовете се използват различни кранове, като с по-важно значение са: мостовите, порталните, конзолните, кулокрановете и автокрановете. Посочените кранове се използват предимно в складовете

за метали, за дървен материал и за други едрогабаритни материали и са с товароподемност от 1 до 25 т и повече.

Универсалността на крановете се увеличава посредством използването на товарозахватни приспособления. Такива са товарните въжета и вериги, многоклоновите сапани, куки, скоби, халки, шегели, траверси, лапи, захватни и др.

3.3.5. Транспалетни колички

Те служат за обработване на незначителен обем от палетизирани товари и придвижването им на малки разстояния. Транспалетната количка е съчетание от носеща конструкция с вилицы, ръчна хидравлична помпа, лост-теглич, предимно едвоено ходово колело, задни подвижни ролки, лостова система и педал за управление на помпата. Движи се по равни подови настилки. У нас се произвеждат транспалетни колички с товароподемност до 1 тон.

Потребността от подемно-транспортна техника (N п. т. т.) се определя, като обемът на средноденонощно обработваните материали (Q ср. ден. обр.), коригирани с коефициентите за равномерно получаване и отпускане (K нер. пол. и K нер. отп.), се раздели на средноденонощната производителност на избранния тип машини (P т/ден.), т. е. по формулата:

$$N \text{ п. т. т.} = \frac{Q \text{ ср. ден. обр.} \times K \text{ нер. пол.} \times K \text{ нер. отп.}}{P \text{ т./ден.}}$$

В средноденонощно обработените материали се включва цялото количество преработени материали от тяхното разтоварване в склада до натоварването им на транспортните средства при експедиране и по такъв начин зависи от броя на прехвърлянията на материалите. Обемът на обработваните материали на практика се определя, като се сумират средноденонощно получените, подредени и експедирани от складовете материали. Средноденонощната производителност се определя, като часовата производителност на избранния тип техника се умножи на продължителността на работа на механизацията в денонощието. Часовата производителност на подемно-транспортната техника се определя по формулата:

$$P \text{ т./ч} = \frac{60 \cdot q \times K_{\text{тов.}} \times K_{\text{пр.}}}{t}$$

където

60 — минутите в един час;

q — товароподемност на подемно-транспортната техника по паспорт в тонове;

$K_{\text{тов.}}$ — коефициент на използване на подемно-транспортната техника по товароподемност;

K вр. — коефициент на използване на подземно-транспортната техника по време;

t — продължителност на един цикъл в минути (времето за захващане и освобождаване на товара, времето за придвижване на товара по хоризонтална и вертикална посока и времето за връщане в изходно положение).

4. ОРГАНИЗАЦИЯ НА РАБОТАТА В СКЛАДОВЕТЕ

Независимо от някои различия в устройството на складовете, характерът на оперативно-производствената дейност в тях в повечето случаи е еднакъв и включва следните основни операции: разтоварване, приемане, подреждане, съхраняване, отпускане, отчитане и доставяне на материалите до работните места. Освен тези операции в складовете се извършват и редица спомагателни операции като сортиране, разопаковане, консервиране, комплектуване и др. Комплексът от основни и спомагателни операции, осъществявани в складовете, формира единната схема на технологичния процес на работа. Посредством технологичния процес на работа в складовете се постига:

а) специализация на местата за разтоварване и формиране на заявките за експедиция на материалите при централизирано доставяне до работните места;

б) правилно разполагане на материалите по места за съхраняване и бързото им намиране при отпускане;

в) спазване изискванията за техника на безопасност при осъществяването на товарно-разтоварни дейности;

г) правилно разполагане на складовия персонал и внедряване на комплексна механизация при осъществяването на складовите процеси;

д) разработване на типова система за отчитане.

Използването на единна технология при осъществяването на складовите процеси води до увеличаване пропускателната способност на складовете, освобождава се работна сила, подобряват се условията на работа, повишава се равнището на механизация, намаляват се загубите при съхраняване, намаляват се престоните на транспортните средства, намаляват се разходите за товарно-разтоварна и вътрешноскладова дейност и се осигурява непрекъснато и ритмично снабдяване на работните места.

4.1. ОРГАНИЗАЦИЯ НА РАБОТАТА ПО ПРИЕМАНЕТО НА МАТЕРИАЛИТЕ

За правилното организиране на работата по приемането на материалите в складовете от съществено значение е получаването на предварителна информация за пристигащите товари. Тази предварителна информация дава възможност на складовия персонал да подготви местата за разтоварване и съхранение, необходимата подемно-транспортна техника и документация.

С разтоварването на пристигналите транспортни средства се цели тяхното своевременно освобождаване и премахване на престоя, като тази дейност се осъществява при минимални разходи на труд и време. Начинът на разтоварване зависи от физико-химичните свойства на пристигналите товари, тяхната опаковка и вида на транспортното средство. Преди разтоварването се прави съпоставяне на съпроводителните документи с пристигналите товари.

Разтоварените материали се подреждат на приемната площадка, където се сортират, разпаковат, приемат по количество и качество и формират пакетите за подреждане по местата за съхраняване.

С количественото приемане на материалите се цели да се установи съответствието на фактически получените материали с отразеното в съпроводителните документи. При получаването на материали без съпроводителни документи количественото приемане се осъществява по фактическите наличности и се съставя «Акт за получени стоково-материални ценности без фактура или други съпроводителни документи». Съгласно нормативните документи количественото приемане трябва да се осъществява посредством претегляне, преброяване и измерване. Ако при количественото приемане се установи несъответствие, е необходимо да се определи размерът на недостигащото количество и причините. Несъответствието се установява от комисия в присъствието на представител на «Булгарконтрола» и се съставя «Акт за установяване на различия при приемане на стоково-материални ценности», който се подписва от членовете на комисията. Приетите количествено стоково-материални ценности се сортират и към тях се прикрепя бял стелажен етикет. Наличието на такъв етикет означава, че материалите са приети количествено и подлежат на качествено приемане. При количественото приемане на материалите материалноотговорното лице на склада и другите членове на комисията трябва да се ръководят от особените условия за доставка на отделни видове материали, от договорите за доставка с доставчиците и инструкцията за начина на приемане на материалите с производствено-техническо предназначение. Посочените документи предявяват определени изисквания към доставчиците за осигуряване правилното съхраняване на материалите и създаването на

условия за тяхното своевременно приемане, като по-важни от тях са:

а) строго спазване на утвърдените правила за опаковане, маркиране и пломбиране на отделните места;

б) точно определяне теглото и броя на експедираната продукция;

в) опакованата продукция да бъде обозначена с етикети, които показват наименованието и количеството в дадената опаковка;

г) правилно и ясно оформяне на съпроводителните документи и тяхното изпращане по установения ред;

д) строго спазване на действащите транспортни правила за натоварване, закрепяне и предаване на товарите за превоз.

С качествено приемане на материалите се цели да се установи в каква степен те отговарят на стандартите, техническите условия и образци. Качествено приемане на материалите се извършва на базата на данните в сертификатите и паспортите. След сортирането на получените материали материалноотговорното лице на склада (началник-склад) изготвя контролно съобщение до органите за технически контрол. В него се посочва видът на материала, датата на получаване, номерът на склада и номерата на съпроводителните документи. Въз основа на контролните съобщения органите за технически контрол вземат проби и осъществяват качествени проверки. При отговаряне на качествените показатели се попълва виза, с което се разрешава използването на материалите по предназначение. На същите материалноотговорното лице сменя белия стелажен етикет с етикет със зелена лента по диагонала. При несъответствие в някои от качествените показатели се попълва сигнално съобщение с цел изготвянето на рекламация или заповед за изменение на стандарта. При издаване на заповед за изменение на стандарта белият стелажен етикет се заменя с етикет с жълта лента по диагонала, което означава, че материалите могат да се използват в производството с коригираните показатели. За материалите, които имат отклонения в качествените показатели и не могат да се използват според тяхното предназначение, се взема решение за връщането им на доставчика или да се използват за други нужди. За взетото решение се уведомяват доставчиците и им се изпращат резултатите от направените проби. На тези материали белият етикет се заменя с етикет с червена лента по диагонала. Отказаните материали се водят на отговорно пазене, докато се получи съобщение от доставчиците.

Количественото и качествено приемане на материалите завършва с оформянето на приходните документи. За целта материалноотговорното лице на склада попълва складова разписка и разнася прихода в складовия материален картон. Един екземпляр от складовата разписка се предава във финансово-счетоводния отдел на предприятието за заприходяване в счетоводните

документи. Със заприходяването на получените материали се задължава материалноотговорното лице на склада за тяхното по-нататъшно количествено и качествено опазване.

4.2. ОРГАНИЗАЦИЯ НА РАБОТАТА ПО ПОДРЕЖДАНЕТО И СЪХРАНЯВАНЕТО НА МАТЕРИАЛИТЕ

След приемането и заприходяването на материалите следват операциите по тяхното подреждане и съхраняване. Към тези операции се отнасят: придвижване до местата за съхраняване, правилно подреждане по местата за съхраняване, обозначаване на местата за съхраняване, създаване на необходимите условия за количествено и качествено опазване на материалите и осъществяване на контрол за тяхното състояние при продължително престояване в складовете.

Придвижването на стоково-материалните ценности и тяхното подреждане по местата за съхраняване се осъществява с помощта на универсални и специализирани подемно-транспортни машини. С правилното подреждане на материалите трябва да се осигури максимално използване на складовите площи, количествено и качествено опазване на материалите, удобно манипулиране с тях и безопасност на труда.

Правилното подреждане на материалите позволява бързото им намиране при необходимост. Подреждането може да се осъществява по следните четири начина: сортово (по номенклатурни номера), комплектно, партидно и по получатели. Най-широко приложение е намерило сортовото разполагане на материалите. Основен недостатък на този начин е, че материалите не се отпускат в производството в зависимост от тяхното постъпване в складовете. Затова там, където се получава еднородна продукция, но с различни качества, които се отчитат при тяхното използване в производството, е по-целесъобразно използването на партидното подреждане или партидно-сортовото.

При партидното подреждане и съхраняване всяка отделна партида от материали има определено място, като се осигурява индивидуално използване в производството на всяка отделна партида. При него се отчита последователността на получаване на материалите и тяхното изразходване в производството. Това е особено важно за стоково-материални ценности, които имат определен срок на съхраняване (годност).

При комплектното подреждане и съхраняване всички едновременно употребявани в производството материали или детайли се обединяват (в комплект) и се съхраняват на едно място. Този начин осигурява бързо отпускане, но затруднява отчитането, тъй като един и същи материали или детайли могат да се намират на различни места в различни комплекти. Затова този начин е

намерил приложение при съхраняването на отделни групи резервни части.

При съхраняването на материалите по потребители в складовете за всеки отделен цех се отделя определено място, където се подреждат всички материали, необходими за неговото производство. При този начин се осигурява непрекъснатост и своевременност при осигуряването на отделните цехове, но се затруднява маневрирането със запасите и тяхното отчитане.

Освен посочените изисквания за подреждане и съхраняване материалноотговорните лица на складовете е необходимо да се съобразяват със следното:

а) едрогабаритните и тежките материали, както и често употребяваните материали по възможност да се подреждат в непосредствена близост до приемната и отпуснатата площадка;

б) материалите от един и същи вид, получени в различно време, да бъдат подредени по такъв начин, че да се осигури отпускане в зависимост от срока на тяхното получаване;

в) подлежащите на качествено приемане материали и тези, които не отговарят на качествените показатели, следва да се съхраняват отделно;

г) в един и същи склад да се съхраняват стоково-материални ценности с едни и същи или близки физико-химични свойства.

При съхраняване единичните и опаковани материали се подреждат в стифове и стелажи. На стиф се съхраняват единични и опаковани едрогабаритни и други материали в големи количества, при условие че издържат натоварването от по-горните редове. В стифовете материалите са наредени свободно, в палети и пакетирани. При стифовото съхраняване трябва да се постигне устойчивост на фигурата, да не се превъзшава допустимата натовареност на m^2 складова площ, да се гарантира запазване качеството на най-долните редове и да се спазват изискванията по безопасността на труда.

В стелажни се съхраняват в разопаковано или опаковано състояние широка номенклатура от стоково-материални ценности, но в сравнително по-малки количества. Стелажите осигуряват свободен достъп до съхраняваните в тях материали и позволяват внедряването на комплексна механизация и автоматизация на складовите процеси.

В съвременните складове все по-широко приложение намират при съхраняването на материалите палетите и контейнерите. Те позволяват да се оптимизира работата в складовете и по-ефективно да се използва наличната подемно-транспортна техника. Палетите намират широко приложение при формирането на устойчиви стифове и за подреждане на материалите в стелажи.

За съхраняването на насипни и прахообразни материали, които изискват специален режим, се използват силоси, бункери, контейнери, а за течностите — резервоари, цистерни, варели, бидони и бутилки.

Номенклатурата на съхраняваните в складовете материали е обширна и за да се осигури бързото им намиране, съответните места се обозначават с условни знаци. В по-големите складове за улесняване на работата се изготвят план-карти за разположение на материалите с посочване на отделните видове и техните места за съхраняване.

За разположените в складовете материали е необходимо създаването на условия, осигуряващи тяхното количествено и качествено спазване. Под условия за съхраняване на материалите е необходимо да се разбира обкръжаващата среда (температура, влажност, вентилация, естествена осветеност), в която те се съхраняват. Условието за съхраняване зависи от физико-химичните свойства на материалите и могат да се подразделят на три групи: условия за открито, полузакрито и закрито съхраняване. Тези условия трябва добре да се познават и изпълняват от складовия персонал.

По време на продължително престояване на материалите в складовете е необходимо текущо проверяване на количественото и качествено състояние и при необходимост да се вземат съответни мерки за предотвратяване на отрицателни последици.

4.2. ОРГАНИЗАЦИЯ НА РАБОТАТА ПО ОТПУСКАНЕТО И ДОСТАВЯНЕТО НА МАТЕРИАЛНТЕ ДО РАБОТНИТЕ МЕСТА

Процесът на осигуряване на производствените участъци в предприятията с материали включва следните операции: определяне на лимита от материали, оформяне на необходимите документи за отпускане, подготовка на материалите за производствено потребление, отпускане на материалите от складовете и тяхното транспортиране до работните места.

Отпускането на материалите от складовете в производствените предприятия става посредством следните първични документи: лимитни карти, лимитни ведомости, план-карти и материални искания. Лимитната карта е документ, който предоставя право на цеха-потребител многократно да получава материали от склада в определен период от време в рамките на установения лимит. Лимитната карта се попълва в два екземпляра, от които единият се предоставя на цеха-потребител, а другият — на склада. При отпускането на материалите материалноотговорното лице на склада отбелязва в двата екземпляра на лимитната карта исканите количества, като се подписва в екземпляра на цеха-получател, а представителят на цеха-получател се подписва в екземпляра на склада. Едновременно с това материалноотговорното лице на склада записва отпуснатите количества в складовите материални карти.

След изтичане на определения период на лимитната карта отпускането на материалите по нея се прекратява дори в случаите, когато цеховете не са получили целия лимит. Материалноотговорното лице проверява дали са записани всички разходни операции в материалните складови картони и предава лимитните карти в счетоводството.

При отпускането на материали от складовете с лимитни ведомости за получаването на даден материал, обозначен в лимитната ведомост, представителят на цеха-потребител ползва материално искане. Отпуснатите количества с материални искания се отбелязват в лимитните ведомости и в материалните складови картони. При тези случаи материалните искания служат като документ за счетоводно оформяне, поради което своевременно се предават в счетоводството.

Отпускането на материали от складовете може да става и с план-карти. При тях складовият персонал участва активно в обслужването на цеховете, като по взаимносъгласуван с тях график подготвя материалите за производствено потребление и ги доставя до работните места.

Отпускането на материалите за спомагателни дейности се осъществява с материални искания. Те могат да бъдат индивидуални и групови. При отпускането на материали с материални искания материалноотговорното лице на склада проверява дали е разрешено исканото количество, отбелязва отпуснатото количество и оставя един екземпляр в склада. Отпуснатите количества с материални искания се отразяват ежедневно в складовите материални картони.

При отпускането на материали от складовете трябва да се спазват следните изисквания:

- а) да се отпускат материали само при наличието на оформени документи;
- б) да се отпускат материали само на определени лица;
- в) да се отпускат материали след тяхната количествена и качествена проверка.

Някои от отпусканите материали в производството преди тяхната употреба изискват определена подготовка, като: нарязване, разкрояване, сушене на дървен материал, разфасоване, разливане на течности и др. Осъществяването на тези подготвителни операции изисква обособяването към отделните складове на специални подготвителни участъци. Централизираната подготовка на материалите за производствено потребление в складовете има следните предимства: подобрява се използваемостта на материалите и на транспортните средства, освобождават се производствените цехове от несвойствени задачи. С организирането на подготвителни участъци отделите по материално-техническо снабдяване участвуват пряко в обслужването на производството, като

по този начин съевременно се разкриват недостатъците и се вземат мерки за тяхното отстраняване.

Подготвените за производствено потребление материали подлежат на придвижване до работните места. В практиката се използва децентрализирано и централизирано придвижване на материалите. При първия начин отпускането им става с материални искания, лимитни карти и лимитни ведомости. В тези случаи производствените цехове осъществяват придвижването на материалите със свои сили и транспортни средства, поради което разходите от време са значителни и транспортните средства се използват неефективно. При централизираното извозване на материалите до работните места цялостната дейност се извършва от складовия персонал. При него производственият персонал се освобождава от неприсъщи дейности по доставката на материалите до работните места, подобрява се използването на транспортните средства, снабдителните служби непосредствено участват в обслужването на производството, което в крайна сметка е предпоставка за съевременно отстраняване на възникнали нередности.

Отпускането на готовата продукция в производствените предприятия става по нареждане за експедиция от отделите пласмент. С нарежданятия за експедиция се цели да се изпълнят договорените изделия по количество, качество и асортимент. Във връзка с повишаване на качеството на произвежданата продукция за вътрешния и международния пазар с ПМС № 69 (12. XII. 1986 г.) от 31. III. 1987 г. се въвежда държавно приемане.

4.4. ПОКАЗАТЕЛИ ЗА АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА СКЛАДОВОТО СТОПАНСТВО

Дейността на складовете се характеризира чрез система от количествени, качествени и относителни показатели. Количествените показатели отразяват абсолютния размер на анализирания складови обекти и настъпилите в тях количествени изменения. Такива са складов товароборот, количество на обработените материали, обща складова площ и по отделни нейни елементи, количество на използваната подемно-транспортна техника, обем на товарно-разтоварните и механизирания работи, количество на складовия персонал, едновременна вместимост и др.

Качествените показатели дават характеристика за икономическата ефективност от дейността на отделните складове. Такива показатели са: производителност на труда и себестойност за обработването на 1 тон материал.

Относителните показатели отразяват степента на използване на складовете и на използваната подемно-транспортна техника. Такива са коефициентите за неравномерно получаване и отпускане, коефициентът на обращаемост, коефициентите за използване

на складовата площ, височината и обема, равнището и степента на механизация, коефициентите за използване на подемно-транспортната техника по време и товароподемност, равнището на централизирано доставяните материали до работните места и др.

Посочените количествени, качествени и относителни показатели могат да бъдат обединени в следните групи:

а) показатели за характеризиране обема на работа в складовете и скорост на обращаемост на материалите;

б) показатели за характеризиране използването на складовата площ, височината и обема;

в) показатели за характеризиране производителността на труда, равнището и степента на механизация;

г) показатели за характеризиране използването на подемно-транспортната техника;

д) показатели за характеризиране качеството на обслужване на потребителите;

е) показатели за характеризиране себестойността за обработването на I ток материал.

Интензивността на работата в складовете на производствените предприятия може да бъде оценена посредством редица показатели, като по-важни са: реализиран товарооборот, едновременна вместимост и обращаемост на материалите. Товарооборотът е натурален показател и отразява количеството отпуснати от склада материали за определен период от време. Изпълнението на товарооборота в значителна степен зависи от коефициентите за неравномерно получаване и отпускане и коефициента на обращаемост на материалите. Коефициентите за неравномерно получаване и отпускане се определят, като максимално получените или отпуснати материали в една доставка се разделят на средно получените или отпуснати материали за една доставка в определен период от време. Тези коефициенти са по-големи от 1 и оказват непосредствено въздействие върху работата на приемната и отпускатна площадка и на използването на подемно-транспортната техника.

При една и съща вместимост на склада реализираният складов товарооборот е правопрорционален на обращаемостта на материалите, т. е. на нарастване коефициента на обръщение.

Правилното анализиране и оценяване на реализирания товарооборот позволява да се определят редица важни показатели, като: потребност от складови вместимости и мощности, обем на товарно-разтоварните работи, численост на складовия персонал и производителност на труда.

Върху едновременната вместимост на складовете влияниите оказват коефициентите за използване на складовата площ, височинна и обем, а така също подобряване на товарването на 1 м^2 . Коефициентът за използване на площта (K ил.) се определя, като площта за съхраняване (E съхр.) се раздели на общата складова

площ (F обща). За различните начини на съхраняване се установяват нормативни коефициенти на използване на складовата площ. Ако фактическият коефициент на използване на складовата площ е по-малък от нормативно определения, съществува неправилно използване на площта, което може да се дължи на увеличаване на площта, заستا от проходи и пътища, или неправилно е разположено стелажното оборудване. И обратно, ако фактическият коефициент на използване на площта е по-голям от нормативния, тогава преобладава ръчният труд.

Коефициентът за използване на обема (K об.) се определя, като полезният обем (V пол.) се раздели на общия обем (V общ) или като коефициентът на използване на складовата площ се умножи на коефициента на използване на височината. Ако фактическият коефициент на използване на обема е по-малък от 0,2 при нормален коефициент на използване на площта, налице е недостатъчно използване на височината и неправилен избор на оборудването.

Един от важните показатели при анализиране на общите резултати от дейността на складовете е производителността на труда. Тя отразява състоянието на механизацията и автоматизацията на товарно-разтоварните работи. Производителността на труда ($П$) на складовите работници се определя, като реализираният складов товарооборот (Q год. тов.) се раздели на количеството складови работници ($Ч$).

При анализиране на техническата въоръженост на складовите процеси се използват показателите равнище и степен на механизация. Равнището на механизация се определя, като обемът на механизирани работи се раздели на общия обем работи, а при опростени изчисления броят на механизирани операции се разделя на общия брой складови операции. В редица случаи съществува високо равнище на механизация при наличието на значителен обем ръчни работи. Затова равнището на механизация се допълва с показателя степен на механизация. Степента на механизация е качествен показател и се определя, като трудовите разходи за механизирани работи се разделят на общите трудови разходи, или опростено броят на работниците, заети с механизация, се раздели на общия брой складов персонал.

Използваемостта на подемно-транспортната техника се характеризира с показателите: използваемост по товароподемност и време. Коефициентът за използване на подемно-транспортната техника по товароподемност се определя, като фактическата товароподемност се раздели на товароподемността по паспорт. Върху този коефициент оказват влияние видът на обработваните материали, тинът на товар: захватното приспособление и той максимално може да достигне единица. Коефициентът за използване на подемно-транспортната техника по време се определя, като фактическото работно време се раздели на продължителността на

една смята. Този коефициент е също по-малък от единица и може да бъде повишен при правилен избор на подемно-транспортната техника и планиране на тяхната работа, съставяне на графици за работа в смятата и денонощието.

Важен показател за оценяване работата на функциониращите складове в промишлените предприятия е непрекъснатото и ритмично осигуряване на работните места. Качеството на работа на отделните складове зависи преди всичко от своевременността, непрекъснатостта и комплексността на материално-техническото снабдяване в производствените предприятия. При тези условия от складовия персонал се изисква количествено и качествено опазване на наличните стогово-материални ценности, своевременно да ги подготви за производствено потребление и според съгласуваните графици да ги достави до работните места в необходимите срокове. В бъдеще качествено обслужване на работните места все повече ще зависи от своевременната подготовка на материалите за производствено потребление и тяхното доставяне до работните места към момента на влягането им в производството.

Разгледаните количествени, качествени и относителни показатели за анализ и оценка състоянието на складовото стопанство водят до изменение на себестойността за обработка на 1 тон материал. Сnižението на този показател е важен фактор за подобряване организацията на складовото стопанство. Това на практика означава изпреварващо нарастване на темповете на реализирания складов товарооборот в сравнение с тези на експлоатационните разходи.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЦЕХОВЕ, УЧАСТЪЦИ И РАБОТНИ МЕСТА

1. СНАБДЯВАНЕТО НА ЦЕХОВЕТЕ С МАТЕРИАЛИ — ЗАВЪРШВАЩ ЕТАП НА ПРОЦЕСА НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ. ОСНОВНИ МЕТОДИ

Заклучителният и последен етап от работата на отдела за материално-техническо снабдяване в производственото предприятие е отпускането и доставянето на стоково-материалните ценности в цеховете, производствените участъци или работни места с цел осигуряване на непрестанно ритмично и комплексно снабдяване.

Правилната и добре изградена система на подхранване на производствените цехове и участъци създава предпоставки за по-добро натоварване и използване производствените мощности на тези цехове и производствени участъци, по-пълното използване на машините и съоръженията, допускане на малко неизпроизводствени престои и т. н. Всичко това в определена степен повишава ефективността на производството в даденото предприятие.

За да бъде ефективна организацията на снабдяването на производствените цехове и участъци с материали, е необходимо да бъдат решени редица задачи, като:

— пълно, комплектно и своевременно осигуряване на производствения процес с необходимите суровини, материали, машини, съоръжения в достатъчно количество и определено качество;

— създаване на добра, качествена организация на съхранението на материалните ресурси с цел най-пълното запазване на тяхното качество и количество;

— извършване на предварителна подготовка, включваща операциите разфасоване, разопаковане, снемане на смазка и т. н.;

— създаване на подходяща организация на пълно и рационално използване на вътрешнозаводския транспорт;

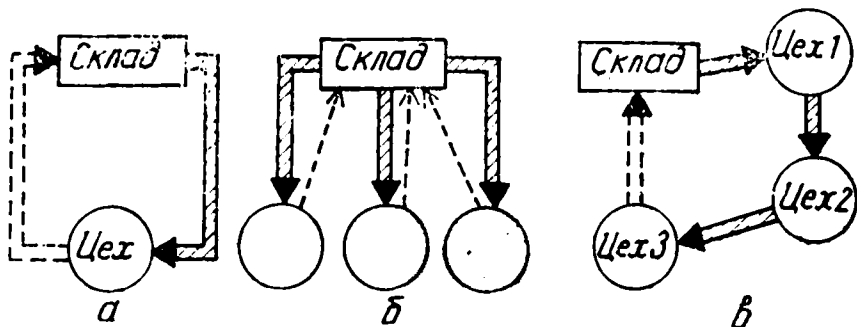
— правилното организиране на снабдяването на цеховете и производствените участъци позволява цеховото ръководство да насочи своите усилия към решаване на производствените задачи, поставени от производствения план;

— организиране на високоефективен контрол по рационалното и икономично използване на материалните ресурси, оползотво-

ряване на отпадъците при обработката им в производствените цехове и участъци;

Съществуват два основни метода на снабдяване на производството: централизиран (активен) и децентрализиран (складов).

Централизираният метод обикновено се организира в тези производствени предприятия, в които производството има масов характер или е едросерийно. В този случай технологията се отличава със своя стабилен и постоянен характер. Смяната на отделните технологии за производство на продукцията става на големия

а - лъчев способ; б - махаловиден способ; в - кръгов способ

Фиг. 1

интервали от време. Това позволява на отделите за материално-техническо снабдяване да организират подхранването на производствените цехове, участъци и работни места с необходимите материални ценности от складовете по предварително разработен план-график.

Предимствата на този метод са следните:

— освобождава в максимална степен ръководството на цеховете от грижите по осигуряване на цеховете с необходимите материали и им позволява в максимална степен да отделят внимание за ритмично и непрекъснато протичане на производствения процес;

— създават се условия за най-пълноценно използване работата на транспортните средства в стопанското предприятие;

— създават се условия за намаляване времето за снабдяване на производствените звена с материални ценности и рязко нарастване производителността на труда на спомагателните работници, заети в складовото стопанство на отделите за материално-техническото снабдяване.

При централизирания метод на снабдяване на производствените цехове се прилагат три способа на използване на транспортните средства: лъчев, махаловиден и кръгов (пръстеновиден) (вж. фиг. 1).

Както се вижда, при лъчевия способ на снабдяване товарът

се доставя от склада направо в цеха, а в обратна посока се товари амбалаж или транспортното средство се връща празно.

При махаловидния способ транспортното средство извършва последователно съответните рейсове с товар, а на връщане натоварва амбалаж или прави празни рейсове.

При кръговия (пръстеневиден) способ обикновено транспортното средство се зарежда с няколко вида стоково-материални ценности за различни потребители (а може и само един вид) и по часов график ги разнася до съответните цехове-потребители.

От фиг. 1 се вижда, че третата форма е най-ефективна, тъй като при нея се достига коефициент на използване пробега на транспортното средство до 80 — 90%, а неговата преносимост на товари е не по-малко от 60%. В първите два случая тя не може да превиши 50%.

Характерно за централизирания метод е видът на документите, които се употребяват за оформяне на получените материали. Този метод на снабдяване на цеховете се прилага най-всиче при масовото и едросерийното производство, където цикълът на производството е обикновено с малък срок и позволява да се прилагат план-картите, лимитните карти или лимитните ведомости, още повече че с тях доставянето на материалите може да се осъществи по часов график, съобразно избора на схемата за разнасяне с транспортните средства. Освен това за ефективността на този метод голямо влияние оказва и подготовката на материалите, които се подават за производствено потребление, а това влиза в задълженията на складовите работници.

Вторият начин за доставяне на материали и подхранване на производствените цехове е децентрализираният (складов) метод на снабдяване. Неговата същност се изразява в това, че цеховете имат представители — цехови снабдители, които със свои сили и средства доставят материалите за нуждите на цеховете в съответните прицехови складове. Този метод е удобен за дребносерийното или единичното производство, тъй като при тях технологията е непостоянна и често се сменя, както и самата производствена програма. Всичко това не позволява да се подготви предварителен календарен план, по който да се доставят материалите по цеховете. В този случай отпускането на материалите става предимно с лимитни карти или материални искания, а в много редки случаи може да има лимитна ведомост.

Сериозен недостатък на този вид подхранване на производството е, че той отвлича вниманието на ръководството от неговите преки производствени задачи и не позволява да се осъществява строг и ефективен контрол върху рационалното използване на суровините и материалите в даденото производствено звено, участие или цех.

2. ЛИМИТИРАНЕ НА СНАБДЯВАНЕТО НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЦЕХОВЕ, УЧАСТЪЦИ И РАБОТНИ МЕСТА С МАТЕРИАЛИ

Своевременното подхранване на производството с необходимите материали е важно условие за ритмичната работа на производствените предприятия, нарастването на производителността на труда, икономните от материални ресурси и намаляването на себестойността на произвежданата продукция.

С определянето на лимитите се цели да се осигури приближаването на плана по снабдяването до производствените цехове, своевременното и комплектното удовлетворяване на производството с материали, отпускането на материалите във вид, удобен за производствено потребление, и контрол на тяхното използване по предназначение.

С лимитирането на потребностите от материали се повишава ролята и отговорността на отделите по материално-техническо снабдяване за своевременното, ритмичното и комплектното осигуряване на производствените цехове.

Под лимит е необходимо да се разбира строго определено количество от даден вид материал, което се отпуска на даден производствен участък за изпълнение на утвърдена производствена програма за определен период от време. Той се определя по формулата:

$L \text{ пр. уч.} = P \text{ пр. уч.} + P \text{ нез. пр.} + Z \text{ пр. уч.} - H \text{ очак.}$,
където

L пр. уч. е лимит на производствения участък от даден материал;

P пр. уч. — потребност на производствения участък от материали за изпълнение на производствената програма за определен период от време;

P нез. пр. — потребност на производствения участък за незавършено производство;

Z пр. уч. — среден запас на производствения участък;

H очак. — очаквана наличност към началото на лимитирания период.

При определянето на лимитите е необходимо да се спазват изискванията за реалност, целенасоченост, адресност и точност. Лимитът се определя на базата на утвърдените прогресивни разходни норми и производствената програма. Той може да бъде определен за месец, тримесечие или за изпълнението на определена поръчка.

Потребността от определен вид материал за изпълнението на производствената програма на даден производствен участък за определен период от време е основен елемент на лимита. Определя се обикновено по подетайлния метод, а именно като разходната

норма за единица детайл се умножи по производствената програма и се сумират потребностите от дадения материал. Потребностите от материали се определят отделно за всеки производствен участък и за всеки материал за определен период от време.

Потребностите от материали за попълване на незавършеното производство се определят също по подетайлният метод, като броят на детайлите, включени в незавършеното производство, се умножи на разходната норма за единица детайл.

Средният запас на производствените участъци се изчислява само в случаите, когато това е необходимо. Представява произведение от среднодневното потребление от даден вид материал и интервала между две поредни доставки в периода, за който е определен лимитът.

Сумата от потребностите от материали, незавършено производство и среден запас образуват общата потребност на производствения участък. За да се определи правилно лимитът на даден производствен участък, е необходимо от общата потребност да се извадят очакваните наличности в началото на лимитирания период. Очакваните наличности се определят, като към фактическия остатък в началото на предшестващия период се прибавят отпуснатите количества от склада и се извади изразходваното количество за изпълнение на производствената програма.

В отделните предприятия лимитите на цеховете се определят от отдел материално-техническо снабдяване или от отдел нормиране и ефективно използване на материалите. Определените лимити се довеждат до цеховете и складовете посредством следните документи: лимитни карти, лимитни ведомости и вагон-карти, от които най-широко приложение са намерили лимитните карти.

Недостатък при отпускането на материалите с лимитни карти е трудността за контрол при отпускането на материалите в периода, за който са издадени, и особено в случаите, когато един и същ материал се употребява от няколко цеха.

В производствените предприятия с масово и едросерийно производство, където номенклатурата на използваните материали е широка, с цел да се премахне трудоемкостта по определянето на лимитите и попълването на първичните документи се преминва към машинна обработка.

Важна функция на органите по материално-техническо снабдяване при непосредственото обслужване на производствените участъци е организирането на действен контрол по използването на отпуснатите от складовете материали. За целта е необходимо осъществяване на редица мероприятия, като по-важни са: контрол по отчитането на отпусканите в производството материали, изискване отчети от производствените участъци за направените разходи и икономии, контрол по отпускането на материали по мате-

риални искания и над установения лимит, осигуряване на материали по материално и морално стимулиране на колективите, реализирани икономии.

3. ОСОБЕНОСТИ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА СНАБДЯВАНЕТО НА ЦЕХОВЕТЕ С МАТЕРИАЛИ В УСЛОВИЯТА НА ОПЕРАТИВНО-КАЛЕНДАРНОТО ПЛАНИРАНЕ

Под оперативно-календарно планиране се разбира по-нататъшното конкретизиране на производствената програма в натурално изражение за кратки периоди от време и нейното разпределение по срокове между конкретните изпълнители на предприятието като цехове, производствени участъци, работни места.

Освен това оперативно-календарното планиране включва в себе си конкретизирането на плана по време, контрола върху производството, маневрирането на ресурсите, както и оперативното регулиране дейността на предприятието¹.

Този начин на планиране на производството намира изражение и в съответното изготвяне на плана за материално-техническо снабдяване с цел обвързване на задачите от производството със съответните потребни стоково-материални ценности.

Основната форма на планиране на материално-техническото снабдяване е годишната. Въпреки това този начин на планиране не решава въпросите по правилното осигуряване на производството с необходимите материални ценности по цехове, производствени участъци и работни места. За решаването на този проблем е създадено оперативно-календарното планиране в материално-техническото снабдяване.

Необходимостта от това планиране се е наложила в практиката от факта, че материалните фондове в годишния план се определят по окрупнена номенклатура, а за задоволяване нуждите на предприятията се налага да се доставят в конкретен вид. Ето защо в предприятието е необходимо да се организира оперативно-календарно планиране, което ще позволи да се доставят отделните групи от материални ценности в специфициран вид.

Оперативно-календарното планиране на материално-техническото снабдяване оказва голямо влияние за правилната организация и на складовото стопанство. Например материалите постъпват в предприятията обикновено ритмично, но на практика това не винаги се постига. Ето защо, за да могат материалните ценности да се приемат навреме и качествено, е необходимо да се знае времето за тяхното пристигане.

¹ Ю. Я. Багрянов. Оперативно-календарное планирование материально-технического снабжения предприятия. М., Экономика, 1969.

Оперативно-календарното планиране е свързано с регулиране на ритмичното производствено потребление на материалните ценности, които през годината така или иначе пристигат в различни количества през отделните тримесечия. Посредством оперативно-календарното планиране се постига и своевременното изменение на потреблението на материалните ценности вследствие на изменения в производствената програма, в номенклатурата на изделията и т. н.

Накрая оперативно-календарното планиране оказва голямо влияние за правилното организиране на доставянето на материалните ценности по цехове, участъци и работни места. Следователно оперативно-календарното планиране представлява само по себе си процес на детайлизация на годишния план за материално-техническо снабдяване по време, номенклатура и спецификация. Освен това то позволява да се води ефикасен контрол за процеса на материално-техническото снабдяване по тези първични звена от производствените предприятия.

Оперативно-календарното планиране преминава през следните по-важни етапи:

— разработване на тримесечните планове за материално-техническо снабдяване в съответствие с тримесечната производствена програма. Това се прави в специфициран вид за материалите, по детайли и изделия, предвидени по плана за производството;

— разработване на месечните планове подобно на тримесечните;

— разработване на денонощните комплекти за осъществяване на системата за оперативно-календарно планиране и снабдяване на цеховете.

Същността на денонощния комплект се изразява в определяне на продукцията, която следва да се произведе през определено денонощие в съответствие на плана за месеца или тримесечието по определен асортимент.

В такъв случай величината на денонощния комплект се определя по формулата¹:

$$B_{\text{дк}} = \frac{П_1}{K} + \frac{П_2}{K} + \dots + \frac{П_n}{K},$$

където

$B_{\text{дк}}$ — величина на денонощния комплект, бр.;
 $П_1, П_2, \dots, П_n$ — план за производството на изделията по асортимент;

K — число на работните дни за дадения планов период.

Например, ако заводът за дизелови двигатели «В. Коларов» трябва през I тримесечие на 1987 г. да произведе двигател тип

¹ Ю. Я. Багрянов. Цит. съч., с. 26.

«Перкинс» от 40 кс — 128 бр., от 60 кс — 256 бр. и от 80 кс — 192 бр., то съгласно горната формула, ако първото тримесечие има 64 работни дни, за един денонощен комплект ще са необходими от 40 кс — 2 бр., от 60 кс — 4 бр. и от 80 кс — 3 бр.

За да се осигури добро материално-техническо снабдяване съобразно оперативнo-календарното планиране, е необходимо да се определи потребността от материални ресурси по спецификации от номенклатурата на материалите за един денонощен комплект. Също така е необходимо да се определи количеството материални ценности за незавършеното производство. Това зависи от продължителността на цикъла на производството в дни, средноденонощното потребление на детайлите и разходната норма от материал за един детайл. Тази взаимозависимост може да се определи по формулата¹:

$$P_{н.п.} = C_1 \cdot B_{дк} \cdot H_1 + C_2 \cdot B_{дк} \cdot H_2 + \dots + C_n \cdot B_n \cdot H_n,$$

където

$P_{н.п.}$ е потребността от материали, необходими за незавършено производство;

C_1, C_2, \dots, C_n — продължителност на производствения цикъл на даден детайл;

H_1, H_2, \dots, H_n — разходна норма от материали за един детайл.

Един от трудните моменти при определяне на оптималния обем на незавършеното производство представлява определянето на продължителността на производствения цикъл. По същество от това зависи нормативната величина на материалите, необходими за незавършеното производство. Съществуват много начини за определяне производствения цикъл, но като най-прогресивен се счита този на мрежовите графици. Чрез него с доста голяма точност може да се определи количеството материални ценности, необходими за покриване обема на незавършеното производство. В съответствие на това следва да се определят и съответните материални запаси под форма на текущ, подготвителен, гаранционен, сезонен и т. п.

Тази система позволява да се определят необходимите денонощни комплекти за един работен ден (дата), с което се дава представа за обезпечеността на този ден (дата) с необходимите материални ценности за производствения процес. Това изчисление може да се направи по формулата²:

$$N_{дк по №} = \frac{Z_T - (P_{н.п.} - \phi_{м.н.п.})}{H_{д.к.}},$$

където

$N_{дк по №}$ е количеството комплектовани номера на денонощните комплекти;

¹ Пак там, с. 27.

² Вж. Ю. Я. Багрянов, Цит. съч., с. 31.

Z_T — наличието на текущ запас от материали в предприятието;

$P_{н.п.}$ — потребност от материали за създаване на незавършено производство;

$\Phi_{м.н.п.}$ — фактическа наличност от материали в незавършеното производство;

$H_{дк}$ — разходна норма на условно-денонощен комплект.

След определянето на тези денонощни комплекти важни моменти са организацията на подаването на материалите по цехове и участъци, оперативният контрол за разхода на материалите и съответната диспечеризация на материално-техническото снабдяване.

БРИГАДНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТРУДА И БРИГАДНА СТОПАНСКА СМЕТКА В САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

1. СЪЩНОСТ И ФОРМИ НА БРИГАДНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТРУДА

Появата и развитието на колективните форми на труда са свързани с процеса на разделението и кооперирането на труда още в етапа на манифактурното промишлено производство. Впоследствие при манифактурата се появява група от «известен брой работници, които изпълняват една и съща частична функция. . .» и която «група е вече разчленен работнически организъм, докато целокупният механизъм се образува чрез повтарянето или умножаването на тези производствени механизми»¹.

В социалистическото общество с разширяване обсега на колективните форми на организация на труда, със задълбочаване на специализацията и концентрацията на производството и другите дейности бригадата се явява основна форма на социалистическа организация на труда. Бригадната организация на труда по своята същност е обединяване на участниците в трудовия процес за съвместно изпълнение на дадена работа или на определена група от функции, което се характеризира със следните особености:

- колективно възлагане на работата;
- специфична вътрешнобригадна организация на труда;
- индивидуална отговорност на всеки член от бригадата за изпълнение на възложената му част от общата работа;
- индивидуална отговорност на всеки член от бригадата за изпълнението на общата задача на бригадата, за общите резултати от труда на бригадата.

Основна структурна единица на бригадната организация на труда е бригадата. Тя е първичната производствена, икономическа и социална единица на стопанската организация или на предприятието, в която се съчетават в единство отделните елементи на производствения процес и намират пряко проявление стимулите и отговорностите за ефективно използване на ресурсите и стопанисване на социалистическата собственост.

Чрез нея се постига по-добро съчетаване на личните с колек-

¹ К. Маркс, Капиталът, т. I. С., Партиздат, 1975, с. 361.

тивните и обществените интереси. На Националната партийна конференция (1978 г.) др. Т. Живков отбелязва: «Нашият собствен опит показва, че главна форма на организацията на труда е бригадната организация. В бригадите се създават многократно подобрени условия да се съчетават квалификацията на трудещите се и изискванията на техниката, да се повишава тяхната работоспособност, творческа активност, възискателност, чувство за отговорност и дисциплина за достигане на общия резултат. . . Задачата сега е, развивайки всичко ползвателно в бригадната организация на труда, да отидем още по-нататък, да я утвърдим като основно звено на социалистическата организация на трудовия колектив, да я превърнем в двигател на борбата за висока ефективност и високо качество.»¹

Практиката показва, че бригадната организация на труда е най-подходяща форма за организация на трудовия процес в условията на съвременния научно-технически прогрес. На Дванадесетия конгрес на БКП (1981 г.) се очертаха и основните насоки за развитието на бригадната организация от нов тип и се постави задачата: «бригадната организация на труда от нов тип да се превърне в основна форма на организация във всички отрасли на материалното производство»². На националното съвещание от 24 октомври 1981 г. се подчерта, че изграждането на бригадната организация на труда трябва да се постави на икономическа основа чрез последователно внедряване на стопанската сметка.

Вниманието, което се отделя на бригадната организация на труда при изграждането и функционирането на бригади от нов тип, се определя от следните моменти:

— бригадната организация на труда е «основен фактор за последователно прилагане на новия икономически подход, за рязко повишаване ефективността на производството»³;

— бригадата се явява важен фактор за бързо внедряване на научно-техническите постижения и челиния производствен опит;

— бригадната организация на труда е основен фактор за формиране на социалистическо отношение към труда, за реализиране на отношенията между собственика и стопанина.

Както посочва др. Т. Живков пред XII конгрес на БКП, «в бригадите от нов тип се създават реални условия за творческо отношение към труда и за опазване на социалистическата собственост. . . за укрепване на другарското сътрудничество и взаимопомощ»⁴;

— бригадата се явява важен фактор за задълбочаване и раз-

¹ Т. Живков. Доклад на Националната партийна конференция, 1978, с. 26 -- 27.

² Тезиси на Дванадесетия конгрес на БКП. С., Партиздат, 1981, с. 29.

³ Т. Живков. Отчет на ЦК на БКП пред XII конгрес и предголемите задачи на партията. С., Партиздат, 1981, с. 37.

⁴ П а к т а м, с. 38.

витие на социалистическата демокрация. Чрез нея се създават постепенно условия за по-пълна реализация на личността в трудовия колектив;

— чрез бригадата се постига укрепване дисциплината на труда и повишаване качеството на трудовия процес.

Тези основни моменти отразяват важноста на въпроса за бригадната организация на труда във всички отрасли на народното стопанство, в т. ч. и в сферата на материално-техническо снабдяване с отчитане на специфичните особености.

Бригадите, които се изграждат в практиката, се характеризират с голямо разнообразие:

а) В зависимост от организационно-техническите условия, при които се изграждат, бригадите биват технологични и предметни:

— технологични са бригадите, които се формират при излъчването на технологична обвързаност и неделимост на изпълняваните операции. В сферата на материално-техническото снабдяване не намират приложение, тъй като единният технологичен процес не е основен признак за формиране на бригадите;

— предметни са бригадите, формирани за изработването на определен предмет или на относително завършена част от него.

б) В зависимост от степента на вътрешнобригадното разделение на труда — с пълно разделение на труда и с частично разделение на труда:

— с пълно разделение на труда са бригадите, в които всеки участник в трудовия процес изпълнява една професионално и квалификационно обособена работа или кръг от работи или операции;

— с частично разделение на труда се характеризират онези бригади, в които участниците в трудовия процес заедно със своите функционални задължения понякога в зависимост от потребностите изпълняват операции или функции от други професии или специалности, произтичащи от общите задачи.

в) В зависимост от функционалното разделение на труда — еднофункционални и многофункционални:

— еднофункционалните бригади обединяват работници, изпълняващи еднакви или еднородни функции;

— многофункционалните бригади включват работници, изпълняващи различни функции в производствения процес.

г) В зависимост от вътрешната структура — еднозвенни и многозвенни:

— еднозвенните бригади не включват относително обособени звена;

— многозвенни са тези бригади, които включват организационно и технологично обвързани звена на бригадата.

Обикновено при изграждане на бригадите в материално-техническото снабдяване се изхожда от няколко основни признака. На практика бригадите и организациите за търговия с материални

ресурси или в структурните звена по МТС в предприятията се изграждат на базата на частичното разделение на труда и в зависимост от функциите, които се изпълняват. Най-често срещаните бригади са специализираните бригади за доставка на определена група материали; ресурси, а също така и комплексните бригади, които извършват товарно-разтоварните операции и доставката на материалите и суровините.

Бригадната организация на труда се изгражда на следните принципи:

— демократически централизъм — според него целият колектив участвува при разработването на плановото задание, при избора на ръководство и т. н.;

— научност — според този принцип бригадата се формира и функционира при използването и приложението на комплексен научен подход към различните проблеми;

— плановост — принцип, според който дейността на бригадата се планира по отношение на годишните и задачите, а също така и конкретно за всеки член на колектива;

— оптималност — според този принцип бригадата функционира с цел постигане на максимален икономически резултат при минимален разход на трудови, материални и финансови ресурси.

Чрез бригадите се изпълняват следните основни функции:

— стопанска функция. Тази функция се свързва с изпълнението на основните задачи за задоволяване потребностите от средства за производство. Свързана е още и със съблюдаване на икономическия подход и неговия механизъм за формиране на резултати, осигуряващи действителното приложение на стопанската сметка;

— социална функция. Тази функция се изразява във формиране на здрав, социално-активен колектив и създаване на условия за израстване на всеки член на даден колектив.

Чрез тази функция се създават условия и за въвличане на бригадните колективи в управлението на стопанската дейност, «като стопани на социалистическата собственост да я стопанисват с максимална ефективност, да я умножават и развиват в интерес на държавата, на народа, в свой собствен интерес»¹;

— възпитателна функция. Тя е свързана с проблема за формиране у всеки член на колектива на комунистическо отношение към труда, дисциплина и самодисциплина, за формиране на многогранно развита личност. В бригадите се създават условия за развиване на другарско сътрудничество и взаимопомощ — за формиране на благоприятен социалнопсихологически климат.

¹ Т. Живков. Да въплътим в дела решенията на XII конгрес на партията. С., Партиздат, 1982, с. 30.

2. МЕТОДИЧЕСКИ ОСНОВИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА БРИГАДНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТРУДА ОТ НОВ ТИП

Бригадите от нов тип се изграждат на базата и чрез използването на комплексния и целеви подход при решаването на основните моменти. Чрез правилното организационно формиране на бригадите се решават следните проблеми:

— осигурява се еднопосочност на интересите на всички членове на бригадата;

— осигурява се ефективно използване на всички производствени ресурси, предоставени на бригадата;

— осигуряват се условия за взаимопомощ, колективизъм, взаимен контрол между членовете на бригадата;

— създават се предпоставки за развитие на съвместяването на функциите и професиите и разширяване на производствения профил на работниците и специалистите, за намаляване монотонността на труда и увеличаване на неговата привлекателност;

— осигурява се нормален социалнопсихологически климат в бригадния трудов колектив, чрез което се съдействува за пълноценната реализация на всеки член от бригадата, за неговото многостранно развитие;

— осигурява се възможност за ефективна управленска и организационна дейност на бригадния колектив и колективните бригадни органи за управление.

В съответствие с това дейността на бригадите се разглежда като съвкупност от целенасочени организационни дейности, които ще осигурят ефективно и целесъобразно протичане на бригадния трудов процес и на целия процес в материално-техническото снабдяване.

Дейностите, които се включват, се определят от следните условия:

— определят се границите и съдържанието на бригадния трудов колектив и се изясняват характерните особености в неговата изява (като изкупуване, пласмент или материално-техническо снабдяване);

— изяснява се видът и разновидността на бригадата (комплексна, специализирана, пласментна или снабдителска);

— изяснява се организационната структура (с обособени звена или без обособени звена);

— определя се професионалният и числено-квалификационният състав.

Чрез методическия подход по отношение изграждането на бригадите се разработва нова трудова система с всичките ѝ компоненти. Основно и ръководно начало в това отношение е обстоятелството, че бригадният трудов процес има своя структура, граници, съдържание, връзки, цели и способности за саморегулиране

и самоусъвършенствуване. Оттук може да се направи изводът, че при изграждането на бригадите главното е да се създадат условия за високоефективно протичане на всеки бригаден трудов процес.

Основен метод при изграждане на бригадите е методът на моделирането, съчетан с метода на сравняването и експертната оценка.

Същността на метода за моделиране структурата на бригадата и съдържанието на бригадния трудов процес се състои в определянето на оптималните параметри на отделните елементи на бригадната организация на труда. Чрез този метод се определя оптималният модел, който при дадени организационно-технически условия гарантира най-висока икономическа и социална ефективност от бригадната работа чрез най-подходящо съчетаване на оръдията и предметите на труда с колективния трудов процес и най-добро взаимодействие на бригадния трудов процес с други процеси.

Методът на сравняването се състои в използването на определени еталони при изграждането на бригадната организация на труда (най-добрите постижения в тази област у нас или в чужбина).

Методът на експертната оценка се основава на опита и знанията на специалистите в областта на бригадната организация на труда и се състои в определянето на конкретни и точни решения чрез оценяване на организационните, техническите и технологичните условия върху основата на разработените за тази цел критерии.

При формирането на бригадния трудов процес за основа се вземат следните обективно съществуващи условия:

— производствените и трудови връзки между отделните операции, дейности, работи и функции в т. нар. съвкупен трудов процес, създадени по определени поводи;

— изградената структура на технологичния процес и формата на организация на производството;

— връзките в пространството и във времето между отделните етапи на технологичния процес, степента на тяхната синхронност;

— връзките в пространството и във времето между отделните работни места, на които се осъществяват функции или операции при изработването на определен обем работа в границите на даден технологичен етап или извън него.

Определянето на границите и съдържанието на бригадния трудов процес е изходен момент за решаването на всички други въпроси, свързани с изграждането на бригадите.

Граници на бригадния трудов процес са онези входни и изходни позиции, които отделят бригадния трудов процес като самостоятелна система от общия съвкупен трудов процес. Чрез тях

се осъществява връзката на бригадния трудов процес с всички други процеси, протичащи извън него.

Съдържанието на бригадния трудов процес е съвкупността от всички операции, работи, функции и т. н., обективнонеобходими за получаването на крайния резултат от този процес, осигуряващи ефективното му протичане.

Изходна основа при изграждането на организацията на колективния трудов процес са обективнонеобходимите трудови функции, които човек трябва да изпълни при дадено равнище на автоматизация и механизация, и възможностите на човека да изпълни определен обем функции в границите на работното време (вж. схема 3).

Схема 3

Проект за изграждане на бригадна организация на труда и на колективен трудов процес

Изходни условия	Обективнонеобходими трудови функции за ефективно протичане на производствения процес Граници на работното време Обективни възможности на човека за изпълняване на определен обем функции
Проектни решения	Начин на протичане на трудовите процеси разделение на труда, коопериране на труда, форми на организацията, режим на труд и почивка, организация и обслужване на работното място и др.
Резултат	Баланс на използваното работно време Числен и професионален състав подбор и подготовка на работната сила Трудови норми

Начинът на изпълнение на всички обективнонеобходими функции се характеризира със следните основни въпроси:

— кога, къде и за колко време трябва да бъде изпълнена всяка една трудова функция;

— по какъв начин, с какви средства и как трябва да бъде изпълнена всяка трудова функция.

Търсенето на отговора на тези два въпроса е свързано с решаването на задачите относно възможното диференциране и интегриране на определени видове трудови функции, намирането на техните пространствени характеристики и характеристики по време, изясняването на възможностите на отделен човек или на група хора за тяхното паралелно или последователно изпълне-

ние, уточняването на начина на протичането на всяка трудова функция за отделното работно място и т. н.

Практически въпросите се отнасят до оптималното разделение и коопериране на труда, избор на подходящи форми на организация на труда, изясняване на организацията на колективното или индивидуалното работно място, разработване на режима на труд и почивка. В резултат на решаването на тези въпроси се уточняват численият и квалификационният състав на работната сила, необходима за високоэффективното протичане на колективния трудов процес; сводният баланс на използването на работното време и трудови норми. Броят на трудовите функции в бригадната организация на труда зависи най-много от степента на механизация и автоматизация на процесите.

Друг основен въпрос е въпросът за организационната структура на бригадата като взаимнообвързана съвкупност от нейните съставни структурни единици — работни места и звена. Тя може да бъде опростена в случай, когато структурните единици на бригадата са само индивидуални работни места, и усложнена, когато в структурата на бригадата присъствуват отделни звена.

Организационната структура на бригадата се изгражда въз основа на:

— степента на съответствие между границите на бригадата и изискванията за управляемост на нейната дейност;

— съдържанието на бригадния трудов процес и характерните черти на неговото протичане.

Уточняването на организационната структура на бригадата изисква да се изясни доколко бригадният трудов процес във формираните му граници може да бъде управляем само от един човек — бригадира. Ако това изискване е спазено, организационната структура на бригадата се оформя като съвкупност от онези работни места, които ще бъдат създадени в бригадата за изпълнението на обективно съществуващите функции в бригадния трудов процес. Ако това изискване не е налице, съществува обективна необходимост от изграждането на отделни звена в бригадата.

Формирането на отделни звена в бригадата се извършва върху основата на преценка за съдържанието на бригадния трудов процес и на характерните черти в неговото протичане. В този случай много важна е характеристиката на пространствените връзки и връзките по време, на изпълнението на отделните трудови функции, както и формулираните идейни решения относно разделението на труда в бригадата.

В зависимост от тези условия звената се формират според следните признаци:

— изпълнение на част от възложена работа (обработка на товари, стоки и др.);

— изпълнение на определена операция (приемане, разфасоване и др.);

— изпълнение на определена обслужваща функция или работа със спомагателен характер;

— изпълнение на работа, изискваща еднаква квалификация;

— изпълнение на работа, възникваща в един и същи период.

Независимо от признака, приет за основа при формирането на дадено звено, неговата дейност трябва да се характеризира със следните моменти:

— да има «сравнително затворен» характер, т. е. звеното да има определен обем работа, определена трудова задача и т. н., която се поддава на определена преценка в количествено и качествено отношение;

— трудовите функции, извършвани в звеното, да имат еднаква насоченост и отношение към поставената пред него трудова задача;

— в рамките на частичния трудов процес, осъществяван в звеното, да се създават предпоставки за съвместяване на функции и професии и взаимопомощта между изпълнителите;

— частичният трудов процес, осъществяван от звеното, по възможност да се характеризира с ясни пространствени граници.

Самият модел на бригадния трудов процес се представя във вид на проект, съдържащ подредената и в подходящ вид (описание, схема, график) информацията относно:

— производственото наименование на бригадата, отразяващо основното ѝ предназначение, основната цел на нейната дейност;

— вида и разновидността на бригадата;

— границите на бригадния трудов процес — входа и изхода на процеса, връзките му с другите процеси, съществуващи на входа и изхода;

— съдържанието на бригадния трудов процес — операции, дейности, функции и др.;

— организационната структура на бригадата — звена и работни места, включени в нейния състав, тяхното предназначение, пространственото разположение и връзките помежду им;

— начина на протичане на бригадния трудов процес;

— формите на разделение на труда, използваното съвместяване на профилите, функциите, специалностите, начина на обслужване на работните места, реда на протичане на бригадния трудов процес по време и др.;

— числения и професионално-квалификационния състав на бригадата — общо и отделно по професии и квалификации.

Възприетият подход за изграждане на бригадна организация на труда се основава главно на разбирането, че бригадата е първична производствена, икономическа и социална единица, в която непосредствено се съчетават в единство отделните елементи на производствения процес, намират пряко проявление стимулите и отговорностите за ефективното използване на предоставените ѝ ресурси и опазването на социалистическата собственост.

3. ОПРЕДЕЛЯНЕ И ВЪЗЛАГАНЕ НА ПЛАНОВИТЕ ЗАДАЧИ НА БРИГАДАТА И ПРИЛОЖЕНИЕ НА БРИГАДНАТА СТОПАНСКА СМЕТКА

В условията на самоуправлението и съгласно Правилника за стопанската дейност социалистическата държава определя основните държавни поръчки, лимити и нормативи, които гарантират основните народностопански пропорции и баланси на страната и осигуряват правилно протичане на възпроизводствения процес, ефективни външноикономически връзки и повишаване жизненото равнище на народа. Годишните планови задачи на пласментно, снабдителната организация в сферата на материално-техническото снабдяване се конкретизират по отделни структурни единици, бригади, звена и др. Годишните планови задачи на бригадата се определят чрез сключване на вътрешностопански договори, включващи обема на стокооборота, качеството и лимитите за материални и трудови разходи. Задачите за обема на производствената дейност се утвърждават по показатели и измерители, характерни за дейността на бригадата — в натурално или стойностно изражение или по видове работи, приходи от дейността, обема на извършените превози и др. Те се определят съобразно задачите на организациите за търговия със средства за производство и възможностите им за изпълнение. Установяват се върху основата на ефективния фонд от работно време на работещите в бригадата трудовите норми и тяхното изпълнение. Нормативната база за планиране дейността на бригадата, регламентирана в действащите нормативни актове, има следния примерен вид:

I. Показатели

- стокооборот;
- асортимент;
- качество на работите или услугите;
- използване на машините и съоръженията;
- производителност на труда;
- други показатели.

II. Норми

- за разход на труд;
- за разход на основни суровини, горива, ел. енергия и др.;
- за разход на спомагателни материали за определен обем стокооборот.

III. Нормативи

- за разход на работна заплата на 100 лв. стокооборот или на 100 лв. бруто приходи;
- за увеличаване (намаляване) на полагащите се на бригадата средства за работна заплата в зависимост от изпълнението,

преизпълнението или неизпълнението на системата от конкретно определените показатели;

— за увеличаване или намаляване на полагащите се на бригадата средства за работна заплата в зависимост от икономията или преразхода на материални ресурси;

— други нормативи.

IV. Л и м и т и

— за отделни суровини, материали, горива, ел. енергия, резервни части и др.;

— за разход на фонд «Работна заплата» на спомагателните работници;

— други специфични лимити.

Елемент на нормативната база при планиране дейността на бригадата на вътрешностопанска сметка са и установените правила за решаване на въпросите, свързани с взаимните изисквания или стопанско-сметките отношения между бригадите и стопанското ръководство. Ето защо за ефективното приложение на нормативната система от особено значение е да са добре разработени и да се спазват установените правила за решаване на тези въпроси:

Планът за социалното и научно-техническото развитие на бригадния колектив включва задачи и мероприятия за постигане на определени социални цели в най-тесна връзка с развитието на пласментно-снабдителната дейност и е насочен към решаването на няколко задачи:

— подобряване на материалните условия за работа на бригадния трудов колектив;

— задоволяване на социалните потребности на трудовия колектив;

— усъвършенствуване на отношенията в колектива, създаване на условия за многостранно развитие на личността в труда.

За разработването на плана за социалното развитие на бригадния колектив се използват подробни планови разчети, резултатите от периодични социологически проучвания, дългосрочни програми на организациите за търговия с материални ресурси по подобряване условията на труда и социално-битовото обслужване и др.

Годишните планови задачи на бригадата се конкретизират чрез нормираните планови задания.

Нормираното планово задание определя основните задачи на дадена бригада и на отделния неин член за даден период от време (месец, тримесечие) при регламентирани разходи на жив и овеществен труд и определени организационно-технически условия. В нормираното планово задание се утвърждават следните показатели, нормативи и лимити:

1. Стокооборот.

2. Лимит за численост на персонала.

3. Норматив за материални разходи.

4. Фонд «Работна заплата» за текущо възнаграждение.

4.1. Процент на сумата на икономията или преразхода на материални разходи, с които се увеличават или намаляват средствата за текущо възнаграждение.

4.2. Изпълнение на доставките съобразно сключените договори при база 95%.

4.3. Процентно намаление при неизпълнение на показателя при база 95%.

4.4. Недопускане на рекламации за количество и качество по вина на бригадата.

4.5. Процентно намаляване на текущото възнаграждение за неизпълнение на показателите за изкупуване на продукцията.

Тази структура на нормираното планово задание е обща за всички организации за търговия с материални ресурси, но това не изключва за някои по-специфични дейности в СО «Химснаб», в СО «Стройкомплект» да се модифицират показатели или да се приложат допълнителни.

Нормираното планово задание се изготвя в рамките на годишната и се разпределя по месеци и тримесечия, като при изпълнение на задачите на предприятието или организацията ръководството трябва да осигури необходимите условия за нормално изпълнение на изменените задачи.

Съставянето на плановете задачи на бригадата и отчитането им е основа за приложение на бригадната стопанска сметка, която се явява вид вътрешностопанска сметка. Тя е продължение и завършек на стопанскосметната организация на производството и форма за непосредствено реализиране на икономическия подход в първичната производствена, икономическа и социална единица — бригадата. Стопанската сметка позволява по-правилно да се съчетават личните, колективните и обществените интереси на стопанските организации или предприятия. «Само чрез последователното прилагане на вътрешната стопанска сметка — казва др. Т. Живков — индивидуалните интереси и икономическа отговорност на всеки работник, на всеки специалист и ръководител могат да се обвържат с общите интереси и икономическата отговорност на целия колектив и на предприятието.»¹

По своята същност бригадната стопанска сметка в материално-техническото снабдяване е метод за ръководене и организиране цялостната дейност на бригадата за повишаване ефективността на нейната дейност, по-пълно използване на средствата за производство, на живия труд върху основата на материалната заинтересованост и отговорност и свързване на крайните резултати от дейността с трудовото възнаграждение. Бригадната стопанска сметка е задължителна и е характерен белег на бригадната орга-

¹ Т. Ж и в к о в. XII конгрес на БКП и по-нататъшното изграждане на зрелия социализъм. С., Партиздат, 1982, с. 191.

низация на труда от нов тип. Без стопанската сметка не може да се счита, че стопанската дейност се осъществява целесъобразно и ефективно.

Както стопанската сметка на пласментно-снабдителната организация, така и бригадната сметка се организира на базата на общоприетите принципи:

— оперативна стопанска самостоятелност, изразяваща се в определяне на икономическите, производствените и правните нормативи, в рамките на които дадена бригада осъществява своята дейност;

— самоздръжка и рентабилност — изразява се в съизмерване на фактическите разходи с нормативно определените и на тази база да се осъществява ефективно стопанската дейност;

— материална отговорност, която се изразява в предоставяне на права и търсене на отговорност за стопанските резултати на бригадата. Този принцип придобива по-голяма актуалност при новата постановка за стопанина и собственика в условията на развитото социалистическо общество. При тези условия бригадата е стопанин на предоставената ѝ собственост;

— материална заинтересованост, изразяваща се в пълна обвързаност на работната заплата в зависимост от крайните стопански резултати. Бригадите на вътрешностопанска сметка се стимулират за срочно изпълнение на задачите за доставка на материални ресурси, за подобряване качеството на труда, за спазване на определените нормативи за преки и косвени материални разходи;

— контрол чрез лева, който изразява парично-стойностната оценка на дейността на бригадите както от страна на предприятието, така и от външните контролни органи.

В сферата на материално-техническото снабдяване може да се разграничат две основни сфери на приложение на бригадна стопанска сметка — бригади или звена в пласментно-снабдителните организации, в които се прилага стопанска сметка, и бригади или звена в отделите по МТС на стопанските организации или предприятията в отделните отрасли на народното стопанство. В практиката най-често се срещат т. нар. «стокови бригади» и «комплексни бригади» за товарно-разтоварни и транспортни дейности. Между двата вида бригади съществува разлика в показателите на вътрешностопанската сметка (вж. схема 4 и 5).

Посочените план-сметки се съставят за годишната и по месеци и тримесечия. Могат да се включат и показатели като «Относителен дял на стокооборота, реализиран по прогресивни форми на снабдяване», «Обращаемост на материалните запаси» и др.

Критерий за определяне на показателите са възможностите на дадено звено да влияе върху изпълнението на отделните показатели.

Съществен момент от организацията на стопанската сметка

П Л А Н - С М Е Т К А

на бригада «Строителни материали» за 1987 г.

№	Показатели	Мяр-ка	План	Отчет	Забележка
1	Стокооборот	лв.	.	.	.
2	Бруто приходи	„	.	.	.
	% към стокооборота		.	.	.
3	Разходи за обръщение	лв.	.	.	.
	Материални разходи		.	.	.
	ФРЗ с ДОО		.	.	.
4	Норматив на 100 лв. бруто приходи за:		.	.	.
	материални разходи		.	.	.
	ФРЗ с ДОО	%	.	.	.
5	Полагащи се:		.	.	.
	материални разходи		.	.	.
	за ФРЗ с ДОО	лв.	.	.	.
6	Икономия (преразход) на материални разходи в т. ч. % за ФРЗ	лв.	.	.	.
7	Численост на персонала	бр.	.	.	.
8	Норматив за запаси	лв.	.	.	.
9	Санкция при превъзаване на норматива с 0,5% за всеки %	лв.	.	.	.
10	Разполагаем ФРЗ (т. 5 + т. 6 + т. 9)	„	.	.	.

Ръководител бригада:
(Петров)
Гл. счетоводител:
(Иванов)

Гл. директор:
(Николов)

е образуването и разпределението на работната заплата. По план средствата за работна заплата се определят в рамките на предвидените с плана на предприятието средства за работна заплата.

По отчет средствата за работна заплата на бригадата се формират в зависимост от постигнатите резултати при изпълнение на нормираното планово задание върху основата на бригадната стопанска сметка. Средствата за работна заплата, с които може да разполага звеното на вътрешностопанска сметка, се увеличават или намаляват в зависимост от изпълнението на следните показатели:

1. Стокооборот.
2. Приходи.
3. Изпълнение на договорите.
4. Норматив за материални разходи.
5. Норматив за трудови разходи.
6. Норматив за минимални запаси.

П Л А Н - С М Е Т К А

на «Транспортно-товарна» бригада в
за 198 г.

№	Показатели	Мир-ка	План	Отчет
1	Пробег	км		
	в т. ч. пълен	„		
2	Извършена работа	т/км		
3	Приходи	лв.		
4	Материални разходи	„		
	в т. ч.: за гориво	„		
	за масло	„		
	текущо поддържане	„		
	гуми	„		
	амортизации	„		
5	Норматив за материалните разходи на 100 лв. приходи	%		
6	Икономия (преразход) на материални разходи	лв.		
	в т. ч. % за ФРЗ	„		
7	ФРЗ с ДОО	„		
8	Норматив за ФРЗ на 100 лв. приходи	%		
9	Разполагаме ФРЗ	лв.		

Ръководител бригада:
(Петров)

Гл. директор:
(Николов)

Гл. счетоводител:
(Иванов)

Ако специфичността на пласментно-снабдителната дейност налага, могат да се използват и други показатели, които конкретно да отразяват характера ѝ.

За научната организация на труда изключително значение има правилното разпределение на средствата за индивидуална работна заплата. В този момент фокусират равнището на бригадната организация на труда, характерът на показателите и състоянието на социалнопсихологическия климат. Това е така, защото материалната заинтересованост е главната насока, чрез която реализирането на заплащането на труда постепенно се извършва на базата на повече качествени показатели, и е основният движещ мотив в трудовите отношения. В практиката, в нормативните документи се формулират два начина за определяне на индивидуалната работна заплата: пряк и косвен.

При прекия начин на образуване на индивидуалната работна заплата се води отчетност по конкретно определени показатели. За да се определи индивидуалният принос, трябва да се води бри-

гадна отчетност за изпълнение на плановата задача за стокооборота, за нормативните разходи, за качеството и т. н.

В сферата на материално-техническото снабдяване се използва и косвеният начин. Той се осъществява чрез прилагането на т. нар. коефициент за трудово участие (КТУ). Този начин се използва, когато поради специфичния характер на работата не може да се измери и отчете точно и конкретно приноса на всеки член на дадена бригада. Количествените и качествените показатели, които се използват, е необходимо да отразяват цялостно дейността във всички аспекти. Коефициентът за трудово участие се определя в зависимост от следните условия и фактори:

- индивидуална сръчност, производителност и квалификация;
- тежест и условия на труда, отклоняващи се от средните за бригадата;
- съвместяване на професии и функции, взаимозаменяемост при изпълнение на задачите;
- упражняване на наставничеството, предаване на членски опит;
- отговорност за дисциплината на труда;
- други фактори, свързани с дейността на бригадата.

Размерът на индивидуалната работна заплата се определя, като коефициентът за трудово участие се свърже с отработените часове. На тази основа се определят и индивидуалните коефициенто-часове, според които се определя и точно индивидуалната работна заплата. За целта можем да посочим следния пример за пласментно-снабдителна бригада:

I. Определяне коефициент за трудово участие на членовете на бригадата

Име	Основни коефициент	Квалификация	Дисциплина	Качество	Коефициент за трудово участие
1. Георги Колев	1,00	+0,76	+0,20	+0,10	2,06
2. Димитър Тодоров	1,00	+0,68	+0,12	-0,10	1,70
3. Иван Христов	1,00	+0,60	-0,20	+0,10	1,50
4. Петър Георгиев	1,00	+0,54	-0,14	-0,05	1,35
5. Жеко Славов	1,00	+0,54	+0,16	+0,10	1,80
6. Янко Димитров	1,00	+0,45	+0,15	+0,10	1,70
Общо:	6,00	+3,57	+0,29	+0,25	10,11

**II. Определяне на коефициенто-часовете
на членовете на бригадата**

Име	Коефициент за трудово участие	Обработни часове	Коефициенто- часове
1. Георги Колев	2,06	187	385
2. Димитър Тодоров	1,70	170	289
3. Иван Христов	1,50	187	281
4. Петър Георгиев	1,35	170	230
5. Жеко Славов	1,80	187	337
6. Янко Димитров	1,70	187	318
Общо:	x	x	1840

III. Заработените средства за работна заплата на бригадата за отчетния период възлизат на 2044 лв. На тази основа се установява, че средно на един коефициенточас съответствуват 1,11 лв. (2044 : 1840).

IV. При това положение индивидуалната работна заплата на всеки член ще бъде:

ИНДИВИДУАЛНА РАБОТНА ЗАПЛАТА

Име	Коефициенто- часове	Средства за РЗ на 1 кое- фициенточас	Индивидуал- на работна заплата
1. Георги Колев	3,85	1,11	427,68
2. Димитър Тодоров	2,89	1,11	321,04
3. Иван Христов	2,81	1,11	312,15
4. Петър Георгиев	2,30	1,11	255,50
5. Жеко Славов	3,37	1,11	374,36
6. Янко Димитров	3,18	1,11	353,27
Всичко:	x	x	2044,00

Примерът показва, че формирането на индивидуалната работна заплата се извършва на базата на три фактора: квалификация, дисциплина, качество. Отражение върху работната заплата дава и отработеното от всеки член на бригадата време, изразено в работни часове.

Всички въпроси на бригадната организация на труда и на бригадната стопанска сметка се решават от бригаден съвет и общо събрание на бригадата.

Освен в дейността на организациите за търговия с материални ресурси стопанската сметка се прилага в определена степен и в структурните звена по МТС в различните стопански организации

и предприятия. Съдържанието на показателите трябва да включва минимум необходими данни, характеризиращи най-пълно резултатите на отдела, неговата специфика, влияние върху крайните производствени резултати. В икономическата литература съществуват много мнения относно броя и съдържанието на показателите.

Така например Я. Талесв, А. Черняевский и Г. Соболева предлагат три основни показателя¹:

1. План за доставка на ресурси (в стойност и номенклатурни позиции).
2. Норматив за производствените запаси.
3. Разходи за подготовката и съхраняването на материалните ресурси (в стойност и в % към доставените средства за производство).

Други съветски автори предлагат 7 показателя:

1. Реализация на заделените от предприятието фондове.
2. Своевременност и ритмичност на снабдяването на производствените участъци и цехове.
3. Фактически остатъци от материали в сравнение с нормативите за тях.
4. Сума на загубите поради дефицитност на някои материали и предизвикани промени на други материали с други.
5. Ниво на фактическите разходи на обръщението в сравнение с планирамото.
6. Загуби при съхраняване и обработка на материали.
7. Производителност на труда на складовите работници².

Тази структура на показателите създава трудности за отчитане на резултатите, изисква много време и кадри. Според нас в отдел МТС е достатъчно използването на 5 показателя:

1. Обем на доставените стоково-материални ценности в стойностно изражение.
2. Коэффициент на обезпеченост на производството с материали.
3. Ритмичност и своевременност на снабдяването.
4. Състояние на производствените запаси.
5. Доставно-складови разходи — по обем, структура и ниво към стойността.

Важен момент от приложението на вътрешностопанската сметка в отделите по МТС е определянето на съвкупността от влиянието на тези показатели. Тъй като влиянието на отделните показатели не е еднакво, тук може да се използват коригиращи коефициенти или т. нар. коефициенти на тежест (Кт) (вж. табл.).

В случая коефициентите за изпълнение на показателите (Кип) може да се изчислят по следния начин (табл. 1).

¹ Я. Гатев, А. Черняевский и др. Хозрасчет на заводе. Сп. «Материально-техническое снабжение», бр. 9/1972 г., с. 53.

² Н. Д. Фасоляк. Экономика, организация и планирование материально-технического снабжения и сбыта. М., 1980, с. 305.

Примерни коефициенти на тежест, използвани за отчитане влиянието на основните показатели

Показатели	Коефициент на изпълн. на планиран. м-лни ресурси	Коефициент на обезпеченост на произв. с материални ресурси	Равнище на запасите	Коефициент на ритмичност	Равнище на разходите
Условно обезпечаване	Кд	Ко	Рз	Кр	Рр
Коефициенти на тежест	0,25	0,25	0,20	0,10	0,20

Формулата придобива следния вид:

$$K_{ип} = K_{д'} + K_{о} + P_{з} + K_{р} + P_{р}$$

Посочените показатели за използване на някои моменти на вътрешностопанската сметка не отразяват напълно характера и съдържанието на дейността по материално-техническо снабдяване, но в определена степен оказват положително влияние за развитието и усъвършенствуването на научната организация на труда.

4. СЪВМЕСТЯВАНЕТО НА ПРОФЕСИИТЕ ПРИ БРИГАДНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТРУДА

Съвместяването на професиите по своята същност е упражняване на основната професия с други професии по едно и също време, а също така и в различно работно време. На сегашния етап съвместяването на професиите се разглежда като «един от най-важните критерии при оценяване равнището на проектите за усъвършенствуване организацията на труда в производствените единици»¹.

Чрез съвместяването на професиите се цели да се постигне:

— създаване на възможности за многопосочна реализация на потенциалната квалификация на изпълнителите, за намаляване на монотонността в работата и умората, за повишаване удовлетвореността от труда;

— създаване на възможности за изява и развитие на личността, за проява на творчество, за многостранна и ефективна трудово реализация;

— намаляване числеността на заетия персонал и осигуряване на стопанските организации и предприятията с квалифицирана

¹ За усъвършенствуване на социалистическата организация на труда и на плановото ръководство на икономиката. С., Партиздат, 1978, с. 17.

и мобилна работна сила за гъвкаво реализиране във върховите моменти и при временни отсъствия на работници и специалисти;

- по-пълно използване на материално-техническата база;
- по-добро уплътняване на работното време.

Върху съвместяването на професиите оказват влияние няколко групи фактори, които условно могат да се разделят на лични, технически и организационни.

Към личните фактори се отнасят подготовеността на изпълнителите за съвместяване на две и повече професии, възможностите за едновременна или последователна подготовка за няколко професии, материалното им стимулиране, психологическата готовност на изпълнителите за упражняване на две и повече професии, подценяването или недооценяването на икономическото и социалното значение на съвместяването от страна на ръководителите, психофизиологичните натоварвания и др.

Към техническите фактори се отнасят степента на техническа въоръженост на труда, т. е. равнището на механизация и автоматизация на отделните процеси.

Възможностите за съвместяване на професиите се увеличават при по-високо равнище на механизация и автоматизация на единните технологични процеси в материално-техническото снабдяване, позволяващо намаляване на физическата и технологичната умора.

Към организационните фактори се отнасят използваните форми на разделение и коопериране на труда, наличието на научнообосновани норми, позволяващи разкриването на вътрешните резерви от работно време по основната професия, организацията на снабдяването на цеховете и работните места и др.

Определянето на границите на съвместяването на професиите е въпрос, който трябва да отчита влиянието на много фактори, които формират неговата ефективност, взаимовръзката и обусловеността на отделните страни на съвместяването. Изследванията на съветски специалисти показват, че съвместяването на различни професии в границите от 14 до 30% способствува в най-голяма степен за повишаване производителността на труда. По-нататъшното съвместяване интензивно влошава стопанските резултати. В съответствие с това критериите за най-целесъобразно определени граници на съвместяване на професии са:

- икономически — постигане на по-висока производителност на труда;
- социални — осигуряване на многопосочна реализация и развитие на личността.

На сегашния етап като най-целесъобразни граници за съвместяване на професии трябва да се приемат тези, при които са налице по-големи възможности за реализация и развитие на личността и се осигурява определено (необходимо за момента) равнище на производителността на труда. При вредни и тежки условия на

труда се допуска повишаване на социалните критерии и в случаите, когато производителността на труда спада. Социалната ефективност трябва да се разглежда в няколко насоки — нарастване на научно-техническата култура на изпълнителските и управленските кадри, нарастване на тяхната удовлетвореност от труда и на възможностите за изява, повишаване на престижа на трудовите дейности и заинтересоваността към работата, намаляване на монотонността и умората. Тези насоки ограничават и стабилизират кадровия състав на пласментно-снабдителните организации. Определенето на допълнителните професии, които трябва да се упражняват като втора и следваща, е необходимо да се предхожда от разработване на организационни форми за съвместяване. За целта е необходимо да се определи:

1. Обхватът на съвместяваните работи. На базата на разкритите вътрешни резерви от работно време се определят функциите или специалностите и професиите, които могат да се съвместяват, а също и възможностите за изпълнение на едно или няколко работни места при индивидуалните и колективните форми на организация на труда.

2. Степента на едновременност на изпълнение на основната и съвместяваната работа. Разкрива се покриването по време или последователността на изпълняваната основна или допълнителна работа.

3. Периодичността на съвместяването и сменяването. Определят се случаите на постоянно съвместяване и тези на едновременно съвместяване според потребностите на производствената програма във върхови моменти.

4. Броят на работниците и специалистите, които временно или постоянно ще съвместяват или ще сменят своите професии или специалности, и тяхната подготвеност за усвояване и упражняване на допълнителни професии.

Подготвеността на работниците и специалистите да съвместяват или да сменят основните си професии се установява чрез разкриване степента на еднаквост между съдържанието на наличната квалификация по основната професия и необходимата квалификация за изпълнение на допълнителната професия.

При съвместяването на професиите се използват следните форми:

— съвместяване на основна професия с отделни трудови функции от други професии.

Тази форма може да се прилага в случаите, когато профилите са близки и родствени и съдържат в значителна степен еднакви функции. Това е характерно за стоководителите и началник-складовете, за пом.-управителите и фактуристите и т. н.;

— съвместяване на две и повече специалности към една и съща професия;

— съвместяване или сменяване на две и повече родствени професии;

— съвместяване или сменяване на разнородни професии.

Разглеждането на формите за съвместяване или сменяване на професиите и възможностите за най-ускорено усвояване на допълнителните професии позволява да се разкрият възможности за постигане на по-рационално съотношение между потенциалната и реализуемата квалификация. По-пълното използване на потенциалната квалификация е едно от средствата за рационално разпределение на труда между изпълнителите и управленските кадри в условията на научно-техническия прогрес за по-пълно използване на работното време и за повишаване производителността на труда. Като се изхожда от разработените организационни форми за съвместяване на професиите, стопанските единици трябва да разработват дългосрочни и годишни програми за усвояване на втора професия. Тези програми се включват като неразделна част от плановете за социалното развитие на трудовите колективи.

В условията на бригадната организация в сферата на материално-техническото снабдяване съвместяването оказва влияние при изграждането на бригадите, при функционирането им и при решаване проблемите на качеството на труда.

При бригадната организация на труда съвместителството намира широко приложение както при временните, така и при постоянните форми. По този начин се предотвратяват случаите на нарушаване синхронността на работа при отсъствие на даден член на бригадата, по време на отпуски и др. В пласментно-снабдителната дейност на практика се използват рационално и средствата и съоръженията — мотокари, електрокари и др., вследствие на прилагане на съвместяването. В новите условия, които определят изграждането на бригадите и начина на протичане на единния технологичен процес, между обема и количеството на съвместяваните операции съществува следната зависимост: колкото е по-голям обемът на съвместяваните функции (обем работа), толкова по-малко са възможните съвместявания. Това може да се изрази по следния начин:

$$\sum_1^n [P + T_n] \leq T_{cm}.$$

където

P е съвместяваните функции или обем работа;

T_n — прекъсвания за отпих и други нужди и време на преместване от едно работно място на друго при съвместяването;

T_{cm} — времето за една работна смяна или ден.

По-благоприятно е приложението на съвместяването в случаите, когато разликата между отделните части на неравенството

е по-малка. В практиката работата по съвместяването на професиите се анализира чрез т. нар. коефициент за съвместяване (K съвм.):

$$K \text{ съвм.} = \frac{T_{\text{св}}}{T_{\text{см}}},$$

където

$T_{\text{св}}$ е свободното време при изпълнение на основната професия;

$T_{\text{см}}$ — сменният фонд работно време или времето за един работен ден.

За ефективното протичане на съвместяването е необходимо стопанското ръководство да проучва желанието на отделните изпълнителски и управленски кадри. Необходимо е също така да се определи и оптималният срок за съвместяване, който е едно от най-важните условия за социална и икономическа ефективност на съвместявания труд.

НОРМИРАНЕ И ЕФЕКТИВНО ИЗПОЛЗВАНЕ НА МАТЕРИАЛИТЕ

1. ИКОНОМИЧЕСКА СЪЩНОСТ НА РАЗХОДНИТЕ НОРМИ

Ускореното развитие на страната, високият ръст на производството, усъвършенствването на неговата отраслова структура и непрекъснатият технически прогрес изискват задълбочени и точни планово-икономически изчисления от ССО до държавните органи. Тези изчисления позволяват да се обвържат в едно цяло заданията на народностопанския план, да се координират неговите елементи и се предвиди неговата пропорционалност. Разходните норми за материални ценности са елемент на закона за планомерното и пропорционално развитие на народното стопанство.

Използването на необосновани разходни норми води до съставянето на завишени и нереални планове, които предизвикват диспропорции в народното стопанство. Такива разходни норми влияят на стопанската дейност на предприятията, на резултатите от производството и следователно на материалното стимулиране на целия колектив.

При планиране работата на производствените предприятия се използват редица норми, които съставят определена взаимно-обвързана система, обхващаща всички елементи на производствения процес. Всички технико-икономически норми, установени в материалното производство, образуват система, състояща се от няколко основни групи: норми по труда, норма за време и норма за изработка; норми за използване на оръдията на труда (оборудване и инструменти); норми за използване на предмети на труда — суровини, материали, гориво, енергия; норми за организация на производствения процес, норми за използване на финансовите ресурси и оборотните средства, паричните средства за материални запаси, незавършеното производство и пр.; норми в сферата на обръщението — организация на материално-техническото снабдяване, пласмент, норми за запаси, издръжка на обръщението, начисления и др.

Системата от производствени норми няма универсален характер. В различните отрасли на народното стопанство тя има свои специфични особености както в номенклатурата на прилага-

ните норми, така и в методиката по определянето на тяхното равнище и използване в планирането.

Нормите показват преди всичко какви са индивидуалните разходи от жив и овеществен труд в отделните предприятия. На основата на съвкупността от такива индивидуални разходи се установява средното равнище на разходите за всеки период, общественонеобходим в сложните условия на организация на производството за определено равнище на развитие на производителните сили.

Пропорциите в социалистическото народно стопанство се определят от плано-икономическите потребности на неговото развитие. В плана се изразяват пропорциите, явяващи се обективна необходимост. Изменението на пропорциите за развитието на народното стопанство като правило води след себе си изменение на нормите. Едновременно с това държавата не може да изменя нормите в какви да е размери, а само в такива граници, които се определят от обективните условия на общественото производство и се диктуват от планомерното развитие на социалистическото народно стопанство. Следователно в нормите е заложена обективна необходимост, чието равнище се определя в обществен мащаб. Именно поради това в условията на социалистическата икономика разходните норми не могат да бъдат неизменни, а се променят заедно с развитието на народното стопанство.

Следователно при установяването на база от разходни норми за материали задължително условие е тя да се състои от научнообосновани норми, установени с помощта на научни методи на нормиране.

В литературата липсва еднаквост при изясняване на понятието «норма», а следователно и в подхода към разработването на научнообосновани разходни норми. Едно от най-важните определения, което възприемат всички специалисти по нормиране разхода на материалите, е понятието «разходна норма»¹.

«Усъвършенствването на планирането и научнообоснованото развитие на материалното производство е неразривно свързано с научно-техническия прогрес. Но това не е достатъчно. Едновременно с това е необходимо да се извършват мероприятия по рационалното и икономично използване на материалните ценности при разработване на плана за производството. Налага се да се създаде ефективен инструмент, с помощта на който да се осъществяват набелязаните мероприятия. От това следва, че е необходимо да се използва количествен измерител на материалните разходи. За такъв основен измерител се приема категорията «норма».

В широк смисъл на думата под «разходна норма» за материални ценности трябва да се разбира общественонеобходимата мярка

¹ Норма — произхожда от латинското наименование «погма», което в превод на български значи мярка, количество, размер, брой.

за материални разходи, необходими при производството на единица продукция или обем работа.

Разходната норма за материали представлява планова величина, определяща максимално допустимото количество материални ценности (суровини, материали, горива и електроенергия), необходими за изготвянето на единица продукция или извършване на единица обем работа с установено качество при определени производствени условия. При това под производствени условия следва да се разбира достигнатото равнище на конструкторската, технологичната и организационната подготовка на производството, влияещи съвкупно на величината на разходната норма.

Следователно, след като разходната норма се приеме за планова величина, за производството тя става директива, закон и работническите колективи се стремят да я изпълнят, в резултат на което тя се снижава.

Необходимо е да се подчертае, че след като разходната норма се приеме като максимално допустима величина на материалните разходи, се поставя граница на непревишаване и нарушението на тази граница е само по себе си нарушение на плановата дисциплина. Обратно, ако се приеме, че разходната норма е минимална величина, тогава всяко намаление ще води до влошаване на качеството и практически не ще може да се отчита икономия от материали.

Освен това разходната норма се установява не на достигнатото равнище, а на основата на планирано равнище на технология, конструкторска работа, организация на производството и организация на снабдяването (производствени условия). В резултат на това за планирания период тя осигурява определена икономия (в сравнение с предшестващия период), за сметка на която може да се произведе допълнителна продукция и да се намали себестойността при същото количество материални ценности, вложени в производствения процес. Това именно определя и нейния характер като динамична категория.

Следователно разходната норма представлява обективна икономическа категория, която е планова мярка за използването на трудовите и материални ресурси в социалистическото производство.

Разходните норми, за да играят ролята на динамична величина с прогресивен характер при икономичното и ефективно използване на материалите, трябва да се изготвят на основата на конструкторска и технологична документация, разработена в предприятията или проектантските институти. Въз основа на тях трябва да се направят изчисленията за относителния разход на материалите, необходими за даден производствен процес.

Разходните норми за суровини, материали, горива и електро-

енергия се разработват от техническите отдели на предприятията и се утвърждават от директорите им. Така се осъществява режим от икономия на материали в производствените предприятия.

2. НОРМИРАНЕТО — СЪСТАВНА ЧАСТ ОТ ПЛАНИРАНЕТО. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА НОРМИРАНЕ РАЗХОДА НА МАТЕРИАЛИТЕ

Нормирането на стоково-материалните ценности е съставна част от планирането на производствения процес в отделните стопански предприятия. От своя страна самото планиране на производствената дейност на стопанската единица е също така непрекъснат процес.

Следователно нормирането на разхода на материалите е необходим елемент на плановата организация на материалното производство в социалистическата държава.

При капиталистическия начин на производството също има нормиране на разходите на материалите, но то се отличава по своята социално-икономическа същност от нашето, тъй като е в интерес на определен кръг хора от обществото.

Нормирането на разхода на материалите в капиталистическото общество се провежда в защита на интересите на отделния собственик с оглед възможно най-високо увеличение на печалбага. Работниците в капиталистическите предприятия в най-малка степен са заинтересувани от икономия на материали и суровини, поради това че резултатът облагодетелствува техния собственик. Това коренно различие на характера на нормиране разхода на суровини и материали произтича не от това, че трудещите се трудно възприемат прогресивното в практиката, а от факта, че подобренията и усъвършенствуванията водят до намаляване на потребностите от работници, с което ги обричат на безработица.

Очевидно е, че разходните норми при социалистическата система коренно се отличават по своята същност от тези при капитализма. Само при социалистическия начин на производството разходните норми имат планов характер и са мощно оръжие в ръцете на социалистическата държава за ръководството и развитието на материалното производство и народното стопанство.

Следователно от съществено значение е установяването на определена нормативна база от научнообосновани разходни норми, въз основа на които социалистическите производствени предприятия изграждат своите планови разходни норми, имащи предназначение на разчетни показатели за изпълнение на заявките-спецификации за материали и плановете по материално-техническото снабдяване, както и за извършване контрол по ефективното използване на материалните ценности. Само една такава

система от материални разходни норми в народното стопанство ще осигурява повдигане на научното равнище на народностопанското планиране, оперативност и действеност при разкриване и използване на вътрешните резерви на предприятията.

Ролята на научнообоснованите разходни норми е неразривно свързана с повишаване равнището на стопанското управление, с укрепване водещата роля на централизираното планиране на нашата икономика, би било неправилно да се ограничава разширяването на стопанската самостоятелност и инициатива на предприятието и стопанските организации. Разширяването на мащабите на производството, високите темпове на развитие на техническия прогрес, задълбочаването на стопанските връзки, както и резултатите от провеждане режима на икономии определят необходимостта от създаване на база от норми, за да се осъществява планиране на научна основа.

Всичко това изисква да се създаде база от разходни норми, които ще спомогат за усъвършенствуване на планирането на предприятията по изготвяне на плановете за материално-техническото снабдяване. Освен това изготвянето на разходните норми по отрасли и подотрасли на народното стопанство, създаването на нормативи от данни за еднородни предприятия, както и разработването на тази база на индивидуални разходни норми за всяко предприятие ще позволи да се планират реално материалните потребности и едновременно с това ще се осигури нарастването на обществената производителност на труда и ефективност на социалистическото производство.

Усъвършенствването на базата от норми позволява да се издигне научното равнище на този процес и да се осигури понататъшното нарастване на социалистическото производство. Ето защо необходимостта от подобряване на нормирането на материални е било винаги обект на внимание на партията и правителството, които с редица документи са посочили пътя за правилното решение на този въпрос.

Наред с всички разгледани дотук въпроси нормирането на материалите при условията на социалистическото производство трябва да решава следните основни задачи:

1. Да разработва научнообосновани норми за разход на материални ресурси.

2. Да съдействува за икономичното използване на материалите при проектиране на нова продукция. Също така в процеса на нейното изготвяне и експлоатация широко да се внедряват прогресивни разходни норми.

3. Да се осигурява необходимата нормативна база за научно планиране при потреблението на материалните ресурси във всички звена на народното стопанство.

4. Да се създават условия, способстващи за развитието на

социалистическото съревнование и широко разпространение на челиния опит по използване на материалните ресурси.

При вилното реализиране на първата задача се изразява в установяване на разходни норми по всички видове производства и продукция. При това тези норми се изготвят по цялата номенклатура от употребяваните материали. Освен това разходните норми трябва да бъдат израз на техническия прогрес, за да се осъществява внедряването на нови материали, нови конструкции, технологии и т. н. в производството.

С втората задача по нормиране разхода на материалите е свързан въпросът за един постоянен режим на икономии от материали в процеса на производственото потребление от всички видове.

Провеждането на строг режим от икономии на материали в условията на социализма, особено на дефицитните и вносните, е една от важните задачи на държавното ръководство.

Третата задача се изразява в установяване на разходни норми с различна степен на агрегиране и назначение за нуждите на народностопанското планиране. Реализирането ѝ позволява да се осигури целесъобразното разпределение на материалните ценности по отрасли, министерства, стопански организации и предприятия. Разходните норми в този случай служат едновременно и за провеждане на контрол по рационалното и ефективно използване на разпределените материални ценности.

Последната, четвърта задача се изразява в организиращия характер на разходните норми. Те служат като основа за организиране на социалистическото съревнование по икономии на материали и едновременно с това са средство за разпространение на челиния опит. Установяването на челиния опит по ефективното използване на материалните ценности посредством разходните норми спомага за издигане на по-високо равнище творческата активност на трудещите се в постоянното разкриване и оползотворяване на резервите от икономии на суровини, материали, гориво и енергия.

Трябва да се отбележи, че ролята и значението на разходните норми не са оценени достатъчно в работата на нашите производствени предприятия. Това е в резултат на две основни причини:

— предприятията все още не ползват съвременни методи за изграждане на прогресивни разходни норми по отделните видове материали;

— разходните норми не отразяват своевременно настъпилите изменения в конструкциите на изделията, усъвършенствването в технологиите и подобрената организация на производството, както и квалификацията на работната сила.

3. РЕЖИМЪТ НА ИКОНОМИИ — ВАЖНА ПРЕДПОСТАВКА ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА НАУЧНООБОСНОВАНИ РАЗХОДНИ НОРМИ И ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА МАТЕРИАЛОПОГЛЪЩАЕМОСТТА НА ПРОДУКЦИЯТА В НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

Усъвършенствуването на планирането и осъществяването на научнообосновано развитие на народното стопанство е неразривно свързано с научно-техническия прогрес.

Задълбоченото изучаване на тенденциите на научно-техническия прогрес и използването на неговите достижения в практическата дейност на отраслите на народното стопанство позволява да се осигури режим на икономично и ефективно използване на материалните, финансовите и трудовите ресурси.

Социалистическата система на стопанисване по своята природа е икономична система. Това се обуславя от обществената собственост на средствата за производство, действието на икономическите закони на социализма, както и от социалистическите производствени отношения.

Социалистическото стопанисване изисква най-отговорно и пестеливо отношение на трудещите се към трудовете, материалните и финансовите ресурси. Борбата за икономии посредством изграждането на научнообосновани разходни норми и установяването на научно нормирани разходи на материалите по своята същност не представлява кратковременна кампания, не е само добро пожелание, а един от най-важните методи на социалистическото стопанисване, обхваща всички сфери, всички отрасли на народното стопанство. Тази идея е заложена и в Наредбата за управлението на материалните ресурси, където се казва: «... Самоуправляващите се стопански организации-потребители при определяне на потребностите си от материални ресурси и при сключване на договорите за доставка използват разгърнатата система от технически разходни норми, разработени на основата на техническа документация на изделията, авангардни технологии и прогресивна организация на производството. . .»¹

Следователно по своята икономическа същност режимът на икономии следва да се възприема като една система от технически, икономически, организационни и възпитателни мероприятия, които са насочени към икономичното и ефективно използване в интерес на обществото на материални, трудови и финансови ресурси, както и на природните богатства на страната.

В общия режим на икономии особено място заема икономичното и ефективно използване на материалните ресурси, вложени при производството на машиностроителната продукция. Така

¹ Наредба за управлението на материалните ресурси. Постановление № 7, ДВ, бр. 20 от 16. III. 1987 г.

например за периода 1980 — 1985 г. материалопоглъщаемостта се е движела, както следва: 1980 г. — 0,669; 1981 г. — 0,661; 1982 г. — 0,661; 1983 г. — 0,665; 1984 г. — 0,659 и 1985 г. — 0,655, а за някои отрасли на машиностроенето като дизелостроене — 1983 г. — 0,720; 1984 г. — 0,716; 1985 г. — 0,712¹. Данните показват макар и слаба тенденция на намаление на материалопоглъщаемостта. Най-голям относителен дял в материалните разходи имат суровините и материалите и особено металите (като стратегическа суровина), поради което е необходимо да се използват ефективно. Този проблем е разглеждан многократно от Българската комунистическа партия. Още на XI конгрес на БКП се каза: «... През седмата петилетка трябва по разход на труд, суровини и материали на единица продукция да се доближим до равнището на най-развитите в дадена област страни.»² А в тезисите на XII конгрес на БКП се отчете, че «... нерационално се използваха мощностите, суровините и материалите, енергията и горивата...». По-късно, на XIII конгрес на БКП, се посочи:

«Икономията на суровини, материали, горива и енергия да бъде основен източник за нарастване на ефективността на производството във всички отрасли и дейности.»³

Нареднхотанското значение на режима на икономии на материалните ценности се изразява и в осигуряване на:

- снижение на разход на суровини, материали, горива и енергия, както и комплектуващи изделия на единица продукция;
- по-добро използване на машините, оборудването, механизмите;

— всестранио съкращаване на разходите за производство.

Ефектът от тези мероприятия по осъществяването на режима от икономии би се реализирал само чрез решаването на такива въпроси като внедряването на новите достижения на науката и техниката и на челиния производствен опит. Това ще доведе до намаление на себестойността на продукцията и повишаване на рентабилността на производството.

Осъществяването на режима на икономии не трябва да се свежда само до постоянното намаляване на разходването на материалните ценности, както и до неестивото и грижливо отношение към природните богатства.

Необходимо е в производството да се постигне максимално количество продукция от предоставените материални ценности с високо качество, която да отговаря на достигнатото равнище на

¹ По данни от «Разширено социалистическо възпроизводство в НРБ», КЕССП при МС, 1985 г.

² Отчет на ЦК на БКП за периода между X и XI конгрес на БКП. С., Партиздат, 1976, с. 44.

³ Тезиси на XIII конгрес на БКП за работата на партията за социално-икономическото и културното развитие на НРБ през деветата петилетка (1986 — 1990 г.) до 2000 г. С., Партиздат, 1986 г.

развитие на науката и техниката и постоянно растящите потребности на обществото.

Провеждането на режим на икономии на материали при увеличаване мащабите на продукцията създава възможности за увеличаване и на икономии от всеки процент намаление на материалните разходи. Така например намаляването на металопоглъщаемостта на машиностроителната продукция за народното стопанство през 1986 година само с един процент доведе до такива икономии на прокат от черни метали, които ще бъдат достатъчни да задоволят потребностите за 1 година на една самоуправляваща се стопанска организация от рода на СК «Светлина» — Сливен, който от своя страна ще може да произведе от икономисания метал допълнителен обем продукция за четири милиона лева¹.

Следователно икономията на материални ценности в производствения процес дава възможност от тези икономисани материали да се произведе допълнително количество продукция и да се намали себестойността. Намалението на материалопоглъщаемостта се постига за сметка на осъществяване на редица мероприятия, като подобряване на качеството на материалите, олекотяване на продукцията, прилагане на нови авангардни технологии, провеждане на организационните технически мероприятия. Ето защо борбата за икономичното и пестеливо използване на материалните ресурси е неразривно свързана още с внедряването на нова техника и технология, с по-доброто използване на производствените мощности. Това от своя страна е важна предпоставка за повишаване техническото равнище на производството, фактор за икономичното използване на материалите.

Например намаляването на припуските за механична обработка на металите позволява не само да се намали отпадъкът във вид на стружки при обработката или изготвянето на заготовките, но едновременно с това се постига повишаване производителността на оборудването, намалява се разходът на инструменти, постига се икономия на електроенергия и т. н.

Народностопанското значение на ефективно използване на материалните ресурси вследствие на установяването на режим на икономии се изразява в редица насоки.

Една от тези насоки е, че икономичното изразходване на материалите, суровините, енергията и горивата води след себе си повишаване на обществената производителност на труда. Освен това, ако на даден етап от изготвянето на продукцията се намалят разходите от материални ценности, се намалява и разходът на жив труд, изразходван за нейното производство.

Друга важна насока е тази, че икономията на материалите е един от съществените фактори за увеличаване мащабите на про-

¹ По данни на статистически отчет ИМС на бившето Министерство на машиностроенето за 1986 г.

изводството, което на практика позволява при едно и също количество средства за производство да се осигури производството на по-голям обем продукция.

В този случай е характерно, че процентът на допълнително произведената продукция от икономисаните материални ресурси е винаги по-голям в сравнение с процента на намаление на разходните норми на единица продукция, предвидена за производство. Така например котлостроителният завод «Г. Кирков» — София, за периода от 1981 до 1985 г. е изразходвал прокат от черни метали, както следва:

	1981 г.	1982 г.	1983 г.	1984 г.	1985 г.
Прокат от черни метали, %	100	84	83	81	81
Реализирана стокова продукция, хил. лв.	19 580	21 275	22 031	23 682	25 801

От данните се вижда, че средното намаление за петилетката за прокат от черни метали е около 19%, т. е. в резултат на установения режим на икономии от метали са намалени разходните норми. Реализираната стокова продукция през 1985 г. е с около 30% по-висока спрямо 1981 г. Налице е двойно по-висок резултат за стоковата продукция от реализираната икономия спрямо тази на метали¹.

Режимът на икономии на материалите, в това число метални ценности, оказва многостранно влияние върху ефективността на производството. Това се изразява в намалението на себестойността на промишлената машиностроителна продукция, в която те заемат най-висок дял.

Високият относителен дял на металопоглъщаемостта в себестойността на машиностроителната продукция се дължи и до голяма степен на все още нерационалното ѝ използване при производството на продукцията. Това е така, защото все още има много неразкрити резерви за реализиране на икономии от метали в областта на технологията, организацията на материално-техническото снабдяване, както и в организацията и икономиката на производството.

Рентабилността на отделните изделия и на цялата продукция се влияе от металопоглъщаемостта, респективно металопоглъщаемостта.

Режимът на икономии от материали е в най-голяма степен свързан със закона за непрекъснатото повишаване на производителността на труда. Проблемът за повишаването на производителността на труда и едновременната икономия както на жив, така и на овеществен труд, е изяснен в литературата. Тук искахме да

¹ По данни на статистически отчет, МС и Форма 1 на завод «Г. Кирков» — София.

обърнем внимание и на факта, че с намаляване на материалните ценности при производството на единица продукция се намалява не само времето за тяхната преработка, но се намаляват и в съответна степен и разходите за жив труд за транспорт на суровините, за тяхното товарене, разтоварване, разносяне по различните цехове, съхраняване и т. н. Всичко това намира отражение в увеличаване обема на производството на продукцията за единица време и съдейства за повишаване производителността на труда.

Режимът на икономии съдейства за намаляване на относителните разходи на материални ресурси и за увеличаване на производителността на труда. Едновременно с това в сферата на материалното производство се намалява себестойността на продукцията и се увеличава печалбата на самоуправляващите се стопански организации. Това само по себе си оказва влияние на формирането на абсолютната величина и темпа на нарастване на фонд «Натрупване», без който е невъзможно осъществяването на разширеното възпроизводство.

Намаляването на материалопоглъщаемостта на промишлената продукция вследствие на проведенния режим на икономии съдейства за ускоряване на обръщаемостта на оборотните средства. Суровините и материалите представляват от своя страна главната основа на произвежданите промишлени изделия. Оборотните фондове представляват производствените запаси в сферата на производството, като активната им част се изразява във вид на основни и спомагателни материали, гориво, енергия и др. Освен това залежалите и свръхнормативни запаси представляват пасивната част, която обективно влияе на финансовите средства, като ги задържа и намалява по този начин обръщаемостта на оборотните средства. Също така не е без значение и това, че излишното презапасаване с материали води до сериозни затруднения в материалния национален баланс, който засега е все още силно напрегат, понеже голяма част от материалите са от внос, и то от първо и второ направление. Очевидно е, че посредством режима на икономии за правилното и ефективно използване на материалните ценности ще може да се влияе и на валутните фондове на страната от първо и второ направление.

Икономии от материали и суровини в народното стопанство водят не само до количествено снижаване на разхода им, но и до качествени изменения на суровинната база (заменяне на едни материали с други, въвеждане на нови, по-високоэффективни материали, въвеждане на пластмаси и др.).

Те влияят на изграждането на материалните баланси и на установяването на рационални икономически връзки между отделните отрасли на материалното производство. Освен това икономии на метали водят и до укрепване на суровинната база в страната. В случая ще припомним, че разходите на единица продукция в добиващите отрасли са в значителна степен по-висо-

ки (по отношение на работната сила и капиталните вложения) в сравнение с обработващата промишленост. Ето защо внедряването на безотпадъчни технологии при обработката на материалите и суровините, както и оползотворяването на отпадъците създават условия за значителни икономии от свежи материали и суровини при изготвянето на нова продукция. А като се има предвид, че за нашето народно стопанство е характерна тенденцията на изпреварващ растеж на обработващата промишленост спрямо отраслите, произвеждащи суровини и материали, значението на режима на икономии като фактор за разширяване суровинната база на машиностроенето и ускоряване темповете и ръста на неговото производство в перспектива се увеличава още повече.

Проблемът за икономии на материалите влияе определено и на бригадната организация на труда, както и на резултативност-остатъчния характер на работната заплата — важна предпоставка за свързване на личния с колективния интерес. Това е така, защото средствата за работната заплата се поставят в пряка зависимост от спазване нормите за разход на материали и едновременно се увеличават или намаляват с частта на икономията или преразхода на материалните ресурси за единица изделие в сравнение с предходната година. Тази постановка предопределя нормирането на индивидуалната работна заплата на основата на личния принос на всеки член от бригадата и го прави заинтересован от намаляването на материалните разходи.

Режимът на икономии от материали и суровини има не по-малко значение за по-доброто използване на оборудването, инструментите и за рационалното и икономично използване на живия труд, т. е. повишаване на производителността на труда. Така например намалението на масата на металните заготовки създава условия те да се приближат по форма и размери към готовите изделия (детайли), като при това се намаляват отпадъците и едновременно се снижават разходите от машинно време, работно време, влягано от работниците за обработка на заготовките.

Друга важна насока за по-доброто и ефективно използване на материалите и суровините в народното стопанство е организирането на рационална система на нормиране разхода на материалите, в т. ч. металите, повишаване квалификацията на работниците, работещи с останалите видове материали (метали), повишаване и утвърждаване на трудовата дисциплина, укрепване на работната сила и др.

Установяването на постоянен режим от икономии на материали въздейства и на много други страни на производствената дейност на отделните самоуправляващи се стопански организации. В резултат на това може да се подобри финансовото състояние, да се повиши производителността на труда, да се подобри организацията на производството, както и организацията на материално-техническото снабдяване с материали и суровини.

Следвателно постоянният режим на икономично и ефективно използване на материалните ресурси оказва решаващо влияние за по-доброто формиране на качествените и количествените показатели за оценяване икономиката на отделните самоуправляващи се стопански организации в народното стопанство като цяло.

4. ПЪТИЩА И ИЗТОЧНИЦИ ЗА ИКОНОМИЯ НА СТОКОВО-МАТЕРИАЛНИ ЦЕННОСТИ В СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Размерът на разходната норма зависи от много фактори и от съвременните постижения на науката и техниката в усъвършенствването на конструкцията на производителната продукция, технологията и организацията на производството. В тази насока възможностите за икономично използване на материалните ценности, фактор за увеличаване производителността на труда, дълготрайността и надеждността на продукцията са неограничени.

Резервите по икономичното използване на материалите в производствените предприятия са разнообразни, но основните са три: усъвършенствване на конструкцията на продукцията, усъвършенствване и подобряване на технологията и усъвършенствването на организационно-техническите мероприятия. По такъв начин пътищата за икономия на суровини и материали определят насоките, по които тя ще се получи, а източниците показват за сметка на какво ще се постигне тази икономия.

Нека разгледаме първата основна насока — усъвършенствване на конструкцията на произвежданите детайли, изделия или машини и съоръжения. Тук намалението на суровините и материалите може да се получи за сметка на следните източници:

— олекотяване на възлите и детайлите чрез олекотяване на самата конструкция при запазване на качеството. Всъщност икономията на метал (материал) се постига тук за сметка на намаляване на запасите от якост или издръжливост на конструкцията. Това води същевременно и до повишаване производителността на труда при намаляване на трудоемкостта;

— замяна на едни метали с други или замяна на скъпоструващи с по евтини пълноценни заместители;

— замяна на скъпи цветни метали и техните сплави с чугуени отливки или черни метали;

— замяна на метали (материали) с пластмаси. В това отношение са добили разпространение стъклопласти, фталонът и др., които по физични и механични качества не отстъпват на металите;

— въвеждане на огънати и кухи профили при изготвяне на конструкции, с което се намаляват загубите от материали при разкрояване или при заваряване.

Подобряването на технологичните процеси е вторият по важност път, по който могат да се реализират значителни икономии от суровини и материали. Основните източници тук са следните:

— намаляване на припуските и допуските при обработка на металите (материалите)¹. Това се постига посредством въвеждане на прогресивни технологии и повишаване на техническата култура. Например при валцуване на металите при минусов допуск може да се получи допълнителна икономия от метал в рамките на 5%;

— усъвършенстване на технологиите или замяната им с по-ефективни. Например внедряване на прогресивни методи на лезене, замяна на свободното коване с ковашко-пресови операции;

— усъвършенстване разкрояването на материалите. Влияние оказват такива фактори като въвеждане на централен разкроечен участък, намаляване връзките между детайлите и т. н.;

— внедряване термообработка на металите. Икономията тук се явява за сметка на удължаване срока на износване на детайлите в машините. Постига се посредством повърхностни закалки като азотиране, нитроциментация и др.

Третата основна насока за намаляване на разходните норми и път за разкриване на икономии от материали е набелязването на организационно-техническите мероприятия. Характерно за повечето от тези мероприятия, които са източници за икономии, е, че имат косвен характер и по-трудно може да се измери прякото им влияние.

По-важните източници тук може да се групират по следния начин: технически, производствени, лични и социално-икономически.

Към техническите може да се отнесат механизацията, автоматизацията на производството, както и неговата химизация и електрификация. Това са така наречените класически насоки на техническия прогрес при разкриването на икономии от суровини и материали. Освен тях напоследък навлязоха и такива нови насоки като електронизация, кибернетизация, роботизация, биологизация и интелектуализация на производството. За редица от тях трудно може да се измери конкретно влиянието им върху ефективното използване на материалите, но независимо от това те действуват.

Към производствено-организационните източници може да се отнесе режимът на работа. Например преминаването от зимно

¹ Понятно е, че припускът се разбира само онази част на заготовката, която се сталя при обработката на машина, за да се получи необходимата чиста повърхност съобразно предвидените размери по чертеж. С понятието «допуск» се характеризира точността, с която трябва да се изработи заготовката или детайлът. Или това е допустимото разрешение за най-голямо и най-малко отклонение от фактическия размер, предвидени по чертеж на заготовката или детайла или по стандарт.

на лятно работно време с удължен светъл ден води всяка година до хиляди тонове икономия от дизелово гориво за топлоелектроцентралите. Също така правилната организация на работата в освещените цехове, подобрената работа в спомагателното, допълнителното и страничното производство също води до икономии на материали, което се изразява в събирането и оползотворяването на отпадъците, повторното използване на материали, възстановяването на инструменти.

Към личните фактори се отнасят професионалната квалификация на колектива, организацията на техническата и икономическата култура на трудовия колектив, трудовата дисциплина, както и стабилността на работната сила.

Към социално-икономическите фактори се отнасят правилната организация на нормиране разхода на материалите, организацията на отчетността на разходните норми и икономии, моралната и материалната заинтересованост, както и социалистическото съревнование с разпространение на челния опит.

5. ОРГАНИЗАЦИЯТА НА РАБОТАТА И КОНТРОЛЪТ ПО НОРМИРАНЕ РАЗХОДА НА МАТЕРИАЛИТЕ В СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Едно от важните условия за правилното и ефективно нормиране разхода на материалите е прецизната организация по разработване, разглеждане и утвърждаване на нормите в отделните стопански предприятия.

Нормирането започва винаги от предприятието още при самото конструиране на изделията и продукцията и поради това там се изготвят всички специфицирани и планови норми за разход на суровини, материали, горива и енергия, употребявани в тях.

Разходните норми в стопанските предприятия ежегодно се преразглеждат и съобразяват с техническите нововъведения в производството или съобразно заложения процент за намаление с цел облекчаване на лимитите, спускани от държавните органи.

Директорите на предприятията утвърждават ежегодно разходните норми за тези материали, които не се утвърждават от погорестоящ орган.

В предприятията съгласно 62-то разпореждане на бившия КСК от 1972 г. се утвърди орган по нормиране разхода на материалите, наречен «Нормиране и ефективно използване на материалите» (НЕИМ). Този орган се изгражда по два начина: централизиран и децентрализиран.

Централизираният начин представлява съсредоточаване на цялата дейност по нормиране разхода на материалите, което включва установяването на разходни норми по всички видове продук-

ция и по цялата номенклатура на материалите от специалистите, работещи в отдел НЕИМ. Нещо повече, обикновено материалната група от отдел «Главен технолог» е придадена към отдела НЕИМ. По такъв начин този отдел е с мощна структура и води изцяло работата по нормирането и ефективното използване на материалите в предприятието. Този начин се прилага обикновено при предприятията с масово или крупно, едросерийно производство.

Децентрализираният начин представлява разделяне на дейността по нормиране разхода на материалите. Обикновено специализираните отдели като ОГТ, ОГМ, ОГЕ и т. н. изготвят за своята дейност разходните норми, а отдел НЕИМ ги обобщава, агрегира в съответствие с плановете за материално-техническо снабдяване и води общата политика и стратегия по нормирането и ефективното използване на материалите. Обикновено се прилага при производства със сериен характер, но със сравнително дълъг цикъл на производство.

Независимо по кой начин ще бъде изградена групата за НЕИМ, нейните основни задачи следва да бъдат:

- да разработва проект за изграждане на база от разходни норми за материали;

- да разработва пълна номенклатура на използваните от тях норми съгласно технологичните и организационните особености на производството;

- да ръководи работата по разработването на разходните норми за материалите на етапа на съставянето на техническата документация по отношение на изходния материал и размера на технологичните загуби, включени в разходните норми;

- да осъществява лимитирането на материалите в производството;

- да разработва план за организационно-техническите мероприятия съвместно с останалите отдели за осъществяването на режим от икономия на материали;

- да организира събирането и обработването на икономическата информация за разход на материалите в предприятието;

- да осигурява контрол за най-икономичното разкрояване на материалите, а неизбежните използвани отпадъци да насочва към използване за други подходящи производства;

- да извършва агрегиране на установените разходни норми и ги представя на съответната стопанска организация по усъвършенствуваната им номенклатура.

Всички разходни норми в стопанските предприятия трябва да се изготвят по утвърден образец за отрасъла. В него следва да има следните основни елементи, от които да се набера необходимата информация за разходните норми:

- пълно означение на произвежданото изделие в техническата документация;

— наименование и техническа характеристика на употребявания материал и разходната норма за единица продукция;

— количество на използваемите отпадъци, коефициент на използваемост, чисто тегло на детайла, стойност на разходвания материал.

В цялата си дейност по изграждането на научнообосновани и прогресивни разходни норми отделите НЕИМ се подпомагат и от следните функционални отдели в производствените предприятия:

Конструктивен отдел — изготвя за всички изделия или продукции, обект на производството в предприятието, нетната разходна норма.

Отдел «Технологичен» — нормира всички материал. и ценности, намиращи пряко приложение при изготвянето на продукцията, както и всички спомагателни материали с технологично назначение.

Отдел «Металургичен» — нормира всички материали, употребявани в леярството. Това са шихтовите, формовъчните и сърцевни материали, материалите за почистване на отлетите детайли.

Отдел «Механичен» — нормира всички материали, необходими по посрещане нуждите за ремонт и обслужване на оборудването, механизмите и съоръженията в предприятието.

Отдел «Инструментално стопанство» — нормира разхода на материалите по технологичната екипировка на основното производство и разхода на всички видове инструменти и инструментална стомана.

Отдел «Транспортен» — нормира всички видове материали, необходими за експлоатацията и обслужването на заводския транспорт.

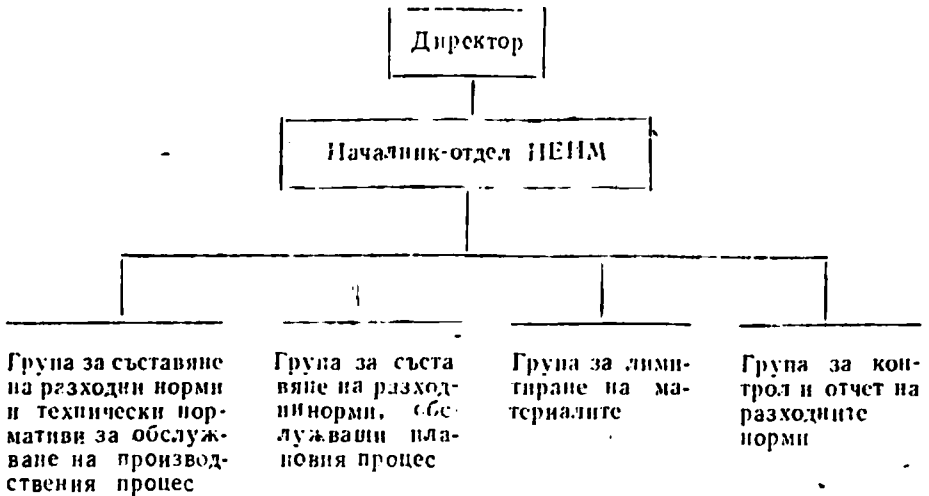
За да може да изпълни всички тези задължения и това тясно взаимодействие с останалите отдели от предприятието, отдел НЕИМ трябва да има изградена подходяща структура, в която да се включат висококвалифицирани специалисти с голям практически опит. Предлагаме следната примерна структура (вж. схема 6).

Организационната структура на такъв отдел зависи от мощността и профила на предприятието, типа на производството, номенклатурата на употребяваните материали в производствения процес. От това следва, че в някои предприятия тези четири сектора от отдела не с задължително да се развият, а може да се обединят в две звена: група за съставяне на разходни норми и технически нормативи за обслужване на производствения процес и група за отчет, контрол и лимитиране на разходните норми.

Поради това че в отдел НЕИМ се използва много и разнообразна документация, конструктивни чертежи, разкroечни карти, счетоводни отчети и др., се изисква специалистите да бъдат с висше техническо или висше икономическо образование. Само в краен случай може да бъдат със средно техническо или икономическо образование, но с дълъг производствен стаж.

В практиката при изготвяне на разходните норми се използва

Примерна организационна структура на отдел НЕИМ

голям обем документация. Тази документация е съобразена преди всичко с организацията на нормиране разхода на материалите в народното стопанство.

Документацията, която се използва при разходните норми, се разделя съобразно деленето на самите норми. Така например при разходни норми, обслужващи производствения процес, се използват няколко документа, форма 740 узаконява разхода за едно изделие и се явява обобщаваща на технологичната карта за един детайл. Форма 740 е пригодена за машинна обработка в седем раздела с отделни фасети. От нея може да се получи информация за наименование на изделието, размер и технически данни на материалите, чисто тегло, коефициент на използваемост и т. н.

Друг основен документ е технологичната карта за разкрояване на материали. Служи за контрол от страна на отдел НЕИМ за рационалното и ефективно използване на материала.

Освен това се ползва журнал за неизбежния технологичен брак, получен в предприятието, за всеки отчетен период на годината.

Наред с тези документи съществуват и такива, които отчитат работата по съставянето на плановите разходни норми. Тук се отнасят форми № 1 за групови разходни норми; № 2 за планови разходни норми и № 4 за един тон металолееене. Всички тези форми се прилагат при разработването на проекторазходни норми по номенклатурата за наблюдаваните материали от МИП.

Важен момент след съставянето на разходната норма е нейното следене и отчитане на изпълнението ѝ в предприятието. Това се извършва не само от отдел НЕИМ, но и от висшестоящите орга-

ни посредством статистически отчет 1-РН и 4-РН за строителните организации. Отчитането се извършва на тримесечия и годишно. Изготвя се в три екземпляра за машиностроителните предприятия, а за останалите в два. Отчет форма 1-РН трябва да се изготвя на основата на счетоводни данни, като се съпровожда от обяснителна записка за преразходите и икономните от материали. Подписва се задължително от директора, гл. счетоводител и отдела НЕИМ.

Посредством тези форми се следи за изпълнението на утвърдените разходни норми, за постигнатите икономии, за прогресивния им характер, както и за постиженията по отношение на коефициента на използваемост на вложените в производството материални ресурси.

НОМЕНКЛАТУРА НА МАТЕРИАЛИТЕ

1. ЗНАЧЕНИЕ НА НОМЕНКЛАТУРАТА ОТ СТОКОВО-МАТЕРИАЛНИ ЦЕННОСТИ ЗА ДЕЙНОСТТА НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ПЛАНА ПО МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ

Високите темпове на развитие на промишлеността през последните две петилетки доведоха до силно увеличаване на произвежданата продукция, което оказва влияние в две насоки. Първата се изразява в използване на големи количества материални ценности в производството по асортимент, представени чрез стотици и хиляди размери. Втората насока се изразява в това, че посредством новосъздадената продукция се установяват нови видове и размери материали, нови марки, нови качества и др.

Необходимостта от класификация на материалите и изграждане на номенклатура се налага и от факта, че в народното стопанство е въведена система на планиране на производството на продукцията, както и разпределение на произведените продукти. Ползвайки номенклатурата, отделите за материално-техническо снабдяване изготвят своите планове за материално снабдяване на производството, като при това организират съответната отчетност на материалите и системата за лимитиране на производството. Освен това номенклатурата има важно значение и за организацията на работата на складовото стопанство. С помощта на номенклатурата се опростява работата по приемане, отпускане и сортиране на стокowo-материалните ценности, както и тяхното правилно отчитане.

Изграждането на номенклатурата в стопанските предприятия подпомага тяхната дейност и при използване на машинна или електронна обработка на информацията.

Системата от класификация и номерация на материалите при съставянето на една каквато и да е номенклатура-справочник трябва да бъде направена така, че да е проста и удобна за работа.

Номенклатурата има своето значение и при изготвяне на различните разходни норми, чрез които заедно с производствената програма се определят потребностите от материални ценности за нуждите на производствения процес.

Номенклатурата от стокowo-материални ценности намира широко приложение не само при изграждане на плана за материално-техническото снабдяване на по-горни равнища, но и при уточ-

ияване на централните планове, изготвяни от висшестоящите органи в сферата на народното стопанство.

Трябва да се отбележи фактът, че при сегашния икономически механизъм една научно систематизирана номенклатура на суровините и материалите ще позволи да се решат редица въпроси по увеличаване обема и разнообразяване асортимента на продукцията.

Понятието «номенклатура» може да се определи по следния начин: «Номенклатурата в най-широкия смисъл на думата представлява класифициран и индексирани списък на материалите и суровините, употребявани в производството, с посочване на техните наименования, с кратка характеристика и условно обозначение.»¹

Решили по такъв начин, с такава научна класификация подредването на суровините и материалите по строго определен ред, специалистите от материално-техническото снабдяване вече с успех ще осъществяват планирането и разпределението на материалните ценности в рамките на уедрени групи при по-нататъшното детайлизиране и специфицирането им в народното стопанство.

2. РЕД ЗА СЪСТАВЯНЕ НА НОМЕНКЛАТУРАТА ОТ МАТЕРИАЛИ. ВИДОВЕ

Разработването на номенклатура от материали е извънредно сложна и трудоемка работа. За да бъде на добро равнище, при нейното съставяне трябва да се привлекат много специалисти с най-разнообразна квалификация. Основната информация за изготвяне на номенклатурата може да се ползва най-вече от специфицираните разходни норми за детайлите или изделията, които в повечето случаи съдържат списъка на материалните ценности, необходими за производството на дадена продукция. Освен това се използва много информация и от специфицирани заявки, спецификации от основните и спомагателните цехове, държавни стандарти, технически условия, каталози, нормали, инвентаризационни описи, складови и оборотни ведомости за движение на материалите, складови картони, отчитащи движението на материалите в складовете, и др.

При изготвяне на номенклатура трябва да се спазва следният ред:

— организиране събирането на необходимите данни за номенклатурата;

— изготвяне на списък, включващ влаганите в производство то стокано-материални ценности за момента, както и за следващите няколко години;

¹ П. Генчев. Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване. Варна, «Г. Бакалов», 1978, с. 176.

— съставяне на класификацията на материалите, като се установяват съответните класове на материалите, групи, подгрупи, номер, вид на материала, марка, размер и т. н.;

— определяне на номенклатурния номер на всеки вид материал, предвиден в номенклатурата;

— определяне на плановите цени за всеки вид материал;

— окончателно съставяне на номенклатурата, която, ако съдържа и цени, се нарича номенклатура-ценник.

След като се спазят тези положения, следващият етап е да се разработи план-график, по който се разпределят задачите между различните отдели, които трябва да вземат участие при съставянето на номенклатурата. Това е важно изискване, защото само по този начин номенклатурата ще бъде съставена в такъв вид, че да обслужва всички отдели, имащи отношение към изразходването на материалите в производствения процес на самоуправляващите се стопански предприятия.

Всяка една номенклатура за суровини, материали, горива, енергия, машини и съоръжения се съставя както в отделните самоуправляващи се стопански организации, така и в самоуправляващите се стопански объединения и в национален мащаб. Основното различие в този случай е в това, че на по-ниско равнище те са по-подробни, отколкото в национален мащаб.

За основа на всички номенклатури, разработвани от самоуправляващите се стопански предприятия и организации, служи Единният класификатор на продукцията в Народна република България (ЕКП на НРБ), по който се изготвят материалните баланси, производствените програми, плановете по материално-техническо снабдяване, плановете за внос и износ, за разпределение на стоковия фонд и др.

Номенклатурата на суровините, горивата, енергията, машините, съоръженията и изделията, за които се разработват баланси от държавните органи, представена като приложение № 1, публикувано в Постановление № 7 от 6. II. 1987 година, се състои от 321 позиции.

Съобразно това постановление е представена като приложение и номенклатура за суровини, материали и изделия № 2, за които материалните баланси се изработват от Комитета по материално стопанство в обем от 245 позиции. Освен това в постановлението се посочва, че материални баланси може да се разработват на основата на балансите на технологичните връзки от самоуправляващите се стопански организации и за произвеждана от тях продукция, която не се балансира от органите, посочени по-напред.

Номенклатурата, дадена по Постановление № 7 като приложение № 1, има в най-общ вид следното съдържание:

НОМЕНКЛАТУРА

на суровините, материалите, горивата, енергията, машините, съоръженията и изделията, за които се разработват баланси от МНП

1. Електроенергия	млн. квт. ч
2. Топлоенергия	Гкал.
3. Въглища антрацитни	хил. т
4. Въглища черни	хил. т
26. Метали черни валикувани	т
в т. ч.	
стомана двойно Т- и П-образна	т
стомана сортова обикновено качество	т
валидрат	т
стомана листова обикновено качество	т
37. Тръби стоманени	т
в т. ч.	
ръби стоманени безшевни	т
ръби стоманени заварени правшевени	т
131. Каучуци	т
в т. ч.	
каучук синтетичен	т
от него: полиизопренов	т
МАШИНИ И СЪОРЪЖЕНИЯ	
276. Котли по видове и мощност	бр.
и т. и.	

Номенклатурата, която обхваща групите материали, наблюдавани от Комитета по материално стопанство, публикувана е в Постановление № 7 като приложение № 2, има следния вид:

НОМЕНКЛАТУРА

на суровините, материалите и изделията, за които балансите се разработват от Комитета по материалното стопанство

СУРОВИНИ И МАТЕРИАЛИ

1. Бензин-разтворители	т
2. Течности смазочни-охлаждащи	т
4. Масла минерални	т
в т. ч.	
масла авиационни	т
масла моторни	т
масла трансмисионни	т
40. Радиатори отоплителни панелни	хил. м ²
41. Арматура промишлена тръбопроводна	т

49. Арматура санитарно-техническа и гарнитура от цветни метали и полимери (арматура битова)	т
176. Гуми: външни за товарни автомобили, автобуси, тролейбуси и ремаркета	бр.
177. Гуми: външни за товарни автомобили, автобуси, тролейбуси и ремаркета — регенерирани	бр.
.....
РЕЗЕРВНИ ЧАСТИ И ЛАГЕРИ	
227. Резервни части за трактори	хил. лв.
в т. ч.	бр.
228. Резервни части за товарни автомобили	хил. лв.
в т. ч.:	бр.
.....
и т. н.

С изработването на тези нови номенклатури се замениха по-рано действащите в практиката номенклатури № 1, 2, 3, 4.

Освен тези номенклатури, както посочихме по-напред, се разработват и номенклатури от материали, за които не се изготвят никакви материални баланси или някаво разпределение. Тяхното планиране и доставяне между отделните самоуправляващи се стопански предприятия става чрез свободно договаряне по пътя на формиране на преките връзки. Това на практика означава, че суровините и материалите се доставят директно от предприятието-производител на предприятието-потребител.

Друг важен момент от изготвянето на номенклатурите е съставянето на вътрешната номенклатура на самоуправляващите се стопански предприятия. Тя се основава на номенклатурите за излюдавани суровини, материали, горива, енергия, машини и съоръжения съобразно приложение № 1 на МИП и на тези приложения № 2 на Комитета по материално стопанство. Характерното за номенклатурите, разработвани от самоуправляващите се стопански предприятия, е, че те се съобразяват с балансните сметки по сметкоплана и на всеки отделен номер му се дава съответното символно обозначение — номер или индекс. Освен това се подреждат по азбучен ред, с което се улеснява дейността на материално-техническото снабдяване.

Наред с този начин на формиране на номенклатурата в предприятията се практикува едновременно с определяне на групата, подгрупата, класа и индексното обозначение с наименованието и определянето на марката да се посочват и разходите по доставките. Тогава тази номенклатура се нарича номенклатура-ценник и има важно значение за работата на отделите по материално-техническо снабдяване.

3. КЛАСИФИКАЦИЯ И СИСТЕМИ ЗА УСЛОВНО ОБЕЗНАЧЕНИЕ НА МАТЕРИАЛИТЕ

Успехът на една номенклатура, без тя да създава трудности и възможности за допускане на грешки, зависи от приетия начин на класифициране на материалите или по-точно казано, от разположението на материалите в номенклатурата. Така че под класификация следва да се разбира начинът на подреждане на материалите по групи според техните определени и съществени признаци.

Класификацията на материалите се извършва по следните най-общи признаци:

— на основата на технологията, която служи за изготвяне на отделния вид материал. Установяването на този признак позволява материалите да се подреждат по групи, а може и по класове, съобразно отрасъла, който ги е произвел. Например тук може да се отнесат такива материали като метали, бои, химикали, текстил и др.;

— по тяхното използване в производството. Съобразно този признак материалите могат да се разделят на крепежни изделия, покривни материали, инструменти, горива, смазочни материали и др.;

— по физико-химични свойства. Този признак изисква да се знаят точно физичните и химичните свойства, размерът, теглото, единицата измерение на материалите, подлежащи на класификация, с които е необходимо да се съобразяваме при работа с тях, при съхранение, транспорт и др. Например по този признак боите могат да се класифицират на блажни, лакове, нитроцелулозни, маслени и т. н.

Следователно според горните признаци класификацията следва да бъде направена така, че всеки материал да попадне на своето място, т. е. към съответната група, подгрупа, вид и т. н. Само така номенклатурата може да изпълни своето предназначение за точно и безпогрешно намиране на наименованията на материалните ценности — важен фактор при изготвяне на плановете за материално-техническо снабдяване.

За да бъде използвана в плановата или оперативната работа на отделите за материално-техническо снабдяване, номенклатурата на материалите трябва да бъде изградена на основата на определена класификация. Тази класификация може да бъде едностепенна, двустепенна, тристепенна, четиристепенна, петстепенна и т. н. При едностепенната класификация материалите се делят само по наименование; при двустепенната се делят на групи, а всяка група на наименования; при тристепенната се делят на групи, всяка група на подгрупа и подгрупата на отделни наименования; при четиристепенната се делят на група, подгрупа, всяка подгрупа на вид, всеки вид на отделно наименование и т. н.

Понякога вместо понятието «група» може да се приеме глас и под-класове, а за вид — сорт на материала и т. н.

Следователно каква степен на класификация ще се възприеме от отделите за материално-техническо снабдяване при установяването на една казва и да е номенклатура, ще зависи преди всичко от разнообразието и количеството асортимент на материалните ценности, употребявани при производството на дадена продукция. Колкото едно производство е по-сложно и изисква голямо разнообразие от материали по асортимент, толкова по-сложна ще бъде номенклатурата и обратно, колкото това разнообразие е по-малко, толкова ще бъде по-проста и номенклатурата.

За да бъдат означени отделните видове материали, в номенклатурата се използва условно обозначение или индексация, с което не се допускат грешки при ползването на номенклатурата от материали при планиране на материално-техническото снабдяване.

Условното обозначение на материалите се осъществява по три системи: цифрена, буквена и смесена.

Цифреното обозначение се изразява в това, че на всеки материал се дава определен номер от цифри. Колко на брой ще бъдат тези цифри, зависи от системата, която сме избрали. Обозначението на материалите при планирането на материално-техническото снабдяване бива няколко вида: поредно, серийно, десетично, стотично и десетично-стотично или стотично-десетично. Всяка една от тези разновидности на обозначение има свои предимства и слабости, които ще посочим при разглеждането на всяка една от тях.

Ц и ф р о в а п о р е д н а н о м е н к л а т у р а. Изразява се в това, че за всеки материал се дава номер, като се започне от № 1 и се стигне, докато завършат материалите. Тази система на обозначение отговаря на едностепенната класификация. Прилага се при производство с неголяма технологична сложност и при употреба на малко на брой по вид и асортимент материали.

Ц и ф р е н о - с е р и й н а н о м е н к л а т у р а. В практиката понякога е известна и под наименованието групова. Характерното за нея е, че за всяка група материали се определят серии от номера, а за всеки материал се посочва номерът от серията. Например за групата бон — от 201 до 300; групата химикали — от 301 до 400. Вътре във всяка група може да се даде номер на подгрупата. Например бон алкидни — от 201 до 220, бон блажни — от 221 до 230 и т. н. Положителното на този начин на обозначение е, че винаги в групата могат да останат свободни номера, които да се попълнят от нови производи. Групите трябва да се подбират така, че да имат винаги резерв за нови видове материали. Въпреки това и този начин на обозначение може да се прилага при производства със сравнително проста технология и с малки количества употребявани в производството на продукцията материали.

Ц и ф р е н д е с е т и ч н а н о м е н к л а т у р а. При този начин на обозначение се приема за всяка група, подгрупа, вид и т. н. да се определят по десет числа, например от 0 до 9. По такъв начин всяка цифра представлява определен клас, а количеството цифри отговаря на степените на класификация. Така например, ако има петцифрен номер — 25791, то цифрата 2 ще означава раздела, цифрата 5 — групата, цифрата 7 — подгрупата, цифрата 9 — тина и цифрата 1 — вида на материала. По такъв начин, ако възприемем петстепенната класификация, тогава ще можем да обхванем 10^6 , което се равнява на сто хиляди наименования. Затова и този начин на обозначение засега има най-голямо приложение.

Ц и ф р е н о - с т о т и ч н а н о м е н к л а т у р а. Тя е подобна на горната с тази разлика, че за всяка група, подгрупа, вид и т. н. се дават до 100 числа, т. е. от 00 до 99. По такъв начин за четиристепenna класификация ще са необходими осем цифри, по две за всяка група, подгрупа, вид и наименование. Прилага се по-рядко, защото номенклатурните номера са извънредно дълга поредица от цифри, което създава възможност за по-лесно допускане на грешки. Тази система може да се използва по-рационално, когато се комбинира с цифрено-десетичната.

Б у к в е н а н о м е н к л а т у р а. Представлява такава, при която за всеки един материал се определя буква. Обикновено се възприема първата буква от наименованието на материала. Например маслата се бележат с буквата М, дървени материали — с буквата Д, стомани — с буквата С и т. н. По такъв начин групите се обозначават с първата буква, подгрупите с две букви и т. н., което прави номенклатурата много тровава при произнасяне на индексите. Тя почти не се прилага в чист вид и няма перспектива за развитие поради наложилата се напоследък машинна обработка на информацията.

Б у к в е н о - ц и ф р е н а н о м е н к л а т у р а. Много рядко се прилага, и то най-вече при обозначение на инструменти или запасни части. Безперспективна е и не подлежи на развитие.

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ЗАПАСИ ОТ МАТЕРИАЛИ И ТЯХНОТО НОРМИРАНЕ

1. ОБЕКТИВНА НЕОБХОДИМОСТ И РОЛЯ НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЗАПАСИ В ПРОИЗВОДСТВЕНИЯ ПРОЦЕС

Образуването на производствените материални запаси е обективен процес, който е в тясна връзка с обществения характер на процеса производство и възпроизводство. Основната причина за необходимостта от създаване на материални запаси е несъвпадението в пространството по време с момента на потреблението на материалните ценности в производството. Това произтича от факта, че един материални ценности се произвеждат на едно място, а потреблението им се осъществява на друго. Следователно от времето на производството на материалните ценности до тяхното потребление се налага необходимостта от създаването на материални запаси.

Потребността от формирането на производствени запаси се е наложила във връзка с постоянното задълбочаване и разделяне на труда. Повишаването на обществената производителност на труда произтича от това, че се разширяват и задълбочават процесите на специализация и коопериране, поради което броят на предприятията, които участват при изготвянето на един продукт, постоянно нараства. Необходимостта от преместването на средствата за производство от производителите до потребителите води до образуване на все по-големи количества запаси от материали както по абсолютен размер, така и по спецификация от дадена номенклатура, въпреки че тяхното равнище, отнесено към обема на потребление, намалява.

Формирането на запасите е тясно свързано с потребността да се осигури непрекъснатост на процеса на възпроизводство през всичките му стадии. В процеса на изпълнение на плановете за доставка на определен вид продукция с производствено-техническо предназначение и при нейното транспортиране може да възникнат отклонения от планираните срокове и размери на партидите от доставки. В същото време обаче подхранването на производството трябва да се осъществява непрекъснато. Следователно ролята на запасите в народното стопанство е много голяма и от тяхното състояние зависи в голяма степен ритмичната работа на предприятията. Наличието на запаси позволява да се

осъществява безпрепятствено изпълнението на производствените задачи и планове от стопанските предприятия. Обратно, липсата на необходимите количества стоково-материални ценности под формата на запас в предприятието води до престой на оборудванятия им, нарушава ритъма на производството, а в някои случаи налага дори преустройство и на технологичния процес.

Освен това производствените запаси оказват влияние и върху ефективността на общественото производство и в частност — на всяко отделно предприятие. За формиране на запасите се налага да се отклоняват немалки количества от материални ценности, които в един случай могат да забавят, а в други да ускорят обращаемостта на оборотните средства.

Следователно това ще позволи или да се освободят допълнителни материални средства, или да се задържат неэффективно, което ще намалява темповете на развитие на народното стопанство. Ето защо този проблем налага постоянно да се работи за оптимизация на производствените запаси, да се набелязват неспособните мероприятия, защото в крайна сметка от положителното решаване на този въпрос печели обществото.

Зависимостта на ефективността на производството от равнището и структурата на запасите се заключава в това, че обществото прави известни разходи по съхранението на запасите.

За съхранението на запасите са потребни складове.

Необходими са също средства както за изграждането на складовете, така и за опазването на запасите, тъй като при тях настъпват също загуби, произтичащи от условията на съхранение: повреди, фири, корозия и т. н., т. е. всичко това повишава разходите по съхранението и обществото губи. Но въпреки това формирането на запасите е необходимо, защото е важно условие за ритмичното протичане на производствения процес.

Всичко това показва, че обществото е заинтересовано запасите да бъдат в малки количества и в същото време достатъчни, за да осигуряват ритмичност и непрекъснатост на производствения процес в стопанските предприятия.

Необходимо е да бъдат решени редица условия по оптимизирането на запасите с цел оправдаване на ролята, която им се полага да играят в народното стопанство. Тези условия са: разработване на норми от запаси за онези материални ценности, които имат важно значение за процесите на възпроизводството; осигуряване на достатъчно складови площи за тяхното съхранение; решаване на проблема за оптималната им структура, т. е. съотношение между текущи, гаранционни, подготвителни, сезонни и общи производствени запаси; заделяне на необходимите стоково-материални ценности за създаване на нормални и реални запаси; организиране на оперативен контрол за състоянието на запасите в предприятията, стопанските организации, специализираните отраслови снабдителни организации и др.

2. ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ НА ФОРМИРАНЕТО НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЗАПАСИ

Размерът на производствените запаси е една от най-важните величини при решаване на въпросите по управление на запасите. Този размер оказва голямо влияние за гарантиране непрекъсваемост на производствения процес, а същевременно влияе и на икономическите показатели на предприятието. Очевидно е, че върху величината на производствения запас въздействуват определени фактори, които пръв определя К. Маркс¹. Той ги свежда до три основни вида — сигурност, редовност и бързина на доставянето. Условиата, които влияят върху тези фактори, най-добре е разгледал и изследвал Н. Д. Фасоляк².

Първият основен фактор е редовността на доставките. Той е една от основните причини за образуване на текущите запаси. Върху този фактор влияят следните основни обективни и субективни условия:

а) Размерът на изразходваната продукция в определен промеждутък от време — месец, тримесечие и година, зависи от мащабите на производството, нормите за разход на даден материал за единица продукция, степента на унифициране на номенклатурата на изразходваните материали, вида на предприятието, особеностите на произвежданата продукция и т. н.

б) Периодичността на повторно производство на дадения сорторазмер в предприятията доставчици. На свой ред периодичността на производството и съответно на изпращането на произведения материал също се определя от редица обективни фактори: размер на общата потребност на народното стопанство от дадения материал, производителност на машините, произвеждащи материала, и други особености на производствения процес в предприятието доставчик.

в) Условиата за транспортиране на материалите от доставчиците до потребителите. Например при превозите по железопътната мрежа размерът на запаса зависи от маршрутизацията на превозите, възможността да се експедира като багажна пратка и т. н. Най-голямо значение от транспортните фактори има товароподемността на транспортните средства, защото необходимостта от пълно използване на товароподемността предопределя в редица случаи размера на партидите и честотата на доставките.

г) Минималните норми за количеството транзитно отпусната продукция от завода производител. В повечето случаи те се определят от законодателя, за да се ограничи броят на потребителите с транзитни поръчки. Така се облекчава работата на до-

¹ К. Маркс, Фр. Енгелс, Съч., т. 24, С., Партиздат, 1960, с. 153.

² Н. Д. Фасоляк, Управление на производствените запаси, С., Техника, 1975, с. 76 — 79.

ставчика по изпращането на материалите. В много случаи тези норми се определят от характера на произведената продукция.

д) Наличността на складови организации и възможността да получат от тях всички необходими сорторазмери материали. Наличието на бази и складове позволява на потребителите да организират по-редовна доставка на материали за производството.

Към втората група фактори спадат условията за сигурност, които влияят на формирането на гаранционните запаси. Те са:

а) Степента на гарантираност изпълнението на задълженията по договора за доставка от доставчика. Тя зависи от редица производствени условия, а също и от особеностите на организацията, взаимоотношенията между доставчиците и потребителите, степента на материалната заинтересованост от своевременното изпълнение на условията на договорите и т. н.

б) Своевременността и сигурността на доставянето на материалите. Потребителят трябва да бъде уверен, че изпратените от доставчика материали ще пристигнат в установения срок без забавяне по пътя, без количествени и качествени загуби, т. е. да бъде уверен, че товарите няма да се загубят по пътя.

в) Сигурността на складовото снабдяване и възможностите да се получат материали от базите и складовете на пласментно-снабдителните организации в случаите на несвоевременно постъпване на материалите от доставчиците.

Третият фактор, посочен от Маркс, е скоростта на движението. За него е характерно, че измерва времето, през което материалите се намират на път. А на свой ред това време ще зависи от вида на транспорта, разстоянието за превоз, способа на транспортиране, степента на механизация и автоматизация на товарно-разтоварните работи.

На основата на тази класификация на факторите, влияещи върху формирането на производствените запаси, Н. Д. Фасоляк систематизира четири групи, съобразно това къде и поради какви причини възникват. Тази негова класификация има следния вид¹:

Класификация на факторите, които влияят върху размера на производствените запаси

Наименование на факторите	Условия, които влияят върху размера на запаси
А. Фактори на изразходването	
1. Размер и колебание на потреблението за единица време	Вид и мащаб на производството; величина на разходна норма за 1-ца продукция

¹ Н. Д. Фасоляк. Управление на производствените запаси. С., Техника, 1975, с. 79.

2. Номенклатура на изразходваните материали 3. Периодичност (сезонност) на изразходването 4. Необходимост от подготовка за употреба Б. Фактори на производството 1. Периодичност на производството и срокове на изпращане 2. Сезонност на производството В. Условия на транспортирането 1. Размер на партидите 2. Време на транспортирането Г. Условия на доставянето 1. Сигурност на доставките 2. Честота на доставките 3. Наличие на складови организации и степен на гарантираност на складовото снабдяване	Характер на произведената продукция, степен на специализация и коопериране Характер на унифициране на материалите Характер на технологичния процес в предприятието-потребител. Размер на рационалната партида за потребление Характер на производството и свойства на получаваните материали Необходимост на народното стопанство от дадения материал, характер на производството и на технологичния процес Възможност да се произвежда само през отделни периоди на годината Вид на транспорта; товароподемност на транспортните средства, маршрутизация на яревоза Вид на транспорта; превозно разстояние, начин на транспортиране Степен на материална заинтересованост, размер на губите за неизпълнение условията на доставка Законодателни актове, регулиращи взаимоотношенията между доставчиците и потребителите Местонахождение на предприятията; близост на складовите бази; принцип на планирането и на стопанската сметка на снабдителните организации

В условията на социалистическия начин на производство всички тези фактори могат да се планират. Това позволява да се регулират производствените запаси по планов път по отделните групи, а оттам и по съответните сортоизмерни (спецификации) за всяко отделно предприятие.

Върху равнището на запасите влияят и такива въпроси като:

— размерът на потреблението, който от своя страна зависи от плана за производство на отделните изделия;

— сроковете за потребление, които са в пряка зависимост от условията на производствения процес;

— научната обоснованост на разходните норми за материали, защото по този начин се дава простор и изява на научно-техническия прогрес, което се изразява в изменение на конструкцията на изделията и технологията на производството.

В сроковете на доставката на запасите могат да се проявят случайни колебания, които увеличават или намаляват техния размер. Но все пак факторът случайност при социалистическата планова система се ограничава в определени рамки. Именно в диалектическо единство на тези две противоположни явления се извършва процесът на формиране размера на производствените запаси.

3. ВИДОВЕ ЗАПАСИ. МЕТОДИ ЗА НОРМИРАНЕ НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЗАПАСИ

Материалните запаси се формират в резултат на кръгооборота на продуктите на труда, като извършват едно непрекъснато движение от производството, където се сътворяват материалните ценности, към потреблението, където завършва кръгооборотът им като определени потребителни стойности.

Характерно при всяка една класификация на запасите, разработена от различните автори, е, че те възприемат деленето им в зависимост от това, в кой стадий на кръгооборота се намира продуктът на производството. Пръв К. Маркс в своя труд «Капиталът» дава подробен анализ на същността на запасите, когато проследява процеса на обръщението на капитала. Според него при капиталистическия начин на производство «... запасът съществува в три форми: във формата на производителен капитал, във формата на фонд за индивидуалното потребление и във формата на стоков запас или стоков капитал»¹.

Схемата на запасите в условията на социалистическия начин на производство е по-друга, произтичаща от обществената собственост върху средствата за производство, както и от механизма на формирането на отделните видове материални запаси и преминаването им от един в друг.

Схемата в най-общ вид има следното съдържание²:

Видов: запаси	Формират се в
А. Запаси от средства за производство	
1. Плаcementни запаси	
а) запаси от готова продукция	промишлени предприятия, АПК
б) транспортни запаси	различни подотрасли на транспорта
в) запаси на плаcementно-снабдителни организации	бази, складове, магазини, кантори
2. Производствени запаси	
а) запаси в складовете на производствените предприятия	производствени предприятия; строително-монтажни комбинати, предприятия от транспорта, АПК, предприятия от непроектна сфера
б) запаси в складовете на обединения, на производствени пред-	складови бази в транспорта, комбинати, комплектовъчни ба-

¹ К. Маркс, Ф. Енгелс, Съч., т. 24, С., Партиздат, 1929, с. 151.

² Вж. по-подробно В. М. Лагуткин, А. А. Якоби. Организация и планиране материално-техническото снабжение и сбыта в народном хозяйстве, М., Металургия, 1977, с. 12 — 145; П. Д. Фасоляк. Управление на производствените запаси, С., Техника, 1975, с. 20 — 22.

приятия, специализирани отраслови снабдителни предприятия	зи, бази, базисни складове на отраслови снабдителни пред- приятия
в) държавен резерв	складове на управление «Държавен резерв»
г) незавършено производство	производствени предприятия
Б. Запаси от предмети	за потребление
1. Стокови запаси	
а) запаси от готова продукция в складовете на предприятията	промишлено-производствени предприятия, АПК
б) транспортни запаси	складовете на различните видове транспорт
в) запаси в складовете на тър- говия на едро	складове за търговия на едро
г) запаси за предприятията от търговия на дребно	магазини, лавки, павилиони
2. Запаси от предмети за колективно потребление	предприятия от непроизводстве- ната сфера
3. Запаси от предмети за индивидуално потребление	жилища за трудещите се
4. Държавен резерв	складовете на управление «Дър- жавен резерв»

От всички запаси най-важно значение имат производствените запаси, защото включват всички материални ценности, необходими за производството на даден вид продукция, и същевременно осигуряват непрекъсваемост на производствения процес.

При социалистическия начин на производство образуването на производствените запаси в народното стопанство се осъществява по планов път.

От своя страна производствените запаси се делят съобразно назначението им и особеностите на тяхното формиране на: текущи, подготвителни, сезонни, гаранционни и общи.

Текущите производствени запаси обхващат онази част от производствения запас, предназначен да задоволява нормалната работа на производствения процес между две поредни доставки. Характерното за този запас е, че в началото на доставката той има максимална стойност, в средата — наполовина, и в края на доставката — минимална стойност, теоретично равна на нула.

Подготвителен запас се нарича този вид производствен запас, който се създава във връзка с подготовката на материала за неговото производствено потребление. Той се изготвя в потребителя, поради това че е свързан с редица операции, като приемане, разсортиране, количествено и качествено приемане на суровините и материалите, сушене и т. н. В зависимост от тези операции подготвителният запас може да се дели на обикновен — когато се извършват кратки операции за подготовка на материалите, и специален — когато е свързан с дълги операции по подготовката за производственото му потребление (сушене на дървесина и др.).

Гаранционният запас е също част от общия производствен запас и има за задача да осигурява снабдяването на производствения процес в случаите, когато прекъснат по една или друга причина текущите запаси. Това може да се случи поради настъпили промени в производствената програма, поради промени в конструкторската или технологичната подгостерка на производството и др. Освен това той е необходим и в онези случаи, когато нараства средноденоношното потребление на отделните сорторазмери по спецификация в сравнение с тези по план. Понякога може да се наложи неговото изразходване и поради задържане на партидите от материали по пътя на експедицията.

Гаранционният запас е постоянна величина и неговото ползване от производството става само при условие че още с пристигането на първата регулярна пратка от текущия запас се попълва взетата част. Този запас има важно икономическо значение за дейността на предприятията, защото натрупването му в големи количества забавя обращаемостта на оборотните средства и обратно, заделен в малки количества, но достатъчни при прекъсване на производствения процес да възстановят неговата ритмичност и непрекъсваемост, води до ускоряване на обращаемостта на оборотните средства.

Сезонният запас е величина, която се формира в производството под формата на стоково-материални ценности, имащи задача да осигурят ритмичното протичане на производствения процес по времето, когато не постъпват необходимите суровини и материали. Обикновено се формира при предприятията със сезонен характер на производството, като консервни фабрики, фабрики за захар, а може и при други предприятия, когато това се налага от климатичните условия.

Общият производствен запас се получава, като се сумират текущият, подготвителният, гаранционният и сезонният запас. Той също може да бъде максимален, среден и минимален.

Нормиране на производствените запаси

Нормирането на производствените запаси не може да се извършва произволно, без да се гледа какви са истинските потребности, което е особено наложително при гъвкавия механизъм, защото се създават условия да се замразят материалните ценности и ако не се съблюдава оптималният им размер, стопанските предприятия ще заплащат лихви за покриване на недостига от оборотни средства. Ето защо нормирането на производствените запаси е необходимо, независимо че абсолютният им размер постоянно расте вследствие въвличането на нови и нови количества материални ценности поради увеличаване обема на производството.

Всичко това показва, че нормата от запас трябва да бъде обоснована от определени фактори, определящи нейния размер,

като при това се отчитат условията на доставката и потреблението на материалните ценности.

Текущият запас се определя по формулата:

$$Зтек. = П \cdot T,$$

където

P е среднодневното потребление;

T — интервалът на доставката.

От своя страна среднодневното потребление се намира, като се раздели потребността на броя на календарните дни, било то за година, тримесечие или месец:

$$P = \frac{P_{год.}}{360} = \frac{P_{тр.}}{90} = \frac{P_{м.}}{30}.$$

Интервалът на доставката се намира, като се раздели минималната норма за отпускане на даден материал под формата на партида на среднодневното потребление:

$$T = \frac{B}{P},$$

където

B е минималната норма (партида) на доставка;

P — среднодневното потребление.

Обикновено величината на интервала и по-точно партидата зависи от товароподемността на транспортното средство, което извършва доставката. В такъв случай интервалът на доставката се определя, като се раздели товароподемността на среднодневното потребление по формулата:

$$T = \frac{Г}{P},$$

където

G е товароподемност на транспортното средство;

P — среднодневно потребление.

Подготвителният запас се определя като произведение на среднодневното потребление, умножено с времето за подготовка на материалите за потребление, изразено по формулата $Z_{под.} = P \cdot t$ под. При този вид запас важно е правилното определяне на времето за подготовка на материала за производствено потребление.

Нормирането на гаранционния запас се извършва, като се изучават причините за нарушение интервалите на доставките, поради което се нарушава ритмичното подхранване на производството. Определя се по формулата:

$$Z_{гар.} = P \cdot [t_1 + t_2 + t_3 + t_4],$$

където

P е среднодневно потребление;

t_1 — времето, необходимо за подготовка на материала от определен доставчик за изпращането му;

- t_2 — времето за превоз (транспорт) на материала;
- t_3 — времето за количествено и качествено приемане на материала от потребителя;
- t_4 — времето, необходимо за информация по отпускане, оформяне на наряда, предаване на разпределението за материали, както и скоростта за обработка и движение на документите при съвременната машинна обработка на информацията.

Като по-обоснован метод за определяне на гаранционния запас може да се приеме и методиката на Н. Д. Фасоляк¹, където се предлага:

$$Z_{\text{гар.}} = P \frac{\sum_1^n (t'_\phi - t_{\text{ср}}) B'}{\sum B'}$$

където

- P е среднодневно потребление;
- t'_ϕ — фактически интервал, превишаващ средния интервал на доставка ($t_{\text{ср}}$);
- B' — величина на постъпващите партии от материали, съответстваща на интервала (t'_ϕ);
- n — количество доставки с интервал, превишаващ средния.

Като слабост на този начин на определяне гаранционния запас се приема фактът, че в неговата основа се използва статистическа информация за минали периоди, която не винаги отразява условията за доставка при планирания период.

Сезонният запас се определя по формулата: $Z_{\text{сез.}} = P \cdot T$, където P е среднодневно потребление, а T — времето, през което няма да постъпват материални ценности за производствено потребление.

4. ОРГАНИЗАЦИЯ НА КОНТРОЛА ПО СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЗАПАСИ

Производствените запаси в предприятията са динамична величина, която се намира в постоянно движение, тъй като те са отражение на материалните ценности, които постоянно постъпват в складовете и в същото време се изписват и се употребяват за производствени цели. Следователно важна задача на специалистите от материално-техническото снабдяване и складовото стопанство е да осъществяват действен и постоянен контрол за състоянието на производствените запаси, щото те винаги да бъдат в рамките на утвърдените им норми.

¹ Н. Д. Фасоляк. Экономика, организация и планиране материално-техническото снабжения и сбыта. М., Экономика, 1980, с. 142.

Всяко повишаване на производствените запаси над утвърдените норми в даденото предприятие довежда до натрупване на свръхнормативни запаси. По същество това са запаси, които надминават общия максимален запас, в който са включени максималният текущ, подготвителен и гаранционен запас. Ако са налице условия и за сезонен запас, в такъв случай свръхнормативният запас надвишава и него.

Основни причини за образуване на свръхнормативните запаси са:

— намаление на производствената програма поради структурни изменения;

— нереални разходни норми за материали, които могат да бъдат намалени поради усъвършенстване конструкцията, технологията или от организационно-технически мероприятия;

— завишение на транзитните норми за доставка на материалите;

— нереално изготвяне на заявките-спецификации по тримесечия в съответствие с производствените потребности;

— изоставане или неизпълнение на производствените програми на предприятието и др.

Една от задачите на органите за материално-техническо снабдяване е своевременно разкриване на тези отклонения от равнището на утвърдените норми на запас. По такъв начин не се допускат отклонения и презапасяване с материали, не се утежняват оборотните средства с теглене на заеми за тяхното попълване и плащане на лихви, което увеличава разходите на предприятието. От друга страна, намаляването на материалните ценности под утвърдените норми на запаси води до смущения в производствения процес, прекъсване, нарушение на неговата ритмичност, престои, които се отразяват също отрицателно на икономическите показатели на производствените предприятия.

Важен момент при наблюдаването и контролирането на производствените запаси е разкриването на излишните запаси от материали в производството. Излишните запаси влияят отрицателно на икономическите показатели на предприятието и тяхното ликвидиране е особено важно и ефективно, но за съжаление не става лесно. Освен това за тях предприятията плащат като санкция малък процент, което ги прави още по-ненужни за стопанската дейност.

Излишни материали в стопанските предприятия са тези стоково-материални ценности, които, веднъж доставени, не могат да намерят приложение в производствената дейност не само през плановата година, но и в бъдещи планови периоди. Причини за тяхното образуване в предприятието могат да бъдат:

— снемане от производствената програма на определени изделия или предмети за производство, за които са доставени материалните ценности;

... — при конструктивни или технологични замени на материали, постъпили своевременно по плана за материално-техническото снабдяване, вследствие на което след тяхното пристигане те стават излишни и трудно могат да се реализират в производствения процес;

— вследствие на постъпления от материали, при които не са спазени качествените изисквания или техническата им характеристика.

Всички тези фактори влияят за натрупването на излишни стоково-материални ценности и принуждават отделите за снабдяване да се превръщат в отделни за пласмент с цел да се отстранят тези материали от предприятията и да се облекчат оборотните средства.

За извършване на ефективен контрол по недопускане и своевременно разкриване на причините за формирането на свръхнормативни или излишни материали съществуват няколко системи. Те позволяват да се извършва задълбочен анализ на причините за образуването на отклоненията в нормите за материални ценности и чрез вземане на мерки от оперативните работници на отделите за материално-техническо снабдяване да се отстраняват своевременно.

Съществуват три системи за провеждане на ефикасен контрол по съставянето на производствените запаси и движението на материалните ценности.

Най-успешна и ефективна е тази, построена с помощта на ЕИМ, където на специална разработена програма се води строг контрол и отчет по постъпленията на материалите, разхода и остатъците им, както и по състоянието на запасите¹. Но тя не винаги е удобна за прилагане, поради това че изисква ЕИТ, а това често е нецелесъобразно за различните предприятия. В такъв случай при тях се прилага системата максимум-минимум. Изразява се в това, че на складовите картони се нанася максималният и минималният запас в натура и над минималния запас се отбелязва сигнална точка. В случаите, когато има отклонения от максималната или минималната норма, складовите работници пускат сигнална справка до работниците от отделите за материално-техническо снабдяване. По такъв начин сигналната справка спомага да се дава информация за всеки вид материал по спецификация. Поради това че тя се дава, когато сигналната точка стигне или надмине максималния размер на запаса, специалистите от снабдяването получават своевременно предупреждение, благодарение на което вземат мерки за отстраняване на допуснатите аномалии в размера на нормите за производствените запаси.

¹ Вж. по-подробно Н. Д. Фасоляк. Экономика, организация и планиране материално-техническото снабжение и сбыта. М., Экономика, 1980, с. 152; П. Генчев. Экономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване. Варна, «Г. Бакалов», 1978, с. 212.

Друга система за извършване контрол на материалните производствени запаси е системата АВС¹.

Същността на тази система се изразява в това, че материалите по спецификации се разделят на три основни групи.

В първата група А се включват най-важните групи материали по спецификация, които се употребяват в най-големи количества, но техният размер в общия размер на специфицираните материали е сравнително малък. Например металите в дизелостроенето заемат около 70 — 80% от общия разход на материалите, но по спецификация представляват не повече от 18 — 20%. Обикновено тук се установява ежедневен контрол.

В група В се включват материалните ценности, които имат по-малко значение за дейността на предприятието, отколкото група А, и практически по обем и номенклатура на спецификация не обхващат повече от 10 — 15%. Поради това че тези материали заемат сравнително малко относително тегло в общото количество материални ценности, те се наблюдават и се провежда контрол върху тяхното състояние най-много един път на десет дни.

В група С се включват онези материални ценности, които фактически по спецификация заемат най-голямо относително тегло, но при практическото им потребление в производствената дейност на предприятието относителното им тегло е най-малко и няма практическа стойност, а влиянието им е незначително. Затова контролът тук се организира най-много един път в месеца.

5. ОСНОВНИ ПЪТИЩА ЗА ПОДОБРЯВАНЕ ОРГАНИЗАЦИЯТА НА НОРМИРАНЕТО НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЗАПАСИ. ВИДОВЕ НОРМИ

Подобряването на организацията на запасяване със стоково-материални ценности има важно практическо значение за нормално и ритмично протичане на производствения процес, както и за правилното изграждане на плана по материално-техническо снабдяване. Следователно изграждането на система от мероприятия за подобряване организацията на запасяване с материални ценности има важно значение за установяване на оборотните средства на производствените предприятия, изграждането на реален финансов план и т. н.

Ето защо разкриването на пътищата за подобряване организацията на материалните запаси в стопанските предприятия създава условия за подобряване организацията и планирането

¹ Вж. по-подробно Н. Д. Фасоляк. Экономика, организация и планиране материално-техническото снабжения и сбыта. М., Экономика, 1980, с. 152.

на материално-техническото снабдяване не само в отделните предприятия и стопански организации, но и в национален мащаб.

Какви могат да бъдат пътищата за подобряване организацията на материално-техническото снабдяване? Очевидно е, че те ще бъдат свързани с такива проблеми, като:

— изграждане на реални планове по материално-техническо снабдяване и при настъпили промени в тях да се извършват своевременно корекции на заявките-спецификации по отделните групи материали;

— установяване на научнообосновани и реални разходни норми, като при всяко преразглеждане тяхното намаление да бъде своевременно отразено в нормите за производствените запаси;

— изграждане на оптимална структура на съкупните запаси в народното стопанство, и то по групи и видове материали;

— установяване на оптималната структура на съчетаване между транзитната и складовата форма на снабдяване на производствените предприятия или пласментно-снабдителните организации;

— провеждане на политика за изменение на съотношението на производствени и пласментни запаси в полза на пласментните запаси в народното стопанство, което води до намаление на разходите за производствените запаси общо в народното стопанство;

— провеждане на мероприятия за укрепване на договорната дисциплина между доставчици и потребители, особено по отношение на партидите и сроковете на доставка на материалните ценности;

— обвързване на работата по недопускане на свръхнормативни запаси с икономическия механизъм по отношение бригадната организация на труда и вътрешностопанската сметка и формирането на работната заплата;

— развитие и внедряване на новите прогресивни форми на снабдяване, които спомагат за намаление на производствените запаси у потребителите;

— изграждане на оперативна отчетност за наличието на остатъците от производствените запаси у потребители и доставчици като пласментно-снабдителни организации чрез установяване на АСУ с помощта на електронноизчислителна техника;

— изграждане на ефективна система за изкупуване на свръхнормативните и излишни запаси в предприятията и осигуряване на тяхното реализиране и освобождаване на финансовите средства.

Всички тези пътища формират производствени запаси в предприятията, които не могат да се създават в каквито и да е размери, а в определени количества, наречени норма на производствения запас.

Следователно под норма на производствения запас се разбира снова минимално количество от материали, което се създава

планово в предприетното-потребител с цел да се осигури непрекъснато и ритмично снабдяване на производствения процес при оптимална и прогресивна организация на материално-техническото снабдяване.

Всичко това говори, че изграждането на норми на производствените запаси е необходимо обективно условие за стопанските предприятия и организации в народното стопанство. Както всички норми, за които говорихме по-напред, така и нормите за производствени запаси имат директивен характер. От това следва, че те трябва да бъдат задължително спазвани, с което няма да се допускат свръхнормативи от материали в самоуправляващите се предприятия и стопанските организации.

Нормите на запаси, както и всички други норми, употребявани в сферата на материално-техническото снабдяване, също се класифицират. Засега е възприето те да се делят: според периода на действие, по тяхната степен на окрупнение на измерителите и по мащабите на приложение.

Нормите на запаси според периода на действие се делят на тримесечни, годишни и перспективни. Тези производствени норми могат да се прензчислят от един вид в друг с помощта на формулата¹:

$$N_{зг} = \frac{\sum N_{з.тр.} \times P}{\sum P},$$

където

$N_{зг}$ е годишна норма на производствения запас;

$N_{з.тр.}$ — тримесечна норма на запаса в дни;

P — средноденоношен разход на материала за съответното тримесечие.

Нормите на запаси по степен на окрупнение на измерителите се делят на:

— специфицирани (индивидуални). Те обхващат отделни типоразмери, сортоизмери и намират приложение най-вече при оперативното планиране на материално-техническото снабдяване. Изразяват се в натура, стойност и дни;

— окрупнени (групови). Разработват се по окрупнената номенклатура. Намират приложение при изготвяне на плановете за материално-техническо снабдяване във ведомствата и в народностопански мащаб.

Нормите на запаси по мащабите на приложение се делят на първични и обобщени. Намират приложение в мащабите на самоуправляващите се предприятия, стопанските организации, народното стопанство.

¹ Э. Ю. Локшин. Экономика МТС. М., Госполитиздат, 1963, с. 210.

ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ В НАРОДНОТО СТОПАНСТВО И САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

1. ОБЕКТИВНА НЕОБХОДИМОСТ ОТ ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

При социалистическото производство се извършва планиране в неговите четири стапа — производство, разпределение, обръщение и производствено потребление, което показва, че дадено производство не може да се планира, без да се планира за него разпределение на определени материални ценности. Също така не може да не се планира и обръщението на средствата за производство, защото на основата на тези планове най-важните видове продукция се насочват от производителите към потребителите.

Очевидно е, че планирането на материално-техническото снабдяване е обективна необходимост за планирането на народното стопанство.

Планът за материално-техническо снабдяване е раздел от народностопанския план и се изгражда в съответствие с неговите пропорции за развитие, предначертани от партията и правителството. Следователно планът за материално-техническото снабдяване ще бъде онази обективна основа, която ще послужи за установяване на договорните връзки между потребители и доставчици в съответните пропорции.

Планирането на материално-техническото снабдяване е обективна необходимост, която създава условия за реализиране на определени икономически закони, действащи при социалистическия начин на производство. Планирането трябва да се води в такава насока, че производството, разпределението и обръщението на средствата за производство да са в съответствие със задачите, поставени от партията и правителството на всеки етап от развитие на нашата икономика.

Формиралата се и действаща стара система на снабдяване, съобразена с изискванията на засиления централизъм при планирането на производствено-стопанската дейност, както и с установяването и регулирането на производствените връзки, се замени с нов начин и система за управление на материалните ресурси. Нейната същност се характеризира с това, че новата система за управление на материални ресурси се основава на

производствено-стопанските връзки между отделните, самоуправляващи се стопански организации. Осигуряването им с потребните ресурси ще се регулира изключително на икономическа основа.

Следователно реализацията на тази основна идея, заложена в Правилника за стопанската дейност и Постановление № 7 (ДВ, бр. 20 от 14. III. 1987 год.), ще позволи да се реализират следните по-важни положения:

— създаване на условия за преминаване на материално-техническото снабдяване изцяло на търговска основа;

— превръщане на самоуправляващата се стопанска организация в основно звено в системата на производствено-стопанските връзки;

— създаване на условия самите предприятия да избират формата на материално-техническо снабдяване и реализация на продукцията;

— повишаване ролята на материалните баланси, които да се разработват на основата на балансите на технологичните връзки; едновременно с това трябва със системата на материалните баланси да се осигури необходимата пропорционалност между производство и потребление на материални ресурси и да се създават условия за преодоляване дефицитността в народното стопанство и за по-пълно задоволяване на неговите потребности;

— съсредоточаване на националните материални запаси в специализираните и универсални пласментно-снабдителни организации и складови бази;

— засилване дейността чрез разработване на редица нови мероприятия по решаване на въпросите за ефективно използване на материалните ресурси;

— поставяне на управлението на материалните ресурси на кибернетична основа¹.

2. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ПРИ СЪСТАВЯНЕ НА ПЛАНА ПО МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

Всеки план независимо от неговото предназначение следва да изпълнява определени задачи в съответствие с начертаната програма за развитие на народното стопанство.

Планът за материално-техническо снабдяване, който представлява раздел на единния национален план за икономическо развитие, също трябва да отразява идеите, заложенни в общия план, и по такъв начин да съдействува за реализирането на тези идеи и пропорции от народностопанския план.

¹ Г. Крумов. Усъвършенстване управлението на материалните ресурси. В. «Икономически живот», 11. III. 1987 г., бр. 11, Притурка № 272.

Следователно при съставянето на плана за материално-техническо снабдяване също трябва да бъдат спазени редица принципи, осъществяването на които ще съдействува този план да бъде на съответното равнище. По-важните принципи при изготвянето на плана за материално-техническото снабдяване са:

— принципът на демократическия централизъм. Този принцип изисква при изготвянето на плана за материално-техническото снабдяване да се решат въпросите по оптимизиране на централизма с децентрализма. Това на практика се изразява в широкото разгръщане на инициативата на масите по места. От това следва, че при изготвяне на отделните планове за материално-техническо снабдяване не трябва да се допускат местнически тенденции в заявяване на повече материали, да се осигуряват качествени доставки от материали, както и рационално и икономично използване на материалните, трудовите и финансовите ресурси;

— принципът на партийността и държавническият подход. Това е един от многото принципи, използван при съставяне на плана за материално-техническото снабдяване. Този принцип изисква планът за материално-техническо снабдяване да бъде съобразен с перспективния план за развитие на народното стопанство. От това следва, че планът за материално снабдяване трябва да отразява само държавните интереси и да не се допуска изява на местнически тенденции в обосноваването на нуждите от средства за производство. Освен това посредством плана за материално-техническо снабдяване партията и правителството ще решават много задачи, свързани с утвърждаването на новото общество и икономика в нашето народно стопанство;

— принципът на основните задачи и водещите звена. При изготвяне на националния план по материално-техническо снабдяване е много важно да се определят кои са основните задачи, които следва да бъдат изпълнени през съответния планов период във връзка със задоволяване нуждите на водещите звена. Това е така, защото планомерното развитие на всички отрасли не означава, че трябва да се задоволят всички отрасли на народното стопанство с еднакви темпове на развитие. По такъв начин партията и правителството целят да осигурят с материални ценности ръководните отрасли на народното стопанство (предимно промишлеността, и то най-вече инвестиционното машиностроене), като в тази насока не се подценява и задоволяването на нуждите на останалите отрасли. Следователно този принцип изисква при решаване на задачите по изготвяне на плана за материално-техническо снабдяване да не се допуска в никакъв случай уравниловка при задоволяване потребностите от материали;

— принципът на комплектността на доставките. Този принцип изисква стоково-материалните ценности по плана за материално снабдяване да бъдат доставяни в точно определени коли-

чествени съотношения, което ще позволи на производствените предприятия да произведат своята продукция по план;

— принципът на конкретност и адресност на плана за материално-техническо снабдяване. Този принцип показва, че всяко задание в плана за материално-техническо снабдяване трябва да има свой изпълнител. На основата на този принцип се обвързват доставчиците с потребителите. При реализацията на материалните ценности по плановете за материално снабдяване не само се определят и прикрепят потребителите към доставчиците, но се определят и точните количества, които следва да се реализират по качество, марка, размер и т. н. Това позволява да се следят задълженията между доставчици и потребители и на тази основа да се търси необходимата отговорност по изпълнение на плановете за материално снабдяване.

Последният принцип, използван при съставяне на плановете за материално-техническо снабдяване, е принципът за неговия мобилизиращ и напрегнат характер. Следователно този принцип изисква материалите, които ще се доставят, да бъдат съобразени с действителните нужди, според които ще се осигури неотклонен ръст на социалистическата икономика. Освен това се изисква да бъдат изградени научнообосновани запаси от материали, които да се заделят в предприятията, а потребностите да бъдат определяни чрез научнообосновани разходни норми и реални производствени програми. Само по този начин ще се избягнат излишни запаси и лоши финансови резултати.

3. ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ В НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

Изграждането на плана по материално-техническо снабдяване е в съответствие с правомощията на самоуправляващите се стопански организации и прилагането на Правилника за стопанската дейност¹.

Следователно при съставянето на плана за материално-техническо снабдяване в народното стопанство държавните органи следва да спазват редица основни положения:

а) определяне на ясна и уточнена номенклатура за употребяваните материали в самоуправляващите се стопански организации. Това условие позволява на практика да се уеднаквят наименованията на стоково-материалните ценности, употребявани от различните стопански предприятия, с цел намиране на общ език. По такъв начин не ще се допусне дублиране в заявяваните материали по плана;

б) използване на научнообосновани разходни норми за ма-

¹ Правилник за стопанската дейност, ДВ, бр. 100, 1987 г.

териали, изградени предимно на основата на научноаналитичния метод. Такива норми подготвят условията за установяване на реални потребности от материали за производствено-експлоатационните нужди за предприятията. Използването на проекто-агрегирани разходни норми на различните стопански равнища позволява по-нататък да се разработят и съответните програми за икономии на суровини и материали;

в) набелязване на комплекс от мероприятия за уточняване на реално очакваното изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване, реализирането на производствената програма и на тази основа определяне на проектонормативи за предходящите остатъци. Това може да се осъществи, като се вземат под внимание отчетите за изпълнение на плана за материално-техническото снабдяване, отчетите за изпълнение на производствените програми, отчетът ИМС, изпълнение на разходните норми, форма ИРН и др.;

г) установяване на реални материални баланси от МИП и Комитета по материално стопанство по групите материали от приложение № 1 и приложение № 2.

Тези основни положения позволяват да се изгради планът за материално-техническо снабдяване, при което той за МИП и Комитета по материално стопанство има следния вид:

— необходими количества от стоково-материални ценности, включващи потребностите за производствено-експлоатационни нужди, за основен ремонт, както и запасите в края на плановия период в натура и дни. На основата на всичко това се извежда събор на потребностите от материали;

— източници от материали за покриване на потребностите, в които се включва очакваната наличност на I. I., от разкриване на вътрешни резерви и т. н.

При изготвяне на плана за материално-техническо снабдяване в държавен мащаб важен момент е диференцирането на материалите от гледна точка на изпълнението на задачите, поставени за решение пред народното стопанство от самоуправляващите се стопански организации. Ето защо на практика МИП отпуска лимити само за някои особено важни и дефицитни материали по приложение № 1, както и величината на материалните запаси в натура и дни. От своя страна Комитетът по материално стопанство ще отпуска по приложение № 2 количествата запаси в дни, с които следва да работят самоуправляващите се стопански предприятия. За онези материали, които не са в тези приложения № 1 и 2, самоуправляващите се организации водят преговори за директно изготвяне на плана със съответните обединения или стопански предприятия.

Следващият етап се изразява в допълнителни уточнения и някои корекции през третото тримесечие за това, което ще стане

през настъпващата планова година, с която завършва и съставянето на общодържавния план по материално-техническо снабдяване.

4. РАЗРАБОТВАНЕ НА МАТЕРИАЛНИ БАЛАНСИ ЗА НАЦИОНАЛНИЯ ПЛАН ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ

Една от важните съставни части на плана за материално-техническо снабдяване е изготвянето на материалните баланси в общонационален мащаб. С изготвянето на материалните баланси се постига обвързване на обема на потреблението с това, с което разполага нашата страна под форма на материални ресурси. По такъв начин се постига съразмерност между производство и потребление за всеки вид материал или продукция.

Значението на материалните баланси се изразява в редица насоки:

— служат за формиране производствената програма на предприятията, стопански организации, за развитието на отделните отрасли;

— на основата на материалните баланси се формират вносът и износът на народното стопанство. Това служи за обвързване на външната платежоспособност на страната;

— на основата на материалните баланси се формират стоковите фондове за вътрешната търговия, както и проблемите за осигуряване личното и колективното потребление на населението със стоки.

Материалните баланси се разработват от МИП по приложение № 1 и Комитета по материално стопанство по приложение № 2, а за останалите материали — от съответните отраслови стопански организации. Техният брой се мени всяка година в зависимост от дефицитността на отделните видове стоково-материални ценности.

По своята същност материалният баланс представлява съпоставяне на ресурсите от материалите с потребностите за разпределение от същия вид, като едновременно с това се разработват и комплекс от мероприятия за тяхното рационално оползотворяване.

Обикновено в едната страна на материалния баланс се посочват ресурсите, а в другата — разпределението им. Той може да се представи със следната класическа форма (вж. с. 144).

На практика в органите по балансиране на материалните ценности се ползва малко по-друга форма, видоизменена във връзка с набирането едновременно и на някои информационни данни за по-правилното изграждане на материалния баланс.

Б А Л А Н С

на стоманени тръби за 198. . . г.

Мярка — тона

Ресурси от	Количества	Разпределение	Количества
1. Производство		1. За производствено-експлоатационни нужди	
2. Внос		2. За капитално строителство	
3. Предходни остатъци в доставчиците в началото на годината		3. Износ	
4. Постъпления от деблокиран държавен резерв		4. За стоков (пазарен) фонд	
5. Други източници		5. За държавен резерв	
		6. Остатъци в доставчиците в края на годината	
		7. Неразпределен резерв	
Всичко ресурси		Всичко разпределение	

В случая се набира информация за това, как са употребени тези материални ценности през предшестващия период, проследява се състоянието през отчетната година, както и това, какво се предвижда по плана за следващата година. По такъв начин материалният баланс, който на практика намира приложение, има следната форма:

Б А Л А Н С

на стоманени тръби за 198. . . г.

Мярка — тона

Показатели	Отчет от предишни години	Текуща година		План за следващата година
		план	очакван отчет	
I. Ресурси — всичко				
1. Производство				
2. Внос				
3. Наличност в доставчиците				
4. Постъпления от деблокиран държавен резерв				
5. Наличности в потребителя				
II. Потребление — всичко				
1. Производствено-експлоатационни нужди,				
в т. ч.				

- а) промишленост
по отрасли
 - б) кооперативна промишленост
 - в) селско-горско стопанство
 - г) транспорт и съобщения
 2. Стронтелство,
в т. ч.:
лимитни
извънлимитни
нова техника
индивидуално и кооп. жит. с-по
АПК
основен ремонт от стронтелен
характер
 3. Износ
 4. За стокос (пазарен) фонд
 5. Остатъци в доставчиците
 6. Остатъци в потребителите
 7. За държавен резерв
 8. Оперативен резерв
-

Както се вижда от формата, и при нея е спазен балансовият вид, като тя също има две части: ресурси и потребление, между които трябва да има равенство.

Материалните баланси се разработват по предназначение, което дава основание те да се разделят на две основни групи:

I. Баланси на средства за производство.

II. Баланси на предмети за лично потребление.

Към първата група се отнася изготвянето на материални баланси за различните видове руди, прокат от черни метали по неговите осемнадесет позиции, цветни метали, благородни и редки метали. Освен това се изготвят баланси за различните видове горива, за стронтелни материали, баланси за машини и съоръжения и др.

Към втората група се разработват баланси за хранително-вкусови стоки (месо, сирене, масла, захар и др.) и промишлени стоки (тъкани, преди и др.).

Някои баланси, които имат особено предназначение за народното стопанство, Министерският съвет отделя в специална група; например хлебно-фуражният баланс освен за календарната година се съставя и за реколтната година от 1. VII. до 20. VI. на следващата година или по полугодия.

Същественото за материалните баланси е, че чрез тяхното обвързване се осигуряват производствените програми на предприятията и всички останали дейности с потребяващите материали. Същевременно с материалните баланси се решават и въпросите за заделяне на материали за стокосния фонд, чрез който се задоволяват постоянно нарастващите нужди на населението. Освен това чрез материалните баланси се решават въпросите, свързани с износа на стоки по постите от нашата страна задължения по дъл-

госрочните спогодби с други страни. Ето защо, ако при разработване на материалните баланси набелязаните ресурси се окажат недостатъчни за покриване на потребностите, тогава се търсят резерви за тяхното попълване или се набелязват мероприятия за по-рационално и ефективно използване на материалите с цел увеличаването на същите.

Друг начин за решаване въпроса с недостига е увеличаването на ресурсите за сметка на замяна на вносни материали с такива от местно производство. Ако недостигът не се реши и по този начин, тогава се набелязват мероприятия за увеличаване производствените мощности, за тяхното по-пълно използване, а ако и това не е достатъчно, се пристъпва към реконструкция и модернизация на производството. Понякога може да се пристъпи и към намаляване на производствени програми на предприятията, които ползват тези материални ценности, при условие че това не ще попречи на общите икономически интереси на народното стопанство.

Обратно, ако при обвързване на материалните баланси се оказат свободни ресурси, то тогава се търсят възможности за тяхното използване в рамките на народното стопанство. Може също така те да бъдат предложени за увеличаване на износа или за увеличаване на стоковия фонд. Ако и в този случай останат неизползвани, тогава може да се прибегне до намаляване на производствената програма на предприятията, произвеждащи този вид материални ценности.

Материалните баланси се използват за установяване на необходимите пропорции между различните отрасли на народното стопанство, както и вътре в самите отрасли. Ето защо междуотрасловият баланс за производство и разпределение на продукцията позволява да се установят производствените връзки между отраслите по доставката на отделните суровини и материали. Междуотрасловите баланси се изразяват в матрична форма, във вид на шахматна таблица. Всичко това позволява да се прилага ЕИТ или съвременни математически методи, чрез които да се проведат многовариантни разчети и на тази основа да се избира най-подходящият за дадения етап на развитие на народното стопанство.

5. ВРЪЗКА НА ПЛАНА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ С ДРУГИТЕ РАЗДЕЛИ НА ПЛАНА ЗА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА САМОУПРАВЛЯВАЩАТА СЕ СТОПАНСКА ОРГАНИЗАЦИЯ. ВИДОВЕ ПЛАНОВЕ ЗА МТС. СТРУКТУРА

Изготвянето на плана за материално-техническо снабдяване е важна съставна част от планирането на стопанската дейност на самоуправляващата се стопанска организация. С помощта на този план се определят количествата от стоково-материални ценности, които трябва да бъдат доставени, за да протече нормално производственият процес в предприятието и да бъде изпълнена производствената му програма. Планът за материално-техническо снабдяване в самоуправляващата се стопанска организация удовлетворява преди всичко възможностите за източниците и сроковете, при които трябва да се доставят материалните ценности, за да бъдат изпълнени производствено-експлоатационните потребности.

Съставянето на плана за материално-техническо снабдяване преминава през няколко етапа и представлява неразделна част от инженерния проект на стопанското предприятие.

Планът за материално-техническо снабдяване в ССО има най-тясна връзка с производствената програма. Преди всичко тя заедно с научнообоснованите и прогресивни разходни норми служи като основа при изготвяне на научноаргументиран план по материално-техническо снабдяване.

Планът за материално-техническо снабдяване има тясна връзка с плана по труда и фонда на работната заплата, на които оказва сериозно влияние чрез своите навременни комплексни доставки, които спомагат да не се допускат необосновани престои поради липса на материали.

Непосредствена е връзката на плана за снабдяване с плана за нова техника, който влияе съществено на модернизацията на производството или на въвеждането на нови авангардни технологии. Чрез тях може да се постигне висока производителност на труда и голям обем производство и да се съдействува за заместване или отпадане от употреба на дефицитни и вносни материали.

Планът за себестойността също има тясна връзка с плана за снабдяване, която се изразява в това, че всяко отклонение от щатните размери (предвидени по техническата документация) по спецификациите води до преразход, а ако доставките са некачествени, също се отразяват върху повишаване на себестойността.

Планът за материално-техническо снабдяване е свързан с плана за капитално строителство. Планът за МТС осигурява необходимите строителни материали за поддържане и ремонт на основните фондове в предприятията.

Накрая, не без значение е връзката на плана за материално-техническо снабдяване с финансовия план. На основата на устойчивия план за снабдяване се определят оборотните средства на ССО и нормативите за тези оборотни средства.

Планът за материално-техническо снабдяване се изготвя не само в годишен разрез, но и по тримесечия и месеци, а чрез оперативно-календарното снабдяване може да задоволява нуждите на отделните производствени звена и да реши по такъв начин задачите, поставени пред тях.

За да може да изпълни всички тези задачи¹, планът за материално-техническо снабдяване преминава основно през два етапа на разработване.

Първият етап се изразява в съставяне на заявките-спецификации, изготвени на основата на потребностите по определен процент от предната година за онези дефицитни стокове-материални ценности, които имат решаващо значение за икономиката на страната².

Специфицирането на суровините и материалите е един от съществените моменти при изготвяне на плана за материално снабдяване. Всяко подценяване при изготвяне на реалните заявки-спецификации в този случай води до сериозно разстройване на стопанската дейност на ССО. Това е така, защото се допуска натрупване на едни сортоизмерия за сметка на други, а по-малко това се отразява на икономическите показатели на предприятието, които в условията на новия Правилник за стопанската дейност имат решаваща роля при формирането на работната заплата както на работници и служещи, така и на специалистите от отдела за снабдяване.

За да могат заявките-спецификации да бъдат на необходимото равнище и да са издържани в научно отношение, специалистите, които ги изготвят, трябва да се съобразят с някои постановления, а именно:

— да има предварително разработена производствена програма за продукцията, която ще се произвежда, разшифрована по спецификация;

— да има утвърдени научнообосновани и прогресивни разходни норми в специфициран вид за всяко изделие и детайл, предвиден за производство по програмата;

¹ Вж. «Указания за реда, начините и сроковете за установяване потребностите от материални ресурси по спецификации и установяване на договорните връзки по МТС». Инструкция на КМС, 1987 г.

² Според нас този момент не може да се избегне в работата на ССО по простата причина, че за всички материали от I, а даже и от II направление е необходимо да се представят предварителни заявки още през първото полугодие, които да се заложат по план в III трим. с цел да се произведат и експират през IV трим., за да дойдат по план при нас в I трим. Това е така, защото социалистическите страни заделят контингенти за производство на СМЦ за страните от СИВ, които се запълват, и след II полугодие не всякога могат да приемат допълнителни количества за доставка.

— да се определят производствените запаси в дни, натура и стойност съобразно поставените задачи в производствената програма;

— да са изяснени фактическите наличности към момента на изготвяне на спецификациите по размери, марка, качество и т. н.

Набраната по такъв начин информация позволява на специалистите от отдел МТС да определят размера на потребление по спецификация, а след това и количествата, които предприятието трябва да получи от своите доставчици, но задължително се взема под внимание и обемът на запасите.

В случая предприятията разработват специална форма, наречена «Заявка-спецификация», пригодена за машинна обработка на информацията. С тази форма информацията се предава по спецификация за всички материали, необходими за настъпващата планова година, което позволява на националния кибернетичен център «ИНФОМА» да извежда по машинен път съответните табулограми за голяма част от материалите по приложение № 1, наблюдавани от МИП.

Вторият етап се характеризира с разработване на определени форми като задължителни за покриване потребностите през настъпващата планова година по приложения № 1 за пред МИП и приложение № 2 за пред Комитета по материално стопанство. Това са форма № 6 и № 6.2, а при някои стопански организации като СО «Балканкар» — форма № 7 и № 7.2.

Във форма № 6 се дава информация за всяка балансираща група за петилетката, а във форма № 6.2 — за всяка група материали съответно за отчетения разход, вида на продукцията и цειното количество, разходните норми за всяка продукция и потребността за годината. Тази форма се разработва също в рамките на петилетния план и служи за защита на потребностите за настъпващата година.

В тези форми принципно се дава информация в две насоки.

I. Ресурси — под формата на наличност в началото на годината в съответната мярка и допълнителен ресурс от собствено производство, от доставка.

II. Разпределение с четири позиции: за производствено-експлоатационни нужди, ремонт и поддържане, други потребности и наличност в края на годината.

Попълва се информация за отчет през предшестващите две години, за настъпващата по плана година и в проект до края на петилетката.

Потребностите за производствено-експлоатационни нужди включват всички онези количества от суровини, материали, горива и енергия, които са необходими на производството, за да изпълни своята производствена програма. Следователно, за да бъдат реално определени тези потребности, е необходимо да се изясни обемът на работите, които ще се извършват в предприятие-

БАЛАНС НА

Наименование на показателите	Мя- ка	Отчет 1985 г.	Отчет 1986 г.	Двеста петлетка		
				1987 г. план	проект	
					1988 г.	1989 г.
I. Ресурси						
1. Наличност в начало- то на годината						
2. Допълнителен ре- сурс — количество						
а) от собствено про- изводство						
б) от доставка						
3. Всичко (1+2)						
II. Разпределение						
1. Производствено- експлоатационни нужди						
2. Ремонт и поддържане						
3. Други потребности						
4. Наличност в края на годината						
III. Норматив на наличност						

то, потребяващо необходимите за тази цел стоково-материални ценности.

Потребностите за доставка на материали са онези количества, които следва да се доставят задължително през определен период от време, обвързани с нуждите на производството. Следователно величината на потребностите за доставка се определя преди всичко от потребностите за производствено-експлоатационни нужди. Колкото са по-големи те (при равни други условия), толкова ще нарастват и потребностите за доставка. Освен това изменението на запасите ще оказва определено влияние и на величината на доставките. Така например обемът на доставките следва да бъде по-голям в началото на плановия период, ако величината на запасите бъде под норматива, и обратно. От това следва, че при изготвяне на плана по материално-техническо снабдяване много

важен е проблемът за определяне обема на запасите в началото и в края на плановия период.

Следователно от правилното изготвяне на плана по МТС ще зависи в голяма степен успешното изпълнение на количествените и качествените показатели на ССО.

6. РЕД ЗА СЪСТАВЯНЕ НА ПЛАНА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ В САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

Един от важните моменти при разработването на плана за материално-техническо снабдяване е неговият ред за съставяне. Това е един процес, свързан с много работа по събиране на необходимата информация, документация, заявки-спецификации от спомагателните цехове и др. Едновременно с това се извършва огромна работа по определяне размера на потребностите от стокowo-материални ценности, обема на запасите, фактическите остатъци и т. н.

Изготвянето на плана по материално-техническо снабдяване се основава на балансовия метод, като става строго разграничаване на потребностите и източниците за покриване на тези потребности. Потребностите се диференцират на потребности за производствено-експлоатационни нужди, за поддържане нормалната работа на машините и съоръженията по време на тяхната експлоатация, за производствени запаси и др.

От своя страна източниците за стокowo-материални ценности, необходими за покриване на потребностите, се изразяват в определяне на реални очаквани остатъци, в разкриване на вътрешни резерви, от собствено производство или предвидени от централното снабдяване.

За да се изготви реален план по материално-техническо снабдяване, специалистите извършват определена предварителна подготовка, изразяваща се в следното:

а) подготовка на всички документи, отразяващи материалните разходи, свързани с производствения процес в предприятието;

б) определяне на необходимите потребности от суровини, материали, горива, енергия за производствено-експлоатационни нужди;

в) определяне на необходимите производствени запаси;

г) определяне на реални очаквани остатъци в края на текущата година;

д) разработване на план за организационно-техническите мероприятия за разкриване на вътрешни резерви и по-икономичното и ефективно използване на материалите;

е) съставяне на баланс по отделните групи материали и на тази основа изграждане на проектоплана за материално-техническо снабдяване под формата на спецификации;

ж) спецификациите за потребностите се представят по възможност на технически носители — магнитни ленти и дискети, изготвени на 16-битов персонален компютър — съвместим с IBM в съответствие с изискванията на ИЦ «ИНФОМА»;

з) изграждане на проектоплан за потребните количества от материални ресурси по материално-техническо снабдяване;

и) съгласуване на плановете за материално-техническо снабдяване и представяне на окончателни заявки-спецификации;

к) сключване на договори за изпълнение на плана по материално-техническото снабдяване.

Всеки от посочените по-горе етапи има свои специфични особености, свързани с изготвяне на плана по материално-техническо снабдяване. Ето защо преди започване на работата обикновено се съставя специална заповед — график, подписан от директора, в който се разделя работата по специализираните отдели в предприятието, кой каква информация и в какви срокове следва да предаде в отдела за материално-техническо снабдяване, за да могат специалистите, снабдени с тази информация, да пристъпят към правилното и реално изграждане на плана за материалното снабдяване. По такъв начин се създава възможност за търсене на отговорност от онези отдели или сектори от предприятието, които не спазват определените срокове и създават условия за нереално определяне на материалните потребности в предприятието.

Етапът подготовка на всички документи, свързани с материалните разходи, е един от най-отговорните, защото в него участвуват конструктивният отдел, отдел главен технолог, поддържащите отдели, като механичен, енергетичен, инструментално стопанство и транспортен отдел. Всеки от тях представя необходимите си заявки-спецификации за потребностите от материални ценности, а отделът НЕИМ представя разходни норми за групи материали в специфициран вид. Отдел планов представя производствената програма за продукцията, която ще се произвежда през плановата година. Отдел капитално строителство представя също своите искания за материали във връзка с извършване ремонтите на основните фондове (сгради или други основни средства) през плановата година.

Вторият етап — определяне на необходимите суровини и материали, зависи изключително от специалистите в отдел снабдяване. За целта те трябва да имат разработени специализирани разчетни форми за конкретните условия на предприятието и на основата на събраната информация, разнесена по тях, да определят необходимите потребности за производствено-експлоатационни нужди за дадената планова година. Това е един от важните моменти на работата по плана, за което специалистите от отдела

за снабдяване следва да имат предварителна готовност, за да могат да представят навреме заявките-спецификации за суровините и материалите с необходимата реалност и качество на изготвяне.

Определянето на величината на производствените запаси е също важен момент, тъй като те, както вече споменахме, осигуряват равномерното протичане на производствения процес и предотвратяването му от спиране или прекъсване. За целта е необходимо да се направят необходимите анализи за циклите на доставките от предшестващите години, за обема на партидите и т. н. Всичко това ще позволи на специалистите да се доближат до реалните величини на материалните запаси.

Определянето на реални очаквани остатъци в края на годината, или наличности в началото на плановия период, е също много отговорен момент в работата по изграждането на плана по материално-техническо снабдяване. Кolkото предвижданията са по-близки до фактическите, толкова и корекциите за следващата година ще бъдат по-малки. Това има значение, защото един нереален остатък в края на годината в повече от изчисления води до намаляване количествата за доставка от централно снабдяване, които, когато се дадат впоследствие при корекция на плана, не винаги могат да се реализират поради липса на контингент. И обратно, предвидените в по-малко наличности позволяват да се специфицират в повече материали от централно снабдяване, които при корекцията се отнемат от предприятието, но за сметка на това се обременяват ненужно материалните баланси на страната и се задържат валутни и финансови ресурси.

Разработването на плана за организационно-техническите мероприятия е свързано с изготвянето на инженерния проект на предприятието. В него се набелязват всички условия, които биха довели до намаляване на разходните норми с цел икономии на материали или замяна на всички дефицитни или скъпи материали с местни или по-евтини. Това е процес, който протича през цялата година и е дело на целия трудов колектив.

Съставянето на баланс по групи и на тази основа на спецификациите за материали представлява първия етап от изготвяне на заявките-спецификации, които се изчисляват въз основа на процентите на лимитите за специфициране на стоково-материалните ценности. Тези проценти се определят от годишните потребности за производствено-експлоатационните нужди и се вземат от плановете, разработени за петилетката¹. На специални форми се извършва балансирането на тези материали, като се вземат под внимание наличностите и количествата, които ще се употребят до края на отчетния планов период, както и какво ще дойде по план до края на годината.

¹ Например за 1988 г. съгласно Указанията за реда, начина и сроковете за определяне потребностите от материални ресурси се изисква лимитите да бъдат 95% от тези за 1987 г.

Изграждането на проектолимитите по материално-техническото снабдяване включва цялата работа на специалистите по извършване на изчисления за определяне на потребностите по обобщените наблюдавани групи на плана на основата на производствената програма, разходните норми, определяне на запаси, очаквани наличности и т. н. В резултат на това се съставя форма № 6, която съдържа потребностите от стоково-материални ценности за производствено-експлоатационни нужди и за доставка от централно снабдяване. Тези форми-изчисления се предават на стопанските организации, които от своя страна също подготвят такива форми общо за обединението, след което ги предават в МИП. През м. октомври се провеждат защити или съгласувания на тези форми-изчисления и след тяхното утвърждаване те се връщат на стопанското предприятие. На основата на така съгласуваните лимити стопанските предприятия изготвят окончателните заявки-спецификации, като разликата от това, което не е специфицирано, се доизявява през второто полугодие окончателно 15 дни след утвърждаване на Единен план за научно-техническо и социално-икономическо развитие. По такъв начин става утвърждаването на плановете за снабдяване и окончателното предаване на заявките-спецификации на специализираните или универсалните пласментно-снабдителни организации.

7. МЕТОДИ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ПОТРЕБНОСТИТЕ ОТ СТОКОВО-МАТЕРИАЛНИ ЦЕННОСТИ В СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Определянето на производствените потребности по плана за материално-техническото снабдяване е една от най-важните функции на отдел снабдяване. Това е необходимо условие за осъществяване на ритмично протичане на производствения процес и изпълнение на производствената програма. Всяко неправилно определяне на потребностите от стоково-материални ценности в повече води до неоправдано завишаване на запасите от материали в стопанските предприятия, организации, ведомства, което затруднява платежеспособността на страната и обременява нейните материални баланси. Обратно, всяко занижено иереално определяне на потребностите от суровини, материали, горива и енергия води до нарушения в ритмичното протичане на производствения процес в отделните стопански предприятия, до неефективна замяна на едни материали с други, до завишаване на себестойността на продукцията и от това — влошаване на икономическите показатели на предприятията, организациите и т. н.

Определянето на потребностите се извършва за всички основни и спомагателни материали, които трябва да осигурят нуждите

на основното производство и на редица спомагателни и странични дейности на предприятието.

В плана за материалино-техническото снабдяване не се включват потребностите от материали за домакински нужди, които се задоволяват по реда на закупуването от стоковия фонд. За тях не се отпускат лимити от материали.

Правилното определяне на потребностите от суровини, материали, горива и енергия изисква специалистите от отделите за снабдяване да са осигурени с необходимата информация от документи, включваща производствената програма на предприятието, научнообосновани разходни норми, уточнена и изяснена номенклатура на материалите, заявки-спецификации за нуждите на отделните цехове със спомагателна, странична или допълнителна дейност, заявки-спецификации от спомагателните стопанства и др. При определяне на потребностите от суровини и материали специалистите от отделите за снабдяване трябва да вземат под внимание повишението на равнището на техниката на производството, най-добрите показатели, достигнати от други сродни чужди предприятия, както и опита на предприятията от други напреднали страни. От специалистите в отделите за снабдяване в никакъв случай не трябва да се допуска местен патриотизъм и субективизъм при определяне на потребностите от материали, защото това се отразява на влошаване на икономическите показатели на предприятието.

При определяне на потребностите от стоково-материални ценности за производствено-експлоатационни нужди на предприятията специалистите от отделите за снабдяване ползват редица методи, разделени на две основни групи: а) пряк разчет — посредством разходни норми и производствена програма и б) по динамика.

Към първата група се отнасят методите: подетайлен, произведен, типов представител и по аналогия. Към втората група — методът на динамичния коефициент.

Най-точни и прогресивни са подетайлният и произведелияният метод за определяне на потребностите от суровини и материали. За да се приложат тези методи, е необходимо да се разполага с производствена програма и научнообосновани разходни норми. Може да се използват следните формули:

а) подетайлен метод:

$$П = \sum_1^n N_d Q_{пр.},$$

където

$П$ е потребност от материалните ценности;

N_d — разходна норма на материала за един детайл;

$Q_{пр.}$ — производствена програма на детайлите, които ще се

· произвеждат, или обемът работа, който трябва да се изпълни;

n — количествата детайли или разновидности работа, за които ще се изразходва материалът.

б) понзделен метод:

$$П = \sum_1^n N_{\text{изд.}} Q_{\text{пр.}}$$

където

$П$ е потребност от материалните ценности общо за годината;

N изд. — разходна норма за едно изделие;

Q пр. — производствена програма на изделията, които ще се произвеждат, или обемът работа, който трябва да се изпълни;

n — количествата изделия или разновидности работа, за които ще се изразходва материалът.

Методът на типовия представител (репрезентативен метод) се използва, когато в дадено производствено предприятие има голямо разнообразие от произведени изделия и неизяснена производствена програма за всяко изделие за момента на изготвяне на плана по материално-техническо снабдяване, или голямото разнообразие от изделия, заявени по плана съответните разходни норми, не позволява във времето за съставяне на плана да се изготви потребността от материали за всеки производ. Недостатъкът на този метод се изразява в трудността по избора на типовия представител за дадения планов период, тъй като на практика структурата на производството може да се променя, а заедно с това и разходната норма като нетипична за реално влаганите материали. Намира приложение при шивашката, радиотехническата, електротехническата, кабелната промишленост, при производството на лагерни и пр. Този метод не е точен, но е приблизително верен и в такива случаи подпомага специалистите от отделите за материално снабдяване да се добират до приблизително вярна информация относно потребностите от стоково-материални ценности за нуждите на производството. Счита се, че с въвеждането на машинната обработка на информацията при определяне на потребностите методът ще се усъвършенствува и тези негови недостатъци не ще оказват въздействие върху реалното определяне на потребностите от материали.

Този метод може да се представи по следния начин:

$$П = N_{\text{тип.}} Q_{\text{общ.}}$$

където

$П$ е потребността от материали общо за годината;

N тип. — разходна норма на типовия представител;

Q общ. — общата производствена програма за производството на продукцията.

Основното в този метод е най-вярното определяне на разходната норма, която ще играе ролята на типов представител. Тя може да се определи по формулата:

$$N_{\text{тип.}} = \sum_1^n N_{\text{и. з.}}$$

където $N_{\text{и. з.}}$ е частта на разхода на изделието в общия обем на производството.

В практиката не са редки случаите, когато трябва да се определят потребностите от суровини и материали за продукцията, по която няма разработени разходни норми. Обикновено това се налага от пазарна конюнктура или от промени вследствие на искания на определени потребители. Този метод също не е точен, но той е верен, защото позволява да се заявят необходимите материални ценности в периода, когато се изготвя планът за материално снабдяване. Методът се нарича по аналогия и позволява приблизително точно да се заявят във времето на планиране онези материали, които впоследствие ще бъдат употребени при изготвяне на продукцията. Всичко това може да се представи чрез формулата:

$$P = N_{\text{ан.}} \cdot Q_{\text{пр.}} \cdot K_{\text{ан.}}$$

където

P е потребността от материали за периода, в който се използва този метод;

$N_{\text{ан.}}$ — разходна норма на изделието аналог, избрано за плановия период, за който ще се определят материалните потребности;

$Q_{\text{пр.}}$ — производствената програма за новите изделия, за които няма разработени разходни норми;

$K_{\text{ан.}}$ — коефициент на аналога, който отчита изменението на разходната норма от материали за новото изделие в сравнение с аналогичното.

Характерното за този метод е, че трябва да се отчита сложността на новото изделие, което да намери отражение в коригиращата величина на аналоговия коефициент.

Последният метод, който се прилага при определяне на производствените потребности от материали по плана за материално снабдяване, се нарича метод на динамичния коефициент. Той се прилага в случаите, когато поради липса на документация не са разработени разходни норми, а и производствената програма за изделията, които ще се произведат, не е добре изяснена. Въпреки това, когато се планират материалите, трябва да се заявят необходимите материални ценности, за да се осигури с тях производството на изделията. Този метод може да се представи чрез формулата:

$$П = P_{\text{факт.}} \cdot K_{\text{пр.}} \cdot K_{\text{нр.}},$$

където

P — потребност от материали за плановата година;
 $P_{\text{факт.}}$ — фактически разход на материали за отчетната година;

$K_{\text{пр.}}$ — динамичният коефициент, отчитащ изменението на производствената програма за плановата година;

$K_{\text{нр.}}$ — коефициент на изменение на разходните норми (задание за икономии на материали).

Този метод се основава предимно на статистически данни, затова той също не може да се приеме за съвсем верен и научен, но липсата на документация и точна информация по време на изготвяне на плана за материалите са го наложили в практиката за ползване от специалистите, работещи в отделите за снабдяване

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ПРОИЗВОДСТВЕНО-СТОПАНСКИТЕ ВРЪЗКИ ПРИ ДОСТАВКАТА НА СРЕДСТВА ЗА ПРОИЗВОДСТВО

1. СЪЩНОСТ И ВИДОВЕ ПРОИЗВОДСТВЕНО-СТОПАНСКИ ВРЪЗКИ

При доставката на продукцията с производствено-техническо предназначение в народното стопанство самоуправляващите се стопански организации и предприятия влизат помежду си в сложен комплекс от взаимоотношения, конкретен израз на които са производствено-стопанските връзки.

Обективна предпоставка за възникване на производствено-стопанските връзки е общественото разделяне на труда и производството. В процеса на своето развитие и усъвършенствуване разделението на труда диференцира натуралната форма на произведения продукт. По многообразието на стоково-материалните ценности, постъпили в сферата на обръщението, се съди за степента и равнището на това разделение.

Като прогресивен елемент на развитието на производителните сили на обществото разделението на труда предполага своето необходимо допълнение — размяната на дейности между предприятията и организациите от отделните отрасли на народното стопанство, с което се възстановява отново единството на разделените по време и място производствени процеси. Размяната на дейности се осъществява или под формата на определени резултати на специализирания труд с различна степен на готовност (готова и полуготова продукция, възли, детайли, кооперирани изделия), или като извършване на работа и оказване на услуги (монтиране, ремонт и настройка на оборудване, транспортиране, разкрояване и нарязване на материали и др.). В условията на стоковото производство размяната на дейности се осъществява най-вече под формата на стокообмен, т. е. чрез покупко-продажбата на продуктите на труда, в т. ч. и на средствата за производство.

Непрекъснато растящата диференциация и специализация на производството, следствие на разделението на труда, води до появата на нови производствени звена в народното стопанство, до усложняване структурата на производствено-стопанските връзки.

Производствено-стопанските връзки имат сложна социално-икономическа природа и протичат по различен начин в отделните

обществено-икономически формации. При капитализма те имат случаен и неустойчив характер. Установяват се в резултат на стихийното действие на закона за стойността и се влияят от конюнктурните колебания на търсенето и предлагането. Съзнателното им регулиране и планиране в тези условия е невъзможно.

Съвсем друга е природата на производствено-стопанските връзки при социализма. Обществената собственост на средствата за производство и действието на закона за планомерното развитие на народното стопанство създават обективни условия за планомерното им установяване. Това става на основата на Единния план за социално-икономическото и научно-техническото развитие на страната и плановете за материално-техническото снабдяване и кооперираните доставки, което осигурява стабилен характер на връзките и висока степен на тяхната ефективност.

Сложната природа на производствено-стопанските връзки поражда между самоуправляващите се стопански организации и предприятия не само взаимоотношения, свързани с доставката на средствата за производство, но и цял комплекс от икономически, организационно-планови и юридически взаимоотношения. Следователно производствено-стопанските връзки представляват съвкупност от икономически, организационно-планови и правни взаимоотношения по повод осигуряване на производството с необходимите му материално-веществени елементи.

Икономическото съдържание на производствено-стопанските връзки произтича от това, че средствата за производство имат потребителна стойност, стойност и цена. Тяхната реализация не е безвъзмездна. Следователно в основата на производствено-стопанските връзки стоят стоково-паричните отношения.

Организационно-плановият характер на производствено-стопанските връзки се обосновава от необходимостта те да бъдат планирани и организирани, с което се осигурява стабилност във взаимоотношенията по повод доставката на средствата за производство.

Юридическото обслужване на взаимоотношенията между предприятията и организациите е също задължителен елемент на производствено-стопанските връзки, което до голяма степен е продиктувано от необходимостта за повишаване на отговорността между тях.

Производствено-стопанските връзки, свързани с доставката на продукцията с производствено-техническо предназначение, протичат в народното стопанство в две направления: първо, под формата на материално-техническо снабдяване и, второ, като кооперирани доставки. Разликата между производствено-стопанските връзки по линия на материално-техническото снабдяване и кооперираните доставки е уместно да се търси най-вече в характера и степента на участие на доставяните изделия в производството на крайния продукт.

Докато производствено-стопанските връзки по линия на материално-техническото снабдяване имат за цел да осигурят про- и в-дството с необходимите му материално-веществени елементи, то съдържанието на връзките по линия на кооперираниите доставки представлява таква осигуряване, което едновременно е участие в изготвянето на крайния продукт. Именно съвместното участие на самоуправляващите се стопански организации и предприятия в изготвянето на крайния продукт е по същество коопериране, основаващо се на специализацията на производството. Освен това продукцията, доставяна чрез материално-техническото снабдяване, влиза в крайния продукт опосредствувано, т. е. след някаква допълнителна обработка, а кооперираните изделия се влизат в продукта непосредствено (като комплектуващи изделия) или след незначителна обработка (отливки, шамповки, опаковки) и т. н.

Според участието на продукцията в стопанския оборот и в зависимост от това, дали производствено-стопанските връзки се установяват между предприятия и организации от един и същ отрасъл, или между предприятия от различни отрасли, различаваме вътрешноотраслови и междуотраслови производствено-стопански връзки. Независимо обаче какъв ще бъде характерът на производствено-стопанските връзки, междуотраслов или вътрешноотраслов, реални стопански връзки могат да бъдат установени само между конкретните самоуправляващи се стопански организации и предприятия на тези отрасли или териториални единици.

По целевото си предназначение производствено-стопанските връзки биват: по снабдяването и комплектацията на производството със суровини, материали, кооперирани възли и детайли; по пласмента (реализацията) на готовата продукция. Двустранният характер на връзките по снабдяването и пласмента се обяснява с факта, че потребителните стойности на доставяната и реализираната продукция не съвпадат в рамките на едно и също предприятие. Различията между производствено-стопанските връзки по снабдяването и пласмента се съхранява по степените на стопанската йерархия до равнище народно стопанство, след което снабдяването и пласментът прерастват в единен процес по материално-техническо снабдяване.

В случаите, когато производствено-стопанските връзки се установяват непосредствено между предприятията — производители и потребители, се наричат преки производствено-стопански връзки, а ако това става с участието на посреднически звена (организациите за търговия с материални ресурси) — опосредствувани, или косвени стопански връзки. В системата на производствено-стопанските връзки преките връзки имат водещо значение от гледна точка на подобряване структурата и рационалния характер на връзките.

Характерно за производствено-стопанските връзки е това,

че те периодично се повтарят в рамките на по-къс или по-дълъг период от време. Повторяемостта и регулярността на връзките, особено за по-продължителен период от време, е показател за тяхната устойчивост. Изхождайки от това, всички производствено-стопански връзки се подразделят на краткосрочни и продължителни, т. е. трайни. За отнасяне на производствено-стопанските връзки към краткосрочните или трайните не е достатъчно да се ограничи с оценяване на тяхната продължителност само по време. Необходимо е да се има предвид и периодичната повторяемост на доставките. Производствено-стопанските връзки, които освен характерните за трайните стопански връзки белези притежават и пряк характер, т. е. се установяват без посредническата роля на организациите за търговия с материални ресурси, се отнасят към преките и трайни (продължителни) стопански връзки.

От казаното дотук става ясно, че системата на производствено-стопанските връзки се намира в сложни съчетания. Освен това тя има ярко изразен динамичен характер и непрекъснато се развива и усложнява.

2. ОРГАНИЗАЦИЯ, ПЛАНИРАНЕ И ПРАВНО РЕГУЛИРАНЕ НА ПРОИЗВОДСТВЕНО-СТОПАНСКИТЕ ВРЪЗКИ

п Тенденцията на непрекъснато усложняване структурата на производствено-стопанските връзки създава редица трудности по тяхната организация и планиране. Целта на планирането на производствено-стопанските връзки е да им се създаде рационална структура, при която средствата за производство да се придвижват от доставчиците до потребителите с минимални съвкупни разходи. Правилната организация и планиране на производствено-стопанските връзки води до оптимизация на товаропотоците в народното стопанство, до минимизация на транспортните разходи и най-пълното задоволяване на производствените потребности на предприятията-потребители.

Рационална и ефективна се счита опази система на производствено-стопанските връзки, която е способна да осигури: най-пълно съответствие на доставяната продукция по количество, качество и номенклатура на действителните производствени потребности; пълно съответствие между произвежданата и доставяна продукция и производствените възможности на предприятията-производители; минимални разходи по доставката на продукцията; своевременно и непрекъснато постъпване на средствата за производство от доставчиците до потребителите; минимални по обем и структура съвкупни материални запаси; минимален документо-

оборот и незначителни формалности, свързани с покупко-продажбата на стоково-материалните ценности, и др.¹

Организацията и планирането на производствено-стопанските връзки е важен и отговорен момент в работата на органите по материално-техническо снабдяване и протича при следните етапи:

— първо, определяне на количеството стоково-материални ценности, които предприятията-потребители е необходимо да доставят от предприятията-производители, респ. доставчици;

— второ, специфициране и заявяване на потребностите за доставка и по такъв начин внасяне на конкретност и адресност в съдържанието на производствено-стопанските връзки;

— трето, оптимално обвързване на самоуправляващите се стопански организации-производители, респ. доставчици и потребители, с оглед опростяване схемите на товароматериалните потоци в народното стопанство и минимизация на транспортните разходи;

— четвърто, сключване на стопанските договори за доставка и правно регулиране на взаимоотношенията между самоуправляващите се стопански организации и предприятия по повод доставката и покупко-продажбата на средствата за производство;

— пето, организация на реалното придвижване (доставка) на стоково-материалните ценности от предприятията и организациите-доставчици до конкретните потребители в народното стопанство.

С особена важност се откроява етапът на сключването на стопанските договори и правното регулиране на производствено-стопанските връзки. Това произтича от предоставената голяма стопанско-оперативна самостоятелност и повишена високостепенност към самоуправляващите се стопански организации в условията на икономическия подход и неговия механизъм.

Правното регулиране на производствено-стопанските връзки между предприятията се осъществява на основата на Наредбата за стопанските договори, утвърдена с Постановление № 5 на Министерския съвет от 1987 г. и Правилника за стопанската дейност, утвърден с Постановление № 64 на Министерския съвет от 1987 г.

Основен документ, с който самоуправляващите се стопански организации и предприятия оформят взаимоотношенията помежду си по повод организацията на производствено-стопанските връзки, е стопанският договор. Стопанските договори са основата на плановете на самоуправляващите се стопански организации и средство за осъществяване на производствено-стопанските връзки между тях за осигуряване изпълнението на целите и задачите по държавния план и за задоволяване потребностите на народното стопанство.

Съгласно Правилника за стопанската дейност самоуправлява-

¹ Вж. Економика, организация и планиране материално-техническото снабдяване и сбыта, под ред. на Н. Д. Фасоляк. М., Економика, 1980, с. 207.

вашите се стопански организации и предприятия избират самостоятелно съдоговорителите си и определят структурата на договорните си връзки съобразно икономическите си интереси без ведомствени, отраслови или регионални ограничения. Посредством стопанските договори предприятията-доставчици и потребители се обвързват и поемат задължения за делово сътрудничество и доставка на суровини, материали, оборудване или оказване на определен вид услуги. По такъв начин стопанските договори се превръщат в стимулатор за изпълнението на плановете по материално-техническо снабдяване и укрепване на стопанската сметка на всички равнища на икономиката. Чрез договорите самоуправляващите се стопански организации и предприятия упражняват взаимен контрол помежду си за поетите от тях задължения и укрепване на плановата дисциплина в системата на материално-техническото снабдяване.

В договорите за доставка се конкретизира предметът, задълженията на страните, уточняват се конкретните количества, асортимент и качество на доставяните стоково-материални ценности, определят се сроковете за изпълнение на доставките на материали и кооперирани изделия с оглед осигуряване на ритмично снабдяване, гарантиращо най-пълно използване на производствените мощности и ефективни транспортни връзки, уточняват се видът на опаковката на стоките, цените, начините за разплащане и др. подробности.

Стопанските договори, които самоуправляващите се стопански организации и предприятия сключват помежду си, биват най-различни. Например в зависимост от задължителния характер за страните договорите биват задължителни, или планови, и договори, сключвани по преценка, т. е. непланови. Задължение за взаимно договаряне са контролните цифри, лимитите и държавните поръчки, предвидени в перспективните и текущите планове за развитие на народното стопанство. Когато на самоуправляващата се стопанска организация е възложена държавна поръчка, тя сключва задължително стопански договор.

Според сроковете, за които се сключват, договорите биват дългосрочни (петгодишни) и краткосрочни (годишни) или за кратки периоди от време.

В зависимост от характера на взаимоотношенията, които се опосредствуват, различаваме организационни, познати още като координационни договори, и договори, опосредствувачи имуществени и планомерни стоково-парични отношения, или преки договори. Координационните договори имат комплексен характер и се сключват между висшестоящи организации за координиране дейността на подчинените звена с цел ускоряване с общи усилия на научно-техническото развитие, създаване на трайни рационални и взаимноизгодни производствено-стопански връзки и т. н.

Най-разпространени в практиката на организация на произ-

водствено-стопанските връзки са преките договори за доставка. Те са масовите стопански договори с предмет на дейност доставка, превоз, извършване на услуги от страна на организациите и предприятията за търговия с материални ресурси и т. н.

При правното регулиране на производствено-стопанските връзки най-често срещаните договори по повод доставката на средствата за производство са тези, сключвани непосредствено между предприятията-производители и предприятията-потребители, между организациите за търговия с материални ресурси и предприятията-производители и между организациите за търговия с материални ресурси и предприятията-потребители.

В съответствие с изискванията на Правилника за стопанската дейност при отказ на една от страните да сключи договор и при непостигане на съгласие по условията на договора споровете се решават по следния начин:

— между предприятията на едно стопанско обединение или нареден съвет — от ръководството на обединението, съответно изпълнителния комитет на народния съвет, в диалог с ръководителите на предприятията;

— между предприятията от различни стопански обединения или народни съвети — от ръководствата на обединенията, съответно от изпълнителните на народните съвети, в диалог с ръководствата на предприятията;

— между предприятия, които не влизат в състава на дадено стопанско обединение, и между тях и предприятия, влизащи в състава на стопански обединения — от съответния държавен арбитраж.

Когато спорът в първите два случая не бъде решен в десетдневен срок, той се отнася пред съответния държавен арбитраж от предприятието или самоуправляващата се стопанска организация, предложила сключването на стопанския договор, в петдневен срок.

Особените правила за сключването и изпълнението на отделните видове стопански договори между социалистическите организации и предприятия, както и отговорността за тяхното изпълнение и редът за реализирането ѝ се регулират с наредба, приета от Министерския съвет.

В условията на действащия икономически механизъм и във връзка със засилване на стопанско-оперативната самостоятелност на самоуправляващите се стопански организации и предприятия още повече ще нараства ролята на стопанските договори при формирането на рационални производствено-стопански връзки в народното стопанство.

ФОРМИ НА ПОСТЪПЛЕНИЕ НА СРЕДСТВАТА ЗА ПРОИЗВОДСТВО ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ

Постъплението на средствата за производство в самоуправляващите се стопански организации и предприятия-потребители става от централизирания и децентрализирания фонд посредством конкретни форми на материално-техническо снабдяване.

Под форми на материално-техническото снабдяване се разбират начините и способите за придвижване на продукцията с производствено-техническо предназначение от доставчиците до потребителите. Формите на снабдяване зависят от мащабите на общественото производство и потребление и изискванията за транспортране и опазване на физико-химическите свойства на продукцията.

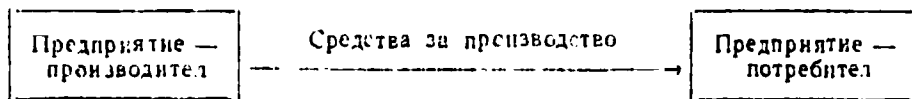
В практиката на материално-техническото снабдяване се прилагат традиционните (транзитна и складова) форми на снабдяване, а през последните години и някои нови, по-прогресивни форми и методи на снабдяване на потребителите.

Изборът на транзитна или складова форма на снабдяване е от особена важност както за предприятията — производители и потребители, така и за организациите и предприятията за търговия с материални ресурси. Правилният избор на формите на снабдяване оказва влияние върху организацията на материално-техническото снабдяване и върху схемите на товароматериалните потоци в народното стопанство. Същевременно формите на материално-техническо снабдяване влияят върху обема и дейността на организациите за търговия с материални ресурси и крайните им резултати, а така също и върху дейността на предприятията — производители и потребители. Изборът на подходяща форма на снабдяване дава непосредствено отражение и върху рационалното използване на транспорта и свързаните с него подземно-транспортни и товарно-разтоварни съоръжения.

За да бъде правилно избрана транзитната или складовата форма на снабдяване, е необходимо добре да се познават предметствата, недостатъците и условията за тяхното прилагане.

1. ТРАНЗИТНА ФОРМА НА СНАБДЯВАНЕ

При транзитната форма на снабдяване суровинните и материалите се доставят от предприятията-производители непосредствено до предприятията-потребители, без да минават през базите и складовете на организациите и предприятията за търговия с материални ресурси (вж. фиг. 2).

Фиг. 2

Тази форма на снабдяване се прилага широко в практиката на материално-техническото снабдяване. Чрез нея се доставя значителна част от продукцията с производствено-техническо предназначение в народното стопанство. Това може да се обясни с предимствата, които тази форма на снабдяване има пред складовата, и с липсата засега на достатъчна по обем и структура материално-техническа база в организациите за търговия с материални ресурси за по-мощното прилагане на складовата форма на снабдяване.

Предимствата на транзитната форма на материално-техническо снабдяване са следните: ускорява се срокът за доставка на материалните ресурси, което рязко съкращава времето за пребиваване на средствата за производство в сферата на обръщението и повишава тяхната «активност».

Ускореното придвижване на средствата за производство и повишената им активност са една от основните предпоставки за увеличаване на «активните» материални ресурси в народното стопанство. Подобна ситуация е равновесна на допълнително производство на суровини и материали в народното стопанство и задоволяване на по-големи производствени нужди с едни и същи материални ресурси.

При транзитната форма на снабдяване отпада необходимостта от допълнителна обработка на стоково-материалните ценности в базите и складовете на организациите за търговия с материални ресурси от рода на товарно-разтоварни работи, съхранение, обработка и др. Това от своя страна води до снижаване на разходите за обръщението и поевтиняване на пласментно-снабдителната дейност в народното стопанство. При тази форма на снабдяване предприятията-потребители имат възможност да получават средствата за производство на по-ниски цени поради по-малкия размер на транзитните надценки, което създава условия за снижаване себестойността на произвежданата от тях продукция. С това до голяма степен може да се обясни и подчертаният стремеж на пред-

приятната-потребители към преки делови контакти с производителите, без намесата на посреднически звена, каквито са организациите и предприятията за търговия с материални ресурси.

Транзитната форма на снабдяване има и това предимство, че намалява необходимостта от строителство на нови бази и складове в сферата на обръщението и съответно разходите за тяхната издръжка, което е равносилно на икономия на капитални вложения. Не е без значение и фактът, че транзитната форма на снабдяване съкращава значително разходите на жив и овеществен труд и опростява работата на организациите и предприятията за търговия с материални ресурси при планирането и доставката на суровините и материалите в народното стопанство.

Наред с положителните си страни тази форма на снабдяване има и някои недостатъци. Основният ѝ недостатък е, че тя създава предпоставки за презапасаване на предприятията-потребители и залежаване на големи количества стоково-материални ценности в техните бази и складове. Това се обяснява с факта, че при транзитната форма на снабдяване материалите постъпват в предприятията-потребители на големи партии, понякога превишаващи многократно действителните им потребности за момента. Така например поради предимственото прилагане на тази форма на снабдяване през последните години преобладаващата част от съвкупните запаси от средства за производство се оказаха в предприятията и организациите-потребители под формата на производствени запаси. Този факт не е благоприятен за създаването на рационална структура на съвкупните материални запаси в народното стопанство.

Съсредоточаването на запасите от средства за производство в предприятията-потребители забавя обращаемостта на оборотните им средства, значителна част от които са запаси от суровини и материали, и влошава финансово-икономическото им състояние. Освен това натрупването на суровините и материалите на един полюс, какъвто в случая са предприятията и организациите-потребители, води до недостига им на друг полюс и по такъв начин до създаването на изкуствен недостиг на материали в народното стопанство.

Често транзитната форма на снабдяване е причина и за нарушаване комплектността на снабдяването, т. е. за натрупването у потребителите на един материали в големи количества и липсата на други, които в момента са необходими. Така се стига до принудителна замяна на материалите и до нерационалното им използване в производството.

Не е без значение и това, че при прилагането на транзитната форма на снабдяване трудно се изменя първоначалният вариант на заявките в хода на изпълнението на доставките, когато нуждите на производството налагат подобна промяна.

От казаното може да се направи изводът, че основното, с което

следва да се съобразяваме при избора на транзитната форма на снабдяване, е количеството на потребяваните суровини и материали за даден период от време. Колкото по-голямо е количеството на потребяваните в производството суровини и материали, толкова при други равни условия по-голяма е възможността за прилагане на транзитната форма на снабдяване, и обратно.

Предпочитането на транзитната форма на снабдяване е икономически оправдано, ако потребността от суровини и материали за момента е равна най-малко или превишава транзитната норма на доставката на даден вид материал. От своя страна транзитната норма на доставка е съобразена с оптималното използване на товароподемността на транспортните средства и максималното натоварване на производствените мощности на предприятията-производители.

Транзитната форма на снабдяване се прилага от организациите и предприятията за търговия с материални ресурси в две разновидности:

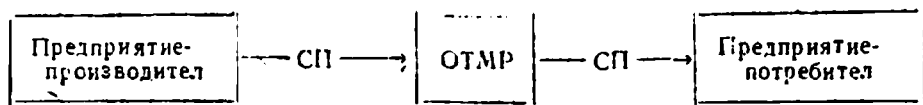
- а) с участие на тези организации в плащанията между предприятията-производители и потребители (платен транзит);
- б) без участие в плащанията (неплатен транзит).

Прилагането на едната или другата разновидност на транзитната форма на снабдяване зависи от конкретните условия на производство, транспортиране и доставка на даден вид продукция и от условията, предвидени в договора за доставка, сключен между самоуправляващите се стопански организации и предприятия-доставчици и потребители.

2. СКЛАДОВА ФОРМА НА СНАБДЯВАНЕ

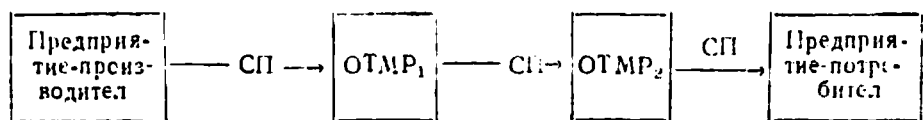
Другата традиционна форма на материално-техническо снабдяване е складовата. При нея средствата за производство се транспортират най-напред от предприятията-производители до базите и складовете на организациите за търговия с материални ресурси и след това се доставят на предприятията-потребители. Това е продиктувано от необходимостта за извършване на допълнителна обработка на стоково-материалните ценности в базите и складовете на организациите и предприятията за търговия с материални ресурси. Целта е те да бъдат приведени във вид, удобен за производствено потребление. При складовата форма на снабдяване организациите за търговия с материални ресурси (ОТМР), които посредничат между предприятията — производители и потребители, могат да бъдат една или две. В тези случаи е налице еднозвенна или двузвенна складова форма на снабдяване.

При еднозвенната складова форма на снабдяване във взаимоотношенията между предприятията-производители и предприятия-потребители участва само една организация за търговия с материални ресурси (вж. фиг. 3).

Фиг. 3

Двухзвенната складова форма на снабдяване се прилага най-вече при вътрешносистемния оборот, т. е. вътре в системата от органи за материално-техническо снабдяване. В този случай една организация за търговия с материални ресурси (ОТМР₁) изкупува продукцията от предприятията-производители и я предоставя впоследствие на друга търговска организация или предприятие от собствената система (ОТМР₂), а тя от своя страна я доставя на предприятията-потребители (вж. фиг. 4).

Фиг. 4

При двухзвенната складова форма на снабдяване се усложнява пътят на придвижване на материалните ресурси, а оттам и схемите на стопанско-производствените връзки в народното стопанство. Затова нейното прилагане следва да бъде сведено до минимум, т. е. само при крайна необходимост.

При избора на складовата форма на снабдяване е необходимо, както и при транзитната форма, внимателно да бъдат проучени нейните предимства и недостатъци и тогава да се прибягва до прилагането ѝ в практиката.

Предимствата на складовата форма на снабдяване пред транзитната са следните:

1. Предприятията имат възможност да се снабдяват от базите и складовете на организациите за търговия с материални ресурси на кратки интервали от време и в малки количества по широка номенклатура на суровините и материалите. Това създава условия за снижаване равнището и подобряване структурата на производствените запаси в складовете на предприятията-потребители. По такъв начин самоуправляващите се организации и предприятия получават възможност за работа при изключително изгодни икономически условия, с минимални производствени запаси.

2. Свеждането на производствените запаси до минимум и съсредоточаването им в сферата на обръщението дава възможност на организациите и предприятията за търговия с материални ресурси по-добре да формират ресурсите при себе си и на тази основа да подобряват снабдяването на потребителите със средства за производство.

3. Възможността потребителите да получават широк асортимент средства за производство от един доставчик в лицето на организацията за търговия с материални ресурси е другото голямо предимство на тази форма на снабдяване, което води до намаляване броя на доставчиците в народното стопанство и до опростяване схемите на производствено-стопанските връзки. Липсата на регламент по отношение обема на еднократните складови доставки дава възможност на предприятията да заявяват за всяка поредна доставка толкова материали, колкото им са необходими в момента. Получавайки материалите от базите и складовете на организацията за търговия с материални ресурси, предприятията-потребители се освобождават от зависимостта и периодичния характер на производството в някои от предприятията-производители. По такъв начин доставянето на материалите става независимо от графика на тяхното производство, което създава условия за организиране на гарантирано и комплексно снабдяване на потребителите.

Основният недостатък на тази форма на снабдяване е увеличаването на допълнителните разходи и въобще на разходите за обръщението. Средствата за производство, доставяни чрез складовата форма на снабдяване, се закупуват на по-високи цени от предприятията-потребители поради по-големите надценки, начислявани при тази форма на снабдяване. От своя страна доставянето на материалите на по-високи цени при складовата форма на снабдяване е предпоставка за повишаване себестойността на произвежданата от предприятията-потребители продукция.

Не е без значение и фактът, че с разширяване сферата на приложението на тази форма на снабдяване се увеличават изпълнителните капитални вложения за строителство на нови бази и складове и пласментно-снабдителните организации и за тяхното разширяване, реконструиране и подобряване по структура и състав.

Прилагането на складовата форма на снабдяване е целесъобразно при наличието в района на организацията за търговия с материални ресурси на голям брой потребители, употребяващи малки по размер количества, но по-широка номенклатура на средствата за производство. Освен това складовата форма на снабдяване е уместна и в случаите, когато е необходимо да се извърши допълнителна обработка на стоково-материалните ценности в базите и складовете на организацията за търговия с материални услуги, а така също и при гарантираното комплексно снабдяване на потребителите.

Обобщавайки предимствата и недостатъците на транзитната и складовата форма на снабдяване, стигаме до извода, че проблемът за отдаване предпочитание на едната или на другата форма на снабдяване е чисто икономически и се свежда до вземане под внимание на следните по-важни фактори:

— първо, обемът, периодичността и равномерността на потреблението на средствата за производство в предприятията-потребители;

— второ, величината на транзитните норми на доставка и товаропоседемността на транспортните средства;

— трето, сумата на доставните разходи, свързани с прилагането на едната или другата форма на снабдяване;

— четвърто, обемът и структурата на запасите, формиращи се при транзитната и складовата форма на снабдяване;

— пето, състоянието на складовото стопанство в организациите за търговия с материални ресурси и в предприятията — производители и потребители;

— шесто, физико-химическите свойства на суровините и материалите и изискванията за тяхното правилно транспортиране и съхранение.

Посочените фактори са необходимо, но недостатъчно условие за правилното избиране на едната или другата форма на снабдяване. Затова предпочитането на конкретната форма на снабдяване следва да става по разчетен път, след съпоставяне на сумарните разходи, свързани с прилагането на едната или другата форма на снабдяване. Тези разходи включват: заплащане на надценките и транспортните тарифи при доставката на суровините и материалите; стойността на товарно-разтоварните работи; разходите за поддръжка на складовото стопанство и транспортните средства; разходите за съхранение на запасите, които се формират при едната и другата форма на снабдяване, и т. н.

3. ПРОГРЕСИВНИ ФОРМИ НА СНАБДЯВАНЕ И ОБСЛУЖВАНЕ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА-ПОТРЕБИТЕЛИ

3.1. ВИДОВЕ ПРОГРЕСИВНИ ФОРМИ НА СНАБДЯВАНЕ И ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ТЯХНОТО ВЪЗНИКВАНЕ

Прогресивните форми на снабдяване са сравнително ново направление в практиката на материално-техническото снабдяване. Те представляват система от съвременни, по-съвършени форми и методи на снабдяване и обслужване на предприятията-потребители при доставката на средствата за производство.

За възникването и развитието на прогресивните форми на снабдяване и допълнителните услуги, оказвани на потребителите у нас, са налице някои предпоставки. Най-важната от тях е непрестанната грижа на партията и правителството за подобряване на материално-техническото снабдяване и по-пълното използване на материалните ресурси в икономиката на нашата страна. За тази цел бяха създадени крупни специализирани и универсални самоуправляващи се организации за търговия с материални ресурси от нов тип. Издадени бяха и редица партийни и правителствени документи, стимулиращи внедряването на прогресивните форми на снабдяване и услугите.

Повсеместното внедряване на икономическия подход и неговия механизъм във всички сфери на народното стопанство също оказва благоприятно въздействие върху развитието на прогресивните форми на снабдяване и допълнителните услуги. В системата на материално-техническото снабдяване това намери конкретизация в привеждане на формите и методите на обслужване на потребителите в съответствие със съвременните изисквания.

Не на последно място по значение за прогресивните форми на снабдяване и допълнителните услуги у нас е влиянието на научно-техническия прогрес и положителното въздействие на прогресивния съветски опит. Вече почти две десетилетия новите прогресивни форми на снабдяване оказват благоприятно въздействие върху развитието на съветската икономика. Посредством тях се реализира повече от половината стокосборот на системата за материално-техническо снабдяване в СССР.

Додегашният опит по прилагането на прогресивните форми на снабдяване и допълнителните услуги в нашата стопанска практика дава основанието цялото разнообразие от съвременни форми и методи на снабдяване и обслужване на потребителите да бъде систематизирано в следните две направления:

— първо, прогресивни форми на снабдяване, прилагани непосредствено между предприятията — производители и потребители на средства за производство, към които се отнасят преките производствено-стопански връзки;

— второ, прогресивни форми на снабдяване и услуги, прилагани от организациите за търговия с материални ресурси, към които се отнасят снабдяването на търговска основа, гарантираното комплексно снабдяване и допълнителните услуги, оказвани от организациите за търговия с материални ресурси на предприятия-потребители.

Посочените прогресивни форми на снабдяване и услуги притежават редица сходства, произтичащи от общата им социално-икономическа природа и близка функционална обособеност. Индивидуалните им особености обаче налагат самостоятелното изясняване на всяка една от тях от гледна точка на правилното им прилагане в практиката на материално-техническото снабдяване.

3.2. ПРЕКИ ПРОИЗВОДСТВЕНО-СТОПАНСКИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ ПРЕДПРИЯТИЯТА — ПРОИЗВОДИТЕЛИ И ПОТРЕБИТЕЛИ И СРЕДСТВА ЗА ПРОИЗВОДСТВО .

Преките производствено-стопански връзки се осъществяват на основата на непосредствените взаимоотношения между самоуправляващите се стопански организации и предприятията — производители и потребители, в процеса на материално-техническото осигуряване на производството им със суровини и материали.

Движението на продукцията по линия на преките производствено-стопански връзки се осъществява директно между производителите и потребителите на средства за производство, на основата на стопанските договори за доставка, без участието на организациите и предприятията за търговия с материални ресурси. По такъв начин се създават условия за опростяване на взаимоотношенията между доставчиците и потребителите и за премахване на излишната звенност между тях, вследствие на което те установяват пряко делово сътрудничество. Освен това при преките стопански връзки се съкращава времето за пребиваване на средствата за производство в сферата на обръщението, повишава се тяхната обращаемост и се снижават разходите за тяхната доставка.

Предпоставките за възникване въобще на производствено-стопански връзки са валидни и за преките стопански връзки, т. е. общественото разделение на труда и производството. Преките стопански връзки също включват комплекс от икономически и произтичащи от тях организационно-планови и правни (юридически) взаимоотношения между предприятията — производители и потребители, при доставката и стоковата размяна на средствата за производство. Що се отнася до тяхната социално-икономическа природа, тя се определя изцяло от същността и характера на производствените отношения. Характерна черта за преките производствено-стопански връзки в условията на социализма е тяхната планова организираност и рационалност.

Икономическите взаимоотношения между самоуправляващите се стопански организации и предприятия, възникващи в процеса на преките делови взаимоотношения между тях, се изразяват в следното:

- съгласуване на потребителните свойства на продукцията (асортимент, количество, качество);

- съгласуване на стойността на предстоящата за доставка продукцията или стойността на оказаните услуги (цени, надценки, отстъпки, допълнения);

- съгласуване на начините за заплащане на продукцията или услугите и т. н.

Към произтичащите от икономическите и организационно-плановите взаимоотношения могат да бъдат отнесени:

- съгласуване на сроковете за производство и доставка на продукцията;

- съгласуване на начините за доставка на материалите и тяхното транспортиране;

- съгласуване на реда за изпращане и получаване на продукцията, размяната на текуща информация и др.

Накрая, проявлението на икономическите и организационно-плановите взаимоотношения чрез юридическите взаимоотношения в процеса на прилагането на преките стопански връзки се изразява в сключването и изпълнението на преките договори за доставка

на продукцията с производствено-техническо предназначение.

Най-прогресивното направление на преките производствено-стопански връзки са преките и трайни (продължителни) стопански връзки. За отнасянето на преките производствено-стопански връзки към трайните следва да се има предвид периодичната повторяемост на доставките за продължителен период от време. Така например за редица видове продукция на тежкото и транспортното машиностроене (корабостроене, производство на енергетични машини, кранове, ескалатори и др.) цикълът на производството продължава повече от една година. Обикновено след еднократно производство и доставка на такъв род продукция стопанските взаимоотношения между производителите и потребителите се прекратяват. Затова такива производствено-стопански връзки не могат да бъдат отнесени към трайните, тъй като в случая във взаимоотношенията между контрагентите отсъства периодичност и повторяемост, характерни за трайните стопански връзки.

Преките и трайни стопански връзки възникват най-вече при доставката на уникални видове продукция, която се произвежда от ограничен кръг предприятия (кабели, проводници, лагери и др.), или когато продукцията е със строго целево предназначение за ограничен кръг потребители. Но трайните стопански връзки могат да възникнат и при производството и доставката на масови видове продукция, която има широко приложение в народното стопанство. В тези случаи преките и трайни стопански връзки се обуславят не толкова от технически и технологични, колкото от икономически съображения.

Стабилността и трайността на преките производствено-стопански връзки и прекият им характер, в смисъла, в който ги разглеждаме, не следва да се абсолютизират. Ако условно долната граница за трайност на връзките се приеме една година, в рамките на която се извършват всички по-съществени планови дейности, горната граница се обуславя изключително от икономическа и техническа целесъобразност.

Основните направления за реализирането на икономически ефект при прилагането на преките производствено-стопански връзки между самоуправляващите се стопански организации и предприятия са следните:

— подобряване на ритмичността и комплектността на снабдяването;

— снижаване на обема и равнището на производствените запаси, а така също ликвидиране на свръхнормативните и излишни наличности вследствие на ритмичното постъпване на материалите на рационални партии, по предварително съгласуван график;

— подобряване на материалоемкостта и трудоемкостта на производството вследствие на подобрен асортимент на доставяните материали;

— снижаване на производствените разходи в резултат на ликвидиране принудителната замяна на материалите;

— снижаване себестойността на продукцията поради влягане на по-евтини материали, доставени по линии на преките връзки;

— намаляване на технологичните отклонения и брака поради доставката и влягането в производството на материали с предварително съгласувани с доставчика технически характеристики;

— намаляване разходите за предварителна подготовка на материалите за производствено потребление вследствие извършването на тези подготвителни операции под формата на услуги в предприятията-производители и т. н.

От казаното дотук се вижда, че ролята и значението на преките производствено-стопански връзки за повишаване ефективността на общественото производство е голяма. Тяхното значение обаче не бива да се преувеличава и абсолютизира. Преките производствено-стопански връзки могат да дадат положителни резултати само в случаите, когато се прилагат целесъобразно и в икономически оправдани граници.

3.3. СНАБДЯВАНЕ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ НА ТЪРГОВСКА ОСНОВА

Проблемът за снабдяване на потребителите на търговска основа беше поставен още на XXIII конгрес на КИСС, на който беше решено да се подготви постепенно преходът към планово разпределение на оборудването, материалите и полуфабрикатите в СССР посредством търговия на едро със средствата за производство.

Нашата партия и правителство винаги са имали правилно отношение към проблема за снабдяването на търговска основа. В редица партийни и правителствени документи е обоснована необходимостта от съвременни форми на търговска дейност в материално-техническото снабдяване, като се поставя задачата най-широко да се организира снабдяването на потребителите на търговска основа.

Снабдяването на търговска основа може да се квалифицира най-общо като процес на планово обръщение на продукцията с производствено-техническо предназначение, съчетаващ в себе си изучаването по планов път на потребностите на народното стопанство и свободната стокова размяна между предприятията чрез системата на материално-техническото снабдяване. По такъв начин едно от основните изисквания за постепенен преход към снабдяване на търговска основа е да се съхрани плановият характер на обръщението на средствата за производство, т. е. да се осигурят такива търговски методи на разпределение на материал-

ните ресурси, при които законът за планомерното развитие на народното стопанство ще запази изцяло своето действие.

Снабдяването на търговска основа предполага осигуряване на максимална икономическа ефективност на обръщението на средствата за производство: създаване условия за активно използване на регулиращата роля на стойностните категории с едновременното премахване на твърдата регламентация на обема, асортимента и сроковете на закупуване на средствата за производство; рационално използване на същите; снижаване разходите за производството и обръщението; намаляване величината и подобряване структурата на съвкупните материални запаси от средства за производство и т. н. Всичко това налага широкото внедряване на стопанската сметка в звената, участващи в снабдяването на търговска основа, и най-вече на принципа на самоиздръжката и материалната заинтересованост.

Практически снабдяването на търговска основа се изразява в свободната продажба на планова основа на отделни видове главно недефицитни суровини, материали, инструменти, резервни части и технически изделия при минимални формалности, без предварително представяне на заявки-спецификации. От тази гледна точка то е особено удобно за задоволяване на случайно възникнали производствени нужди в сравнително неголеми количества.

На практика снабдяването на търговска основа се прилага в следните разновидности:

а) в зависимост от начините на разпределение и реализация на средствата за производство — като лимитирано снабдяване на търговска основа и безлимитно снабдяване на търговска основа;

б) в зависимост от целите и способите на търговска дейност — като търговия от базите и складовете на организациите за търговия с материални ресурси, като търговия от специално оборудвани за целта складове и магазини и като комиссионна търговия и търговия от промишлени панаири и изложби.

Всяка от посочените форми на снабдяване на търговска основа се намира в определени взаимоотношения с останалите, което като цяло определя облика и структурата на тази прогресивна форма на материално-техническото снабдяване.

Развитието на снабдяването на търговска основа през последните години е успешно, но нееднакво за отделните организации за търговия с материални ресурси. По всички показатели тази прогресивна форма на снабдяване е най-добре развита в системата на окръжните предприятия «Териториално снабдяване» и след това в предприятията от системите на СО «Химснаб» и СО «Металснаб».

Основни потребители на снабдяването на търговска основа са предприятията, използващи материали за текуща поддръжка и ремонт или в малки количества за производствени нужди. Обик-

повено това са предприятията от системата на общинските народни съвети, предприятията от местната и битова промишленост, селско-стопански предприятия, обществени организации, учебни, здравни и културни заведения.

По отношение на асортиментно разнообразие снабдяването на търговска основа обхваща засега главно недефицитни материали. Налице са трайни тенденции на непрекъснато разширяване номенклатурата на свободно продаваните суровини и материали. Засега снабдяването на търговска основа се очертава като една от най-добре развитите организирано прилагани съвременни форми на материално-техническо снабдяване.

3.4. ГАРАНТИРАНО КОМПЛЕКСНО СНАБДЯВАНЕ

Гарантираното комплексно снабдяване започва да се разпространява у нас през последните няколко години. За първи път то се прилага на експериментална основа в СССР. Тази съвременна форма на снабдяване възниква в резултат на стремежа на организациите за търговия с материални ресурси да заложат в максимална степен гарантирано и комплексно потребителското търсене на предприятията-потребители на средства за производство.

При гарантираното комплексно снабдяване отговорността за нормалното протичане на снабдителния процес се поема от една организация за търговия с материални ресурси, която на базата на заключения с предприятието-потребител договаря гарантирано ритмичното и комплексно постъпване на материалите в производството. Комплексността се изразява в това, че доставката на суровините и материалите се осъществява както транзитно, така и от складовете на организациите за търговия с материални ресурси по предварително съгласуван с потребителите графици. По такъв начин предприятията-потребители решават всички въпроси на материално-техническото осигуряване на производството си с тези организации, а последните — с производителите-доставчици.

Гарантираното комплексно снабдяване има за цел да повиши степента на задоволеност на предприятията-потребители от отделни видове материални ресурси, потребявани в сравнително неголеми количества, точно в определен, съгласно нуждите на производството, гарантирани срокове. Тези срокове са максимално съобразени с момента на изразходване на суровините и материалите съобразно производствения цикъл на предприятието. Именно в това се изразява гарантираността на доставките.

При неизпълнение на задълженията на производителите към потребителите по доставката на предвидените в договора за гарантирано комплексно снабдяване материали организацията за търговия с материални ресурси компенсира количествата до пъл-

ния им размер от складовите си наличности, след което си набавя материалите от неизправните доставчици. По такъв начин гарантираното комплексно снабдяване създава условия за по-опростени стопански връзки, тъй като предприятията-потребители се прикрепят към един доставчик в лицето на организацията за търговия с материални ресурси, за по-широк асортимент средства за производство. Освен това се гарантира непрекъснатост на материалния поток към производството, запасите у потребителите се свеждат до минимум и се създават условия за съкращаване на снабдителния персонал в предприятията.

Комплексността на снабдяването наред с упоменатите по-горе параметри включва още и оказването на цял комплекс от услуги на предприятията-потребители от страна на организациите за търговия с материални ресурси по подготовката на материалите за производствено потребление.

От казаното става ясно, че гарантираното комплексно снабдяване е такава форма на снабдяване, при която организациите за търговия с материални ресурси на основата на договор и предварително съгласуван график с предприятията поемат задължението да реализират материалните фондове по доставката на основните видове суровини и материали комплексно както по транзитен, така и по складов начин, с едновременно оказване на комплекс от услуги на потребителите.

Най-характерните белези на гарантираното комплексно снабдяване са:

- гарантираност и ритмичност на доставките;
- комплексност на доставките;
- наличие на посредник в лицето на организацията за търговия с материални ресурси, който по силата на юридическо задължение (договор) действува от името и по поръчение на предприятието-потребител във връзка с решаването на въпросите по ритмичното и комплексно осигуряване на производството със суровини и материали.

Друга особеност на гарантираното комплексно снабдяване е, че в тези условия предприятията-потребители предават на организациите за търговия с материални ресурси преобладаващата част от запасите си, като оставят за себе си само необходимото за непосредствени производствени нужди количество материали. Това съкращава общата маса и равнището на производствените запаси в сферата на потреблението. Концентрирането на запасите в сферата на обръщението (в базите и складовете на организациите за търговия с материални ресурси) повишава тяхната мобилност и разрешаваща способност в сравнение със запасите, разпръснати в много на брой, но малки заводски складове. Съсредоточените в базите и складовете на организациите за търговия с материални ресурси запаси могат в оперативен порядък да бъдат преразпределени за нуждите на онези предприятия, които в момента се

нуждаят от тях. Това спомага за успешното решаване на внезапно възникнали трудности по снабдяването на погребителите с материали.

Посочените особености на гарантираното комплексно снабдяване го приближават до изискванията и предлаганите за пълно и свършено материално-техническо снабдяване.

3.5. ДОПЪЛНИТЕЛНИ УСЛУГИ. ОКАЗАНИ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

Развитието на допълнителните услуги в материално-техническото снабдяване е обективна необходимост. Научно-техническият прогрес, високите темпове на развитие на производството и непрекъснатото повишаване на обществената производителност на труда са един от най-съществените предпоставки за тяхното прилагане.

Допълнителните услуги, които организациите за търговия с материални ресурси оказват на потребителите, са органически присъщи на тяхната дейност и представляват неразделна част от общия комплекс мероприятия, свързани с прогресивните изменения във формите и методите на обслужване на потребителите в народното стопанство. Оттук произтича необходимостта допълнителните услуги да бъдат разглеждани в неразривно единство със съвременните форми на материално-техническото снабдяване.

Услугите, прилагани от организациите и предприятията за търговия с материални ресурси, са извън техните основни задължения, но произтичат от предмета на тяхната дейност. Те се извършват на основата на доброволността и съгласието или изричното искане на отделните потребители и се приемат за изпълнение от организациите за търговия с материални ресурси само срещу заплащане по установени цени и тарифи извън полагаемата се търговска надценка. Развитието на услугите изменя обхвата на дейността на тези организации, като последните се превръщат в истински преобразователи на производствения асортимент в потребителски и единни организатори на целия процес на движение на продукцията с производствено-техническо предназначение от мястото на производството до мястото на нейното потребление.

Поради това че допълнителните услуги, оказвани на потребителите, са твърде разнообразни, неслучайно е тяхното класифициране. В това отношение е подходяща съвместно изготвената класификация от Госснаб при Министерския съвет на СССР и Министерството на материалното стопанство на ГДР, в която цялото разнообразие на допълнителните услуги се подразделя на две големи групи: а) материали и (производствено-технически и транспортно-експедиционни услуги) и б) нематериални (търговски и информационно-посреднически услуги).

Към първата група услуги се отнасят следните дейности:

нарязване и разкрояване на различни видове материали; технологична и друга обработка на материалите (механична, химична, термична, антикорозионна и т. н.); монтаж, настройка и ремонт на оборудване; заваръчни услуги; възстановяване на първоначалните свойства на различни видове инструменти, възли и детайли; регенерация на автомобилни гуми и масла; профилактичен преглед и поддържане на различни видове оборудване в гаранционен срок; лабораторна проверка на качеството на материалите; стендови изпитания на техническите характеристики на машини, агрегати, оборудване и прибори; разфасовка, дозировка и специална опаковка на различни видове продукция и др.

Към групата на нематериалните, т. е. търговските и информационно-посредническите услуги, се отнасят: срочно заявяване на продукцията пред доставчиците; продажба на нестандартна и възстановена продукция и на стпадъци от производството; посредничество при преразпределение и продажба на излишна и залежала продукция; присмание на заявки и възлагане на поръчки за производството на нестандартна и специфична продукция; даване под наем на прибори, инструменти, оборудване, контейнери и многократно използваем амбалаж; даване на информация и консултации за нови видове материали и изделия или за продукцията, чието производство е прекратено; даване информация за възможностите за замяна на един материал с други и тяхното рационално използване; предоставяне информация за състоянието и конюнктурата на нашия и международния пазар и т. н.

Материалните услуги са известни в практиката още като промишлени услуги, или промишлена дейност, осъществявана в сферата на материално-техническото снабдяване.

Посочената систематизация на услугите в значителна степен улеснява дейността по тяхното правилно прилагане от органите по материално-техническо снабдяване, а така също и целевото им и по предназначение използване от предприятията-потребители в народното стопанство.

4. АНАЛИЗ И КОНТРОЛ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ

Контролът върху изпълнението на плана за материално-техническо снабдяване е важен момент в работата на снабдителните отдели на самоуправляващите се стопански организации и предприятия. Той започва с проверка на обективния характер на плана и завършва с анализ на количественото и качественото му изпълнение.

По-важните контролно-аналитични мероприятия, свързани с установяване реалния характер на плана за материално-техни-

ческо снабдяване, са следните: проверка на реалността на производствената програма, служеща като основа за определяне на потребностите от суровини и материали за производствени нужди; проверка на нормативната база за планиране на материално-техническото снабдяване, включваща система от норми за разход на материалите в производството и нормативите на производствените звена; контрол и проверка на лимитите за разход на суровините и материалите в производството; проверка на номенклатурите на материалите и т. н.

Решаващо значение за производствено-стопанската дейност на самоуправляващите се стопански организации и предприятия има количественото (обемно) изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване. От вида и количеството на постъпващите в производството суровини и материали зависи обемът на произвежданата продукция. Това налага извършването на прецизен контрол и анализ в този аспект на изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване. Посредством анализа се разкриват слабости и нарушения при изпълнението на плана и се набелязват мерки за тяхното преодоляване.

Анализът на количественото изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване се извършва по видове материали и по отделни доставчици. Ако той обхваща всички материали и доставчици, се отнася към пълния, т. е. всеобхватния анализ, а когато анализът се извършва по отношение само на някои материали и доставчици — към непълния, или частичен икономически анализ.

Количественото изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване се проверява и анализира най-напред по основни видове материали. За целта предварително събраните и обработени данни се систематизират в таблица (вж. табл. 2).

Т а б л и ц а 2

Изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване по видове материали

№ по ред	Наименование на материалите	Мярка	План за доставка	Факт. доставен колич.	Отклонение (\pm)	Изпълн. на плана (в %)	Неизпълн. на плана (в %)

Най-напред се определя степента на изпълнението на плана и се изясняват причините при евентуално неизпълнение. Степента на изпълнението на плана като цяло и по отделни видове материали ($K_{и.п.}$) се определя, като фактически доставените количества

от отделните материали (M_{ϕ}) се съпоставят с плановете количества на същите материали (M_n):

$$K_{н.п.} = \frac{M_{\phi}}{M_n} \cdot 100 \text{ (в \%)} .$$

След това се определя отклонението на фактически доставените количества материали от предвидените по плана. Това отклонение (ΔM) представлява абсолютния размер на неизпълнението на плана:

$$\pm \Delta M = M_{\phi} - M_n .$$

Определя се и процентното неизпълнение ($K_{н.п.}$) на плана за материално-техническо снабдяване, като абсолютният размер на отклонението (ΔM) се раздели на плановете количество материали (M_n):

$$K_{н.п.} = -\frac{\Delta M}{M_n} \cdot 100 \text{ (в \%)} .$$

Освен по видове материали, количественото изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване се анализира и по доставчици. Това дава представа за незадоволителното постъпление на материалите от отделните доставчици.

Систематизирайки причините за неизпълнението на плана в този аспект на анализа, в повечето случаи се стига до следните:

— неакуратност на доставчика при изпълнение на договорните му задължения;

— неоснователно задържане на суровините и материалите на път вследствие на неритмичното им транспортиране.

За извършването и на този анализ е необходимо да разполагаме с подходящи за целта данни, систематизирани в таблица (вж. табл. 3).

Т а б л и ц а 3

Изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване по доставчици

№ по чел	Доставчик		Мярка	План за доставка	Отчет	В т. ч.		Изп. на плана (в %)	Неизп. на плана		
	Материал					изпр. от доставчика	получ. от потребителя		общо	в т. число по вина на:	
										доставчика	транспорта

Влиянието на първия фактор, т. е. неакуратността на доставчи́ка, се определя, като от фактически изпратените от доставчиците количества ($M_{ф.и.}$) се извадят количествата, предвидени по плана или по договора за доставка ($M_{п.д.}$). Разликата ($\Delta M_{п.д.}$) представлява количеството недоставени материали по вина на доставчи́ка:

$$\Delta M_{п.д.} = M_{ф.и.} - M_{п.д.}$$

Посредством отнасяне на тази разлика към предвидените по плана за доставка количества се получава процентното неизпълнение на плана по вина на доставчи́ка ($K_{п.д.}$):

$$K_{п.д.} = \frac{\Delta M_{п.д.}}{M_{п.д.}} \cdot 100 \text{ (в \%)}.$$

Влиянието на транспортния фактор се определя аналогично. Количеството материали, които се задържат неоснователно на път, в транспортните средства ($\Delta M_{п.т.}$) се определя, като от фактически получените у потребителя количества ($M_{ф.п.}$) се приспаднат изпратените от доставчи́ка количества ($M_{ф.и.}$):

$$\Delta M_{п.т.} = M_{ф.п.} - M_{ф.и.}$$

Отнасяйки тази разлика към плана за доставка, се получава процентното неизпълнение на плана по вина на транспорта:

$$K_{п.т.} = \frac{\Delta M_{п.т.}}{M_{п.д.}} \cdot 100 \text{ (в \%)}.$$

Анализът на количественото изпълнение на плана за материално-техническо снабдяване е необходимо, но недостатъчно условие за осигуряване на производството с необходимите му материално-веществени елементи. Това налага да се анализира и качествено изпълнение на плана.

Най-важните качествени характеристики на плана за материално-техническо снабдяване са номенклатурното разнообразие на доставяните стоково-материални ценности и изпълнението на плана по отношение на ритмичност и комплектност.

Номенклатурното, т. е. асортиментно, изпълнение на плана се контролира и анализира по две съображения:

— първо, планът за материално-техническо снабдяване се разработва в асортиментен (специфициран) вид, което налага неговото изпълнение също да се следи в този аспект;

— второ, изхожда се и от съображението, че на производството са необходими не материали въобще, а конкретни видове, марки и размери, съответстващи на действителните производствени потребности.

Анализът на номенклатурното изпълнение на плана за мате-

риално-техническо снабдяване се извършва по метода на сравнението и зачитането, като фактически постъпилите материали от даден вид и размер се сравняват с предвидените по плана. За асортиментно изпълнение на плана се зачитат количествата само до сто процента. Изхожда се от максимата, че не може да има по-голямо от стопроцентно изпълнение на този аспект на плана, което на практика означава, че е недопустимо компенсиране на неизпълнението на един размери за сметка на преизпълнението на други.

Ритмичното и комплектно постъпление на материалите е също от голяма важност за предприятията-потребители. Ритмичността означава съблюдаване на интервалите и графиците на доставка в зависимост от производственото потребление на материалите. Ритмичността зависи от равномерното и синхронно постъпление на материалите от доставчиците.

Комплектността като качествен показател за изпълнението на плана по материално-техническо снабдяване налага постъплението на материалите да става в строго количествено съотношение. Некомплектното изпълнение на плана по материално-техническо снабдяване води до липсата на някои материали към момента на тяхното производствено потребление и по такъв начин до принудителна замяна и неефективното им използване в производството.

Освен в посочените аспекти планът за материално-техническо снабдяване е желателно да бъде анализиран още по качество на доставяните материали и по форми и източници на постъпление на материалите. Резултатите от този вид анализ служат за предявяване на претенции към неакуратните доставчици и транспортни организации и за оперативните нужди на производството и на материално-техническото снабдяване.

РАЗХОДИ ЗА ОБРЪЩЕНИЕТО НА СРЕДСТВАТА ЗА ПРОИЗВОДСТВО

1. ИКОНОМИЧЕСКА СЪЩНОСТ, СЪСТАВ И СТРУКТУРА НА РАЗХОДИТЕ ЗА ОБРЪЩЕНИЕТО

При доставката на средствата за производство от предприятия-производители до предприятия-потребители организациите за търговия с материални ресурси извършват определени трудови, материални и финансови разходи. Паричният израз на тези разходи се нарича разходи за обръщението на средствата за производство.

Разходите за обръщението са общественонеобходими. Без тях е невъзможно осъществяването на пласментно-снабдителната дейност в рамките на народното стопанство.

В зависимост от това, дали разходите за обръщението са свързани с прилагането на производителен или непроизводителен труд, те се подразделят на чисти и допълнителни.

Към чистите разходи се отнасят разходите, свързани с простата смяна на формата на стойността на средствата за производство от стокова в парична. Това са разходите, отнасящи се непосредствено до извършването на акта покупко-продажба на средствата за производство, разходите за сключване на договорите за доставка и реализация на средствата за производство, част от разходите, свързани с прилагането на прогресивните форми на снабдяване и допълнителните услуги, като например предоставянето на допълнителна информация и каталози за новопроизведена продукция и др. Чистите разходи се покриват за сметка на чистия доход, създаден в сферата на материалното производство.

За разлика от чистите, допълнителните разходи за обръщението са свързани с такива операции като транспортиране, обработка, съхранение, разфасовка, опаковка и др., които представляват своеобразно продължаване на процеса на производството в сферата на обръщението. Трудът, вложен в тези операции, е производителен и увеличава стойността на средствата за производство.

Освен на чисти и допълнителни разходите за обръщението се подразделят още на променливи и условнопостоянни. Промениливите са в пряка зависимост от обема и структурата на стокооборота. Това са разходите за транспортиране, за съхранение, сортировка,

опаковка, разходите за амбалаж, а така също и за заплащането на труда, свързан с тези операции. Степента на зависимост на елементите на променливите разходи от стокооборотта е различна, което следва да се има предвид при тяхното планиране и анализ.

Условнопостоянните разходи не са свързани или нямат ярко изразена връзка със стокооборотта и малко зависят от неговото изменение. Това са разходите за поддръжка и ремонт на основните фондове на пласментно-снабдителните организации, за охрана на труда и техническа безопасност, наеми за ползване на помещения, административно-управленските разходи и др.

В практиката на материално-техническото снабдяване различават абсолютна величина на разходите за обръщение, която представлява общата сума на всички разходи по доставката на продукцията с производствено-техническо предназначение до предприятията-потребители, и относителна величина на разходите, т. е. равнище на разходите за обръщение, което може да се изрази като отношение на абсолютната сума на разходите за обръщението към сумата на стокооборотта. Този показател има важно значение за планирането, наблюдението и анализа на разходите за обръщението.

За да може по-правилно да се въздействува върху разходите за обръщението, се изучава и анализира тяхната структура, т. е. количественото съотношение между стделните групи, елементи и статии на разходите.

Освен чисти и допълнителни, променливи и условнопостоянни структурата на разходите за обръщението включва още следните групи разходи по икономическо предназначение:

- транспортни разходи¹;
- разходи за съхранението, обработката и реализацията на стоково-материалните ценности;
- административно-управленски разходи;
- непланируеми, или наричани още непроизводителни разходи (загуби от неустойки, глоби и денгуби, естествени фири и др., които се показват само по отчет, без да се планират предварително).

От всички разходи най-голям е дялът на транспортните, но в условията на икономическия подход след предаването на транспортните разходи към предприятията-потребители сега най-голямата група разходи в организациите за търговия с материални ресурси са разходите за съхранение, обработка и реализация на средствата за производство.

Още по-детайлна е структурата на разходите за обръщението в сферата на обръщението на средствата за производство, ако тя се разглежда от позициите на калкулацията на разходите по

¹ Съгласно ПМС № 57 от 1979 г. транспортните разходи са за сметка на предприятията-потребители.

елементи и статии съгласно Форма 13 Та към баланса. В нея подробно са показани всички елементи на разходите съобразно мястото на тяхното възникване.

Ако разходите за обръщението се разглеждат в самоуправляващите се предприятия — производители и потребители, ще се види, че там тяхната структура е по-различна от тази на разходите в организациите за търговия с материални ресурси. Това зависи изключително от характера на стопанската дейност на отделните предприятия и организации. Тук разходите за обръщението приемат формата по-скоро на доставни разходи или на разходи по заготовката на материалите за производствено потребление. Структурата на разходите в тези предприятия и организации е приблизително следната:

— разходи по транспортирането (доставката) на суровините и материалите от доставчиците;

— разходи по съхранението и опазването на физико-химическите свойства на стоково-материалните ценности в складовете на предприятията-потребители;

— разходи за заплащане труда на заетите специалисти в службите по материално-техническо снабдяване в предприятията, а така също и на труда на служителите и работниците от складовото стопанство. Тук се отнасят и разходите за командировки, телефонни, телексни, канцеларски и др. разходи на административния персонал;

— непроизводителни, т. е. непланируеми, разходи от рода на загуби от фирми, повреди, влошаване качеството на материалите и др.

Съотношението между посочените групи разходи непрекъснато се изменя, но като правило най-висок е дялът на разходите по доставката и съхранението на стоково-материалните ценности.

2. ПЛАНИРАНЕ НА РАЗХОДИТЕ ЗА ОБРЪЩЕНИЕТО И ПЪТИЩА ЗА ТЯХНОТО СНИЖЕНИЕ

Планирането на разходите за обръщението е непосредствено свързано с планирането на цялостната финансово-стопанска дейност на предприятията и организациите за търговия с материални ресурси. То се изразява конкретно в съставянето на план за разходите, който е неразделна част от плана за основната дейност на тези организации. В процеса на планирането на разходите за обръщението се определят техните най-целесъобразна структура и сума, свързани с доставката на средствата за производство от предприятията-производители до непосредствените потребители. На практика това означава съобразяване с изискванията на икономическия подход и режима на икономии като важни принципи

за стопанско ръководство при определяне себестойността (разходите) на пласментно-снабдителната дейност.

Изходните моменти при съставяне плана за разходите са следните:

- обемът на предстоящия за реализация стокооборот;
- заданията за снижението на разходите за обръщението;
- отчетът за фактически направените разходи през предшестващия период;
- нормативните изисквания за планиране на разходите за обръщението;
- прогресивният опит на водещите организации и предприятия за търговия с материални ресурси от системата на материално-техническото снабдяване и др.

Планът за разходите се съставя в абсолютни и относителни измерители, по групи и статии на калкулацията, в съответствие с изискванията на Наредбата за калкулиране разходите на стокото обръщение и Инструкцията за планиране на разходите¹.

Съгласно посочените нормативни документи разходите за обръщението се планират, отчитат и анализират по следните статии на калкулацията: заплати и начисления за ДСО; транспортни разходи; разходи за дообработка, сортировка, опаковка и съхранение; разходи и загуби от амбалаж; загуби от стоки; наеми, амортизации, поддържане и текущ ремонт; командировки, глоби, неустойки, денгуби (само по отчет); други разходи и разходи по управлението.

От гледна точка на икономическата природа на разходите е целесъобразно посочените статии на калкулацията да бъдат групирани и систематизирани в следните направления:

- транспортни разходи;
- разходи за съхранението, обработката и реализацията;
- административно-управленски разходи;
- непланируеми (непроизводителни) разходи.

Основните показатели на плана за разходите са следните:

- обща сума на разходите, в т. ч. сума на разходите по отделни групи, елементи и статии;
- равнище на разходите за обръщението;
- снижение на равнището на разходите;
- темп на снижение на разходите за обръщението.

По посочените показатели на разходите се извършва значителна по обем планова работа, свързана с редица изчисления, съобразно икономическата природа на разходите.

При съставянето на плана за разходите се използват два метода: а) разчетно-аналитичен; б) отчетно-статистически. За предпочитане е разчетно-аналитичният метод, при който всеки елемент на разходите се определя по разчетен, т. е. изчислителен път, на

¹ Вж. ДВ, бр. 22 от 1976 г. и ДВ, бр. 7 от 1971 г.

основата на използването на научноиздържани методи. Прилагането на отчетно-статистическия метод е допустимо само в случаите, когато някои от елементите на разходите не се поддават на определяне по разчетен път.

Първият момент при съставянето на плана за разходите е анализ на отчета за предшестващия период. Той се извършва по данни от Форма 13 Тз. Посредством анализа се придобива представа за достигнатото равнище на разходите през предшестващата година и се разкриват пътища и резерви за тяхното снижаване през плановия период.

След това се определят количествените (абсолютни) показатели на плана за разходите, т. е. сумата на разходите за обръщението по отделни групи и видове разходи. Това е твърде важен момент от работата по съставянето на плана. По разчетен път се установява абсолютният размер на разходите по отделни елементи на kalkulацията, след което разходите се сумират и се определя общата им величина. При определянето на сумата на разходите за обръщението се вземат под внимание най-вече обемът и структурата на стокооборота и различните нормативи за максимално допустими разходи на трудови, материални и финансови ресурси.

Определянето на абсолютния размер на разходите е необходимо, но недостатъчно условие за цялостното изграждане на плана за разходите. По-нататък е необходимо да се определят и качествените показатели на плана, а именно: равнище на разходите за обръщението; снижение на равнището на разходите и темп на снижение на разходите за обръщението.

Равнището на разходите (P_p) е един от основните качествени показатели в дейността на организациите за търговия с материални ресурси. Определя се, като сумата на разходите за обръщението (P) се раздели на обема на стокооборота (C).

$$P_p = \frac{P}{C} .$$

Този показател свидетелства за разходите, падащи се на единица стокооборот, с други думи, каква е себестойността на единица стокооборот в организациите за търговия с материални ресурси.

Снижението на равнището на разходите (ΔP_p) се определя, като от фактическото равнище на разходите ($P_{ф.р.}$) се извади плановото равнище на разходите за обръщението ($P_{п.р.}$):

$$\Delta P_p = P_{ф.р.} - P_{п.р.} .$$

Темпът на снижение също е показател за качествено използване на разходите за обръщението. Определя се, като снижението на равнището на разходите (ΔP_p) се раздели на плановото равнище на разходите ($P_{п.р.}$) и полученият резултат се умножи по сто:

$$T_{с.р.} = \frac{\Delta P_p}{P_{п.р.}} \cdot 100 \text{ (в \%)} .$$

Използването на абсолютни и относителни показатели при планирането на разходите за обръщението цели най-икономичното формиране на плана за разходите и по такъв начин издирването на рационални пътища за тяхното снижение.

Търсенето на пътища за снижение на разходите за обръщението трябва да става на базата на конкретен анализ на отделните елементи на разходите и на организационно-техническото равнище на пласментно-снабдителната дейност. Така например основните пътища за снижението на транспортните разходи са:

- оптимално «връзване» на стопанските връзки и на тази основа съкращаване на средната продължителност на превозите;
- предотвратяване на насрещни и кръстосани превози;
- правилен избор на формата на снабдяване и вида на транспортните средства;
- рационално използване на товароподемността на транспортните средства;
- използване на специализиран транспорт и др.

При съхранението и складовата обработка на стоково-материалните ценности също има резерви за снижение на разходите за обръщението. Тук вниманието следва да бъде насочено към:

- механизация и автоматизация на товарно-разтоварните и складовите дейности;
- повишаване производителността на труда на складовите работници;
- правилно съхранение на сурогините и материалите и др.

Значителни резерви има и за снижението на административно-управленските разходи. Премахването на излишната звенност и длъжности в управлението на пласментно-снабдителната дейност, неоправданото раздуване на щата на служителите са сериозни пътища за снижение на разходите за обръщението.

Механизацията и автоматизацията на управленския труд, въвеждането на научна организация на труда на управленския персонал са други резерви за икономия на разходи.

Внимание заслужават канцеларските, телефонните и телеграфни разходи, а така също и свеждането до минимум на служебните командировки.

Борбата с безстопанствеността и разточителството, строгото съблюдаване на плановата и финансовата дисциплина са също сериозен резерв за снижение на разходите за обръщението и поевтиняване на пласментно-снабдителната дейност в народното стопанство.

ДОХОДИ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ И ТЯХНОТО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

1. СЪЩНОСТ НА ДОХОДИТЕ ОТ СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ

Стопанската сметка като метод за планово ръководство на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси изисква тези самоуправляващи се организации да получават и да разполагат със собствени доходи (приходи), които да бъдат източник на средства за покриване на разходите на обръщението и да образуват печалба. В този смисъл нормативите на договаряните отстъпки, надценки, комисионни и други възнаграждения следва в изй-голяма степен да са съобразени с общественонеобходимите разходи на труд, вложен от участниците в процесите на обръщение на средствата за производство, и да гарантират еквивалентни икономически взаимоотношения между организациите за търговия с материални ресурси, самоуправляващите се организации — стокопроизводители, държавния бюджет, с банките и съответните държавни органи.

Размерът на приходите от търговската дейност следва да осигурява финансова самоиздръжка и възможности за интензивно стопанско развитие на предприятията и обединенията за търговия с материални ресурси. Не на последно място е необходимо да се има предвид, че размерът, източниците и структурата на доходите на самоуправляващите се организации за търговия следва да създават обективни икономически условия за провеждане на ефективна от народностопанска гледна точка политика за материалнотехническо осигуряване на производството и потребление на материалните ресурси.

В организациите за търговия с материални ресурси доходите могат да бъдат:

— доходи (приходи) от надценки, отстъпки, комисионни, премии и други видове парични средства, постъпващи за извършваните видове дейности. Основната част от тези приходи се формира в процеса на реализацията на материалните ресурси;

— чист доход, който по своята икономическа същност е равностоен на «чистата продукция», възприета като показател в промишлеността, представляващ сума от фонд «Работна заплата» и печалбата;

— печалба, определена като разлика между приходите от реализацията на материалните ресурси и разходите на обръщението. Печалбата се формира от основната дейност, от страничните, спомагателните и допълнителните стопански дейности, от външно-търговска дейност, от глоби, неустойки, от производство и реализация на стоки за народно потребление и от други източници.

Печалбата на организациите за търговия с материални ресурси може да бъде: разчетна (разликата между приходите от основната търговска дейност и разходите на обръщението); балансова печалба (към разликвата печалба се добавя крайният резултат от «други печалби и загуби» (разликата между получени и платени неустойки, приспирани доходи, щети и др. по договорите за доставки) и съвкупна печалба. Последната се образува, като към балансовата печалба се прибави данъкът върху оборота за тези видове стоково-материални ценности, чиято реализация от организациите за търговия с материални ресурси се извършва по цени на дребно.

Необходимо е да се знае, че разчетната печалба в по-голяма степен в сравнение с балансовата печалба отразява финансови резултати, които са в пряка зависимост от ефективността на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси. В този смисъл върху размера на печалбата влияят голям брой икономически, технически, технологични, кадрови, организационни и други фактори, формиращи пряко или косвено размера на приходите и размера на разходите на обръщението.

2. ПРИХОДИ (ДОХОДИ) ОТ НАДЦЕНКИ, ОТСТЪПКИ, КОМИСИОНИ И ДРУГИ ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯ ЗА ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ

Приходите от надценките върху цените на едро се определят на договорна основа между организациите за търговия с материални ресурси и потребителите на материални ресурси и се заплащат от последните. С ценоразпис съответният компетентен държавен орган определя горната граница на надценките по отношение на цените на едро и икономическите условия, при които те следва да се прилагат, както и най-високите размери по определени видове материални ресурси (метали черни и цветни — 1,8%, химични продукти — 3%, лагери, инструменти, резервни части и др. видове технически изделия — 3,6% и др.). Освен това страните по договорите за доставка могат да диференцират размера на надценката в зависимост от формата на доставка на материалите (търговски форми, при понскване, за гарантирано комплексно снабдяване, при участие на две и повече организации в процеса на реализация на материалните ресурси и други), сроковете на заявяване и доставката и т. н.

В случаите, когато материалните ресурси се доставят на потребителите транзитно и организациите за търговия само участвуват в разплащането, размерът на надценката, който се договаря, е минимален. В практиката се прилага от 0,2 до 0,6%. Ако организациите за търговия с материални ресурси не участвуват в разплащането между производителите (вносителите) и потребителите на материални ресурси, а само установяват преки производствено-стопански връзки, то потребителите им заплащат минимална комисиона.

Производителите (доставчиците) на материални ресурси правят отстъпка от цените на едро в полза на организациите за търговия с материални ресурси, поради това че организират реализацията на продукцията на потребителите съгласно сключените с тях договори. В организациите за търговия с материални ресурси постъпва и част от търговската отстъпка, когато извършват реализация на определени видове материали и технически средства по цени на дребно.

В търговската дейност с материални ресурси комисионите все още нямат широко приложение. В процеса на развитие на формите на търговия с материали, технически изделия и друга продукция с производствено предназначение прилагането на комисионите форми на стопанско-договорни взаимоотношения между стокоразработителите и организациите за търговия с материални ресурси ще се разшири.

През последните години комисионите, определяни като нормативи към доставната стойност, се прилагат във взаимоотношенията с външнотърговските дружества при вноса и износа на суровини, материали и техника.

Решаването на този кръг от въпроси в условията на самоуправлението има принципно значение и може да се направи изводът, че трябва да се пристъпи бързо към разработване и внедряване в стопанската практика на нова система от надценки, отстъпки, комисионни и др., съответстващи в най-голяма степен на общественонеобходимите и полезни разходи в сферата на обръщението на средствата за производство. Това се налага и от необходимостта да се укрепи стопанската сметка в организациите за търговия с материални ресурси, както и за създаване на еднопосочност в икономическите интереси на самоуправляващите се стопански организации при управлението на материалните потоци в народното стопанство.

Основните фактори, от които зависи величината на доходите (приходите) на организациите за търговия с материални ресурси, са:

— обемът и структурата на реализацията на материалните ресурси;

— формите на доставка на материалите до потребителите и договореното равнище на отстъпките и надценките;

— обемът на промишлените дейности и услугите, свързани с дообработката на материалните ресурси и подготовката им за пряко влягане в производството;

— равнището на цените на едро и цените на допълнителните услуги;

— броят на търговските организации-посредници при реализацията на един и същи видове материални ресурси.

3. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ДОХОДИТЕ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ

За осъществяване на ефективна от народностопанска гледна точка стопанска дейност и за осигуряване на интензивен възпроизводствен процес доходите на самоуправляващите се стопански организации (предприятия) се разпределят по определена схема. Тя е единна за предприятията в промишлеността, селското стопанство, строителството, търговията и другите отрасли и се характеризира със следното¹:

а) приходите, формирани от реализацията на продукцията (услугите) на вътрешния и външния пазар, и дотациите за изделия с по-висока себестойност или по-ниска международна цена от вътрешната цена се намаляват с: акцизите, реитните вноски, данъка върху реализацията, вноските за общинските народни съвети, погашенията и лихвите по кредити, застраховките и материалните разходи;

б) формира се доход за разпределение в предприятието като остатъчна величина по буква «а»;

в) доходът за разпределение в предприятието се насочва в съответствие с определените нормативи за фонд «Развитие и техническо усъвършенствуване», фонд «Стопански риск», вноски в държавния бюджет за невъведени в срок основни производствени фондове и за недостигане на предварително определените технико-икономически показатели;

г) след разпределението на дохода по направленията по буква «в» се формира доход за потребление;

д) доходът за потребление се насочва за:

— данък върху работната заплата;

— фонд «Работна заплата», вкл. ДОО;

— фонд «Социално-битови и културни мероприятия»;

— отчисления за издръжка на стопанското обединение;

— резерв за работна заплата;

¹ Вж. Правилник за стопанската дейност, приет с Постановление № 64 на Министерския съвет от 1987 г.

— остатък от дохода за потребление.

Предвидено е посоченият по-горе ред за разпределение на доходите в предприятията да се прилага от 1988 г.

При разработване на икономическите показатели по плана за стопанската дейност в организациите за търговия с материални ресурси за годишен период и по тримесечия се разработва и схемата за разпределение на доходите като една от последните фази на оценка оптималността на плана.

ПЛАНИРАНЕ НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ В УСЛОВИЯТА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО СТОПАНСКО САМОУПРАВЛЕНИЕ

1. ХАРАКТЕРНИ ЧЕРТИ И ОБХВАТ НА ПЛАНИРАНЕТО НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ

1.1. ХАРАКТЕР И ОСОБНОСТИ НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ

Планирането на стопанската дейност на самоуправляващите се стопански организации за търговия с материални ресурси е основна предпоставка за по-нататъшно повишаване на нейната ефективност при осъществяване на материално-техническото осигуряване на производството.

Планирането на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси се осъществява в съответствие с обективно действащите в условията на интензивно икономическо развитие закони, закономерности, принципи и изисквания на управлението на социалистическото стопанство. В този смисъл при планирането и оценката на този вид стопанска дейност се прилагат общодействащите икономически условия, критерии, нормативи и регулатори на механизмите за управление. Стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси следва да се разглежда като една от обектите на социалното управление. Тя е част от сферата на обръщението, в която икономическите подходи, методи и дестове на управление през последните години намират все по-пълно приложение. Едновременно с това при разработването и прилагането на подходящи критерии, показатели и нормативи за планиране и оценка на крайните резултати от стопанската дейност е необходимо да се имат предвид редица нейни характерни и специфични черти, които се проявяват в условията на социалистическото самоуправление.

Първо, трябва да се подчертае, че самоуправляващите се стопански организации-стокотпроизводители сами определят формите и реда както на реализацията на продукцията си, така и на материално-техническото осигуряване на производството, като се ръководят от икономическата си изгода. От това следва, че производствено-стопанските връзки могат да се реализират както между

непосредствените стокопроизводители, така и с посредничеството на избрани от тях организации за търговия с материални ресурси. Обемът, обхватът, характерът и структурата на стопанската дейност на тези организации се определят преди всичко на основата на сключените договори за доставка, избраната предметна специализация на търговската дейност, равнището на развитие и разположението на материално-техническата база, размера и структурата на стоките материални запаси, равнището на доходите и другите икономически условия.

Второ, необходимо е да се имат предвид характерните особености, произтичащи от утвърдения предмет на дейност на отделните организации за търговия с материални ресурси. В народното стопанство е обособена предметна специализация на дейностите, осъществявани от тези организации, като успоредко с това в зависимост от особеностите и мащабността на потреблението на отделни видове материали и техника се развиват и универсални по предметния си обхват организационно-управленски структури за търговска дейност.

Така например наред със специализираните организации за търговия с черни и цветни метали («Металснаб»), с химикали и химични продукти («Химснаб»), със строителни материали («Стройкомплект»), със същата номенклатура на материалните ресурси осъществява търговска дейност и СО «Териториално снабдяване» като универсална организация за търговия с материални ресурси. Съществен елемент, който в този случай пряко влияе върху функциите и задачите по планирането на стопанската дейност, е конкуренцията между тези организации както в процеса на сключване на договорите за доставка, така и в процеса на тяхното изпълнение.

Трето, като характерна особеност при разработване на плана за стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси може да се посочи изпълнението на редица целсови планово-оперативни функции, свързани с регулиране равнището на материалните запаси в народното стопанство. Специфичната функция се изразява в предоставената от съответните държавни и балансиращи органи компетентност за отлагане или ускоряване на доставки, спиране изпълнението на предварително сключени договори за доставка, въздействие с икономически лостове върху стокопроизводители, доставящи на социалистическия пазар висококачествена продукция или изделия, задържащи внедряването на челните научно-технически постижения. Освен това на организациите за търговия с материални ресурси е възложено да извършват изкупуване и въвеждане в активен стопански оборот на свободни, излишни или загубили частично потребителските си свойства суровини, материали, технически изделия и друга продукция с производствено предназначение.

Четвърта характерна черта в стопанската дейност на организациите за търговия е възложената им от социалистическата дър-

жава и от съответните балансиращи органи функцията на национален балансатор на потребностите с ресурси по спецификация по определена номенклатура. На тези организации е възложено да оценяват и извършват експертиза, както и да регулират с подходящи механизми материалното обвързване, разработвано от съответните балансиращи органи. В резултат на тези оценки се вземат определени решения за преодоляване на възникнал недостиг или недопускане излишък от определени материали и техника. Съществено в тези случаи е прилагането на подходящи икономически лостове за въздействие върху производителите, вносителите и потребителите с оглед да се гарантира нормален ритъм на доставките за комплексно задоволяване на конкретните потребности от суровини, материали и техника.

Пето, за осъществяване на стопанската си дейност организациите за търговия с материални ресурси изграждат подходяща материално-техническа база. Нейното организационно-техническо, технологично развитие, разположеността ѝ на територията на страната и кадровото осигуряване на процесите по приемане, съхранение, подготовка за влагане в производството и експедицията на суровините, материалите, техническите изделия и другата продукция са необходимо и важно условие за осъществяване на ефективна стопанска дейност. В условията на социалистическото стопанско самоуправление организациите за търговия със собствени и заемни средства изграждат на съвременно техническо и технологично равнище бази, складове, магазини, сервизни центрове. В складовото стопанство се внедрява съвременно високопроизводително подемно-транспортно и друго технологично оборудване. Ежегодно в организациите за търговия с материални ресурси се въвеждат основни фондове за над 20 млн. лева.

Шесто, като характерна черта в управлението на стопанската дейност на тези организации е необходимо да се посочи също широкото внедряване и използване на съвременна електронноизчислителна техника. През последните години в управлението на процесите по установяването на потребностите и обвързването им с материални ресурси по спецификации, оперативното регулиране на доставките, отчитането на договорите за доставки и на равнището на запасите, планирането и отчитането на определени показатели и нормативи за стопанската дейност се осъществяват с помощта на ЕИТ. Електронноизчислителната техника намира вече и непосредствено приложение в управлението на технологичните процеси в складовото стопанство. В този смисъл използването на съвременна ЕИТ в управлението на търговската дейност може да се смята за едно от основните направления за интензивно развитие на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси.

Наред с посочените по-горе специфични черти в стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси

трябва да се има предвид развитието и реализирането на промишлени, консултантски, информационни и други дейности и услуги на потребителите на материални ресурси. Тези дейности са свързани с доработката и подготовката на материалните ресурси за пряко влягане в производството. По-важни и развити от тях сега са: кратно и мерно рязане и разкрояване на сортове и листов прокат от черни и цветни метали, стоманени тръби, хартии, дървени материали, кабели, както и разфасоване на течни химични продукти, на свързващи метални елементи, зареждане на предвидени за реализация акумулатори за товарни автомобили и автобуси и други. Осъществяването на информационни, консултантски и други видове услуги също е част от стопанската дейност на тези организации и е непосредствено свързано с повишаване ефективността при производството и потреблението на материалните ресурси. Ето защо се налага изводът, че за разработването на реален и икономически обосноваан план за стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси следва да се прилага ефективна система от икономически критерии, нормативи и показатели.

В резултат на изпълнението на тези и на други задачи, гарантиращи постигане на по-висок народностопански ефект от използването на материалните ресурси, планът за стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси е динамичен. Практически показателите и нормативите на плана за стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси обхващат и отразяват посочените специфични задачи, като създават условия за стимулиране и ефективно развитие на тези организации както по отношение гарантиране на самоиздръжката, така и за формиране на достатъчно фондове със социално и инвестиционно предназначение.

1.2. ИЗИСКВАНИЯ КЪМ СИСТЕМАТА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ И ТЕХНОЛОГИЯТА ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ПЛАНА ЗА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ

В условията на ускорено интензивно икономическо развитие на социалистическото стопанство системата от показатели и нормативи трябва да гарантира успешно приложение на икономическите лостове на въздействие: цени, лихви, кредити, данъчно облагане, работна заплата, инвестиции и други. Ето защо тази система от показатели следва да бъде динамична, да се развива и в най-голяма степен да отразява обективните изисквания за планомерна и пропорционална стопанска дейност в условията на активно използване на стоково-паричните отношения в социалистическото стопанство.

Такава система следва да включва както критерии и показатели за определяне обема, обхвата и структурата на стопанската дейност, така и показатели, характеризиращи дохода, разходите за обръщението и ефективността на търговията с материални ресурси.

Наред с това системата от показатели трябва да гарантира еднопосочност на икономическите интереси на социалистическата държава с интересите на трудовите колективи в организациите за търговия с материални ресурси.

В условията на превръщане на научно-техническия прогрес в главно съдържание на плана и на непрекъснато укрепване и развитие на формите и методите на социалистическото стопанско самоуправление технологията на разработване на плана на организациите за търговия с материални ресурси се характеризира със следното:

— в процеса на разработване на петгодишните и годишните планове за стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси се осигурява широко участие на трудовите колективи, на самоуправляващите се стопански организационно-стокотранспортни производители, на външнотърговските, научноизследователските, проектантските и други организации;

— провеждат се целенасочени диалози от организациите за търговия с балансиращите органи, с банките, със самоуправляващите се стопански организационно-стокотранспортни производители с оглед осигуряване на реално необходимите материални ресурси през годишната и по периоди, съответстващи на договорите за доставка;

— обемните показатели (стокотранспорт, приходи от надценки и отстъпки, размер на нормируемите оборотни средства и други) се разчитат на основата на материалните баланси, на плановете за разпределение, сключените договори с купувачите и доставчиците;

— организациите за търговия с материални ресурси не получават задължителни задачи от държавните планово-регулаторни органи (Комитета по материалното стопанство, Министерство на икономиката и планирането и др.). В условията на прилагане принципите на социалистическото стопанско самоуправление те разработват плановете си за стопанската дейност, като ползват информация за целите, задачите, пропорциите, темповете, които са предвидени за петгодишен планов период общо за цялото народно стопанство и за отделни стопански комплекси, дейности и райони. Освен това държавните органи съобщават на организациите за търговия с материални ресурси икономическите условия, нормативите и регулаторите, по които те ще осъществяват стопанската си дейност (цени, лихвени проценти, валутни коефициенти, нормативи за данъци, образуване на паричните фондове, валутни отчисления за държавата, нормативи на материалните запаси, регулирането на фонд «Работна заплата» и др.). В този смисъл самоуправляващите се стопански организации за търговия с

материални ресурси самостоятелно разработват своя план.

Плановите за стопанската дейност на организациите за търговия се разработват за петгодишен и годишен планов период. В организациите за търговия се осъществява тримесечно и месечно разпределение на годишния план по предприятията, включени в състава на съответното стопанско обединение (самоуправляваща се стопанска организация за търговия).

В предприятията за търговия с материални ресурси разработените и приети от Стопанския съвет планови показатели се разпределят в годишен, тримесечен и месечен разрез по бригади — комплексни и специализирани. Конкретните задачи, показатели и нормативи, които следва да се постигнат от бригадите, намират израз в нормираните планови задания. Чрез тях на практика се организира, реализира, отчита и контролира бригадната стопанска сметка. В бригадите, изградени в предприятията за търговия с материални ресурси, освен разчетните обемни показатели, като стокооборот, приходи от надценки и отстъпки, численост, нормативи за материални разходи и други, се разработват и прилагат показатели, характеризиращи броя и сроковете за изпълнение на доставките, равнището на използване на подемно-транспортното оборудване и техническите средства, натоварването и използването на капацитета на складовото стопанство, нормативите по охраната и подобряване условията на труд, опазване физико-химическите свойства и другите качествени параметри на материалните ресурси в базите и складовете, равнището, обема и структурата на промишлените, консултантски и други услуги, свързани с подготовката на материалите за пряко влягане в производството.

1.3. ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ЦЕЛИ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ ОТ ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ ЧРЕЗ СИСТЕМАТА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ И НОРМАТИВИ ПРИ РАЗРАБОТВАНЕ ПЛАНА ЗА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ

С посочената технология и съдържание на планирането на стопанската дейност в организациите за търговия с материални ресурси се постига:

— повишаване ролята и значението на стопанските договори като инструмент за материално-техническото осигуряване на производството и другите социални дейности;

— балансираност между потребности и материални ресурси по конкретни спецификации в годишен, тримесечен и месечен разрез;

— по-добри условия за предимствено нарастване в абсолютно и относително изражение на материалните запаси в организациите за търговия с материални ресурси и намаляването им в сферата на потреблението;

— провеждане на целенасочени мероприятия, осигуряващи ефективно използване на материалните ресурси, по-пълно натоварване на производствените мощности, въвеждане в активен стопански оборот на излишни и временно свободни суровини, материали и техника;

— съчетаване на обществените, колективните и личните икономически интереси за осигуряване на ефективна от народностопанска гледна точка търговска дейност;

— по-ефективно натоварване и използване на складовите площи, подемно-транспортното оборудване, стелажното и енергийното стопанство;

— ефикасна система на стимулиране труда на заетите работници с приемането, съхранението, заготовката и експедицията на суровините, материалите, техническите изделия и други видове продукция;

— по-бързо изпълнение на доставките за задоволяване на екстрено възникнали потребности;

— по-висока производителност на труда в складово-експедиционната дейност, осъществявана от предприятията за търговия с материални ресурси;

— формиране на достатъчни по размер парични фондове, позволяващи интензивно развитие на стопанската дейност, в т. ч. на фондове с инвестиционно и социално-битово предназначение.

Освен това системата от показатели и нормативи, характеризиращи плана за стопанската дейност, както и технологията за неговото разработване водят до укрепване на стопанската самостоятелност и реализиране на ефективни финансово-разчетни взаимоотношения на организациите за търговия с материални ресурси с държавните планово-регулиращи органи, с финансово-кредитната и бюджетната система, с националната транспортна система и с другите самоуправляващи се стопански организации.

2. СЪЩНОСТ И СТРУКТУРА НА ПОКАЗАТЕЛИТЕ И НОРМАТИВИТЕ ЗА ПЛАНИРАНЕ И ОЦЕНКА НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ

2.1. СЪЩНОСТ НА СИСТЕМАТА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ

Системата от показатели и нормативи за планиране и оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси по своята същност е органическо единство на съвкупността от икономически отношения между тези организации, доставчиците и потребителите на материални ресурси. Тя отразява

характера на тези икономически отношения и изпълнява ролята на активен инструмент за управление на процесите на обръщането на средствата за производство в социалистическото стопанство. Чрез системата от показатели следва да се измерва ефективността на търговската дейност с материални ресурси и ефективността от трудовете, финансовите и материалните разходи, извършвани за нейното осъществяване. Освен това системата от показатели трябва да бъде изградена така, че в най-голяма степен да отразява реалното равнище на стопанските и финансовите резултати, постигнати от организациите за търговия с материални ресурси, и едновременно с това да създава обективни условия за по-нататъшно развитие и непрекъснато усъвършенстване както на търговската дейност, така и на самите организации, които имат в предмета на своята дейност нейното осъществяване.

При изграждането на системата от показатели за стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси задължително следва да се постигне синхрон между възлаганите за изпълнение от държавните органи задачи, поръчки, изисквания и други, от една страна, и икономическите интереси на самоуправляващите се стопански организации-стокотроизводители и организациите за търговия, от друга. Главното изискване за гарантиране на това единство на интересите между социалистическата държава и стопаните на социалистическата собственост при реализиране на процесите на материалното осигуряване на производството е постигане на най-висока народностопанска ефективност. Измерения на същата в тези случаи могат да бъдат показатели, стразяващи нарастването на производителността на труда, снижаването на материално- и енергоемкостта на продукцията, ускоряване обръщането на оборотните материални фондове, високото равнище на фондоотдаването, ускореното внедряване в производството на най-новите постижения в областта на техниката и технологиите, ръста на националния доход.

В този смисъл системата от показатели и нормативи за планиране и оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси трябва да се разглежда в органическо единство с критериите, показателите и нормативите на плана за научно-техническото и социално-икономическото развитие на социалистическата икономика.

2.2. ГРУПИРАНЕ И СТРУКТУРИРАНЕ НА ПОКАЗАТЕЛИТЕ И НОРМАТИВИТЕ

Показателите и нормативите за планиране и оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси могат да се структурират по следния начин:

П ъ р в а г р у п а. В тази група се включват показателите,

характеризиращи обема на доставките от отделни видове материални ресурси, доставките чрез складовете на организациите за търговия с материални ресурси и транзитни доставки. В тези случаи се ползват преди всичко натурални измерители, съответстващи на физико-химичните и механичните параметри на суровините, материалите, техническите изделия и на другата продукция с производствено предназначение.

В организациите за търговия с материални ресурси съществена роля изпълнява разчетният показател «стокооборот». Той обхваща и отразява стойността на реализираните материални ресурси по цени на едро и стойността на приходите, формирани от надценките, отстъпките и комисионите за тази дейност. Общият размер на стокооборота, който предвижда да реализира определена организация за търговия, може да бъде:

- стокооборот транзитен, в т. ч. с участие в разчитането или без участие;
- складов стокооборот.

Освен това в тази група следва да се включат показателите, характеризиращи обема на реализираните материални ресурси на потребителите чрез търговската мрежа.

За нуждите на планирането, анализа и оценката на стопанската дейност стокооборотът може да се разграничи по форма на доставка:

- стокооборот от търговски форми на снабдяване и ресурсно осигуряване, в т. ч. от магазини, от доставки при поискване и други;
- стокооборот по гарантирано комплексно снабдяване;
- стокооборот от износ в други страни;
- стокооборот чрез сервизни центрове;
- стокооборот от въведени в обръщение допълнителни (излишни, свободни, наднормативни) материални ресурси;
- стокооборот чрез консигнационни складове.

Важно място при такава групировка на показателите за стопанската дейност заемат показателите, характеризиращи допълнителните услуги от промишлен, информационен, консултантски и друг характер, оказвани на стокопроизводителите. Тези услуги в основната си част са свързани с дообработката и подготовката на материалните ресурси за пряко влягане в производството и могат да се измерват както с натурални измерители, така и чрез стойността на получените доходи от тяхното реализиране.

В т о р а г р у п а. Тук се включват показателите, характеризиращи основните фондове, материалните запаси и оборотните средства на организациите за търговия с материални ресурси.

Показателите, характеризиращи основните фондове на организациите за търговия, са:

- първоначална стойност;
- остатъчна стойност;

- стойност за възстановяване;
- средногодишна стойност;
- въвеждане в действие на основните фондове;
- изхвърляне на основните фондове;
- прираст на основните фондове;
- други показатели, характеризирани структурата на основните фондове.

Материалните запаси в търговската мрежа на организациите за търговия със суровини, материали и технически изделия се характеризират, както следва:

- текущи запаси;
- минимални (гаранционни) запаси;
- подготвителни запаси.

Измерват се в натурално изражение или в дни към общата реализация.

Оборотните средства се планират, регулират, отчитат и контролират чрез показателите:

- нормируеми оборотни средства (стокови запаси и други активи);
- ненормируеми оборотни средства (стоки на път, парични средства, дебиторска задължителност и др.).

Т р е т а г р у п а. Тук се включват показателите, характеризирани разходите и паричните постъпления (приходи) от стопанската дейност.

Разходите за обръщението като един от основните показатели, характеризирани стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси, обхващат:

- заплатите на работниците и служителите, включително и начисленията за ДОО;
- транспортните разходи по доставката и реализацията на суровините, материалите, изделията и другите видове продукция с производствено предназначение;
- разходите по приемането, сортировката, съхранението, обработката, опаковката и формирането на партидите от материални ресурси за експедиция.

Разходите за допълнителни услуги включват: стойността на материалите, горивата и енергията за производствено-технологични нужди, работната заплата на работниците, заети в дейностите по оказване на промишлени, консултантски и информационни услуги, разходите по поддържане и експлоатация на производствено-технологичното оборудване.

В тази група се включват още: наемите, амортизацията на основните фондове, разходите за поддържане и текущ ремонт на складовото стопанство.

В приходите от стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси се включват показателите:

- приходи от отстъпки, надценки, комисионни и други па-

рични постъпления при реализацията на материалните ресурси;

- приходи от промишлени дейности и услуги, оказвани на потребителите;
- приходи от други източници.

В тази група от показатели следва да се включи и печалбата от стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси, която обхваща;

- печалбата от реализация на материалните ресурси;
- печалбата от промишлените дейности и услуги, оказвани на потребителите;
- печалба от други видове и форми на реализация на суровинни, материали, технически изделия и друга продукция.

В условията на все по-пълното и масово приложение на икономическия подход и за повишаване ролята на икономическите лостове и средства в управлението на стопанската дейност в показателя «разходи за обръщението (себестойност)» на организациите за търговия с материални ресурси не се включват транспортните разходи, свързани с реализацията от складовете (базите, магазините) на тези организации до предприятията (обектите)-потребители. Тези разходи се заплащат от самоуправляващите се стопански организации — потребители на материалните ресурси.

Ч е т в ъ р т а г р у п а. В тази група се включват показателите по труда и работната заплата. Те са:

- фонд «Работна заплата»;
- численост на персонала,

в т. ч. заети в управлението на организацията, търговски работници и др.;

- средна работна заплата;
- производителност на труда, измерена чрез чистата продукция на едно лице от списъчния състав в организациите за търговия. Производителността на труда в тези организации може да се измерва също и чрез стокооборота или приходите от реализацията на суровините, материалите и другата продукция на едно лице от персонала.

Ш е т а г р у п а. Тук се включват показателите, характеризирани формите и средствата за икономическо стимулиране на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси. Към тях следва да се включат:

— резултативно-остатъчната част и другите партии на фонд «Работна заплата», предназначени за целево стимулиране на заетите работници, специалисти и ръководни кадри в организациите за търговия;

- фонд «Социално-битови и културни мероприятия»;
- фонд «Развитие и техническо усъвършенствуване»;
- фонд «Валутен»;
- фонд «Стопански риск»;
- валутни субсидии на стопанската дейност, дотации и други

парични фондове, образувани по решение на Министерския съвет.

Ш е с т а г р у п а. В тази група се включват показателите, характеризиращи финансовия план на организациите за търговия с материални ресурси. Те могат да бъдат:

— показатели за доходите и постъпленията на средства като: данък върху оборота, печалба, амортизационни отчисления и други;

— показатели за разходите и отчисленията на средства като: разходи за капитални вложения, прираст на норматива на собствените оборотни средства, разходи за основен ремонт, отчисления за фондовете за икономическо стимулиране и други;

— кредитните взаимоотношения се характеризират с: размер на получените кредити, платени лихви, погасени кредити, величина на лихвения процент и други;

— взаимоотношенията с бюджета се характеризират с: данък върху реализацията, акцизи (определят се по процентни ставки към цените на дребно в абсолютна сума за единица продукция с производствено-техническо предназначение), рентни вноски, данък върху фонд «Работна заплата», вноски за общинските народни съвети по норматив, определен от Министерския съвет.

С е д м а г р у п а. В тази група се включват показателите, характеризиращи ефективността на търговската дейност с материални ресурси. Същите могат да се класифицират по следния ред:

а) общи показатели за ефективност на стопанската дейност, към които се причисляват:

— надеждност и непрекъснатост на материално-техническото осигуряване на производството;

— изпълнение на договорите с доставчиците и купувачите на материални ресурси в натурално и стойностно изражение;

— прираст на основните фондове в народното стопанство;

— ръст на националния доход в сравнение с отчетния период и в сравнение с плана;

— равнище на изпълнение на производството на промишлена продукция в натурално изражение;

— равнище на рентабилността като съотношение между печалбата и разходите за обръщението или като съотношение между печалбата и основните производствени фондове;

— темп на нарастване в сравнение с планираните и с отчетните периоди, обема на реализацията на материални ресурси и услугите на потребителите в стойностно измерение;

— чиста продукция на един лев от разходите за обръщението;

б) показателите за ефективността от използването на материалните трудови ресурси са:

— разходи за обръщението на 1 лев приходи от надценки и постъпки;

— разходи за обръщението на 100 лв. стокооборот;

— материални разходи на 100 лв. приходи от надценки, отстъпки и комисиони;

— материални разходи на 100 лв. стокооборот;

— фондоотдаване;

— фондовъоръженост;

в) показателите за планиране и оценка на използването на финансовите ресурси са:

— коефициент на обращаемост на оборотните средства;

— оборотни средства в дни;

— темп на нарастване размера на фондовете с инвестиционно и социално-битово предназначение.

Посочената групировка на основните и разчетните показатели за планиране и оценка на стопанската дейност, осъществявана от организациите за търговия с материални ресурси, не е единствена и тя може да се изменя в зависимост от:

— изменение предмета и обхвата на дейността на съответните стопански организации;

— важноста на отделни показатели, нормативи и критерии през отделни периоди на социално-икономическото развитие на страната;

— съотношението на икономическите и административните подходи в управлението на стопанската дейност;

— значението за икономическото развитие на страната, което придобиват едни или други видове суровини, материали и техника, както и изискванията, произтичащи от внедряването на научно-техническите постижения в народното стопанство, степента на опознаване и предлагане изискванията на икономическите закони на социалистическия начин на производство и други.

Освен посочената групировка икономическите показатели могат да се класифицират още като «входящи» и «изходящи» за организациите за търговия с материални ресурси.

Към «входящите» могат да се причислят: надценките, отстъпките и комисионите, равнището на разходите на обръщението, равнището на отчисленията за държавния бюджет и за фондовете за стимулиране на стопанската дейност, обемът на потребностите на потребителите (разчетена с договорите реализация), размерът на разчетените и утвърдени с материалните баланси и плановете за разпределение източници на ресурси, разпределението за производствено-експлоатационно потребление, стоковите запаси, нормите за амортизационни отчисления, предвидените с плана темпове на нарастване производителността на труда и на средната работна заплата и други.

«Изходящи» могат да бъдат показателите, посредством които организациите за търговия въздействуват на доставчиците и на потребителите, на държавните и на балансиращите органи, на банковата и на транспортната система. Освен това тук следва да се включат и показателите, които характеризират обема на реа-

лизиацията от собствените бази, складове и магазини, обема на извършените допълнителни услуги с промишлен, консултантски и информационен характер, реализирания през определен период интервал и ритъм на доставките от доставчиците и към потребителите и други.

При изследване на системата от икономически показатели за планиране и оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси се прилагат два вида зависимости между тях: детерминирани и стохастични.

Детерминирани зависимости се обуславят от плановия характер на социалистическата икономика. Те отразяват реда и начина на разработване и определяне на икономическите показатели в процеса на разработване на плана за стопанската дейност. Правилно е да се счита, че те на практика са основата за разработване на основните алгоритми на планиране на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси.

Стохастичните зависимости отразяват въздействието на многочислени фактори (някои от тях имат случаен характер) върху целия процес на изпълнение на плана за търговия с материални ресурси. Пълното описание (конкретизация) на стохастичните зависимости е възможно на основата на теорията на случайните процеси. Поради значителните трудности, свързани с набирането на достатъчно пълна информация за определяне характера и параметрите на тези случайни процеси, в стопанската практика се прилагат икономико-статистически модели. Създаването на такива модели по същество означава да се избере формата на връзка между отделните показатели (уравнение на регресиата) и оценка на съответните параметри.

Правилното съчетаване на методите, използващи както детерминирани, така и стохастични връзки между показателите, по същество е основата на комплексното им планиране. Такъв подход е необходим и той най-пълно се прилага при използване на съвременна ЕИТ в управлението на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси.

3. ОСНОВНИ НАСОКИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВУВАНЕ ПЛАНИРАНЕТО НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ

3.1. НЕОБХОДИМОСТ ОТ УСЪВЪРШЕНСТВУВАНЕ НА СИСТЕМАТА ОТ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ И НОРМАТИВИ

Едно от основните направления за усъвършенствуване управлението на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси е разработването и прилагането на ефикасна

система от икономически показатели, нормативи и критерии за планиране, анализ и оценка, защото системата от икономически показатели и нормативи трябва във възможно най-голяма степен да отразява същността и характерните черти, мястото, ролята и значението на търговската дейност с материални ресурси в народното стопанство.

Известно е, че сега икономическите показатели и нормативи в организациите за търговия с материални ресурси са еднозначни по своята икономическа същност, роля и значение с показателите и нормативите в отраслите на материалното производство. Икономическите методи и средства в управлението на този вид стопанска дейност се прилагат в единен икономически механизъм, принципите и изискванията на който не във всички случаи са съобразени със специфичния характер на търговската дейност с материални ресурси. Така например сега в практиката на планирането на дейността на организациите за търговия с материални ресурси като базисен показател и норматив за образуване и разпределение на доходите се използва отчетният период (година). Във връзка с това не се вземат предвид значителните структурни изменения, които настъпват в процеса на договаряне на доставките и тяхното изпълнение.

Все още изпълнението на договорите за доставки на материални ресурси като основен критерий за оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси не е непосредствено обвързано с крайните финансово-икономически резултати, с формирането и разпределението на доходите и с другите елементи на икономическото стимулиране.

Поради прилагането на показатели и нормативи за планиране, оценка и развитие на организациите за търговия с материални ресурси, несъобразени в значителна степен с характера на тяхната дейност, не във всички случаи се стимулира надежден и с висококачествени параметри процес на материално-техническо осигуряване на производството. Не са разработени и не се прилагат достатъчно икономически стимули за съсредоточаване на основната част от материалните запаси в организациите за търговия с материални ресурси, за съкращаване интервалите на доставките, за изграждане на високопроизводително и на съвременно техническо и технологично равнище складово стопанство, за реализиране на високоефективни мерки за снижаване материалоемкостта и енергоемкостта на продукцията чрез предварителна дообработка и подготовка на материалите и изделията за пряко влагане в производството. Така например реализираните приходи в сервизните центрове се разпределят по предназначение аналогично на постъпленията и доходите от реализацията на материалните ресурси, без да се прилага целево стимулиране за тяхното ускорено развитие, независимо от безспорната им народностопанска ефективност.

В организациите за търговия с материални ресурси непрекъснатото снижаване величината и равнището на материалните разходи на 100 лв. приходи в значителна част от случаите води до ограничаване на обективнонеобходимите разходи по приемането, съхранението, сортирането и експедицията на материалните ресурси. Това води до влошаване на дейността по приемането, съхранението, сортировката и дообработката на материалите, до неоправдано ускоряване на реализацията на потребителите в големи партии и натрупване на излишни запаси. В резултат на стимулиране на по-високо равнище на печалбата се допуска получаване на доходи от надценки за неизвършени търговски улеснения. Съществува стремеж за ускорена реализация на материалните ресурси от търговската мрежа до потребителите, в резултат на което се нарушава ритмичността и комплектността на доставките, формират се наднормативни запаси у потребителите, протичат и редица други отрицателни явления в стопанската практика.

Съществуват недостатъци, заложили в нормативите за надценките и отстъпките. Те не са съобразени с натуралните, физико-химическите и други свойства на суровините, материалите и izdelnyata. Освен това в размера на надценките не се включват транспортните разходи по доставката и реализацията на материалните ресурси. Съгласно сега действащите ценоразписи и другите икономически условия тези разходи се заплащат от потребителите. На практика организациите за търговия с материални ресурси сега не провеждат целенасочена работа за избиране и използване на най-ефективен вид транспорт, за недопускане на кръстосани и насрещни превози, за по-добро използване капацитета на транспортните средства, за провеждане на други организационно-икономически и технически мероприятия за снижаване разходите за обръщението.

Като съществен недостатък на сега прилаганата система от показатели може да се посочи фетишизираната роля на печалбата от стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси. Чрез определянето на печалбата като основен показател за оценка на стопанската дейност на тези организации се подценява народностопанското значение на стопанските досебори за доставка, формирането на ефективна структура на материалните запаси в икономиката, засилва се тенденцията за получаване на доходи чрез форми на реализиране, в които участието на търговските организации се изразява само в разчетно-сметните взаимоотношения, забавя се развитието на мощности за промишлени дейности и услуги на потребителите, принижява се ролята и значението на организациите за търговия с материални ресурси в управлението на материалните ресурси в народното стопанство.

Неприемливо е също схващането, че в размера на разходите за обръщението следва да се включат лихвите по кредитите за оборотни средства в организациите за търговия с материални

ресурси. Известна е икономическата същност на лихвите за кредити. Прилагането на такъв подход при съществуващото равнище на рентабилност на стопанската дейност и на значителния размер на лихвените проценти ще стимулира рязкото снижаване равнището на стоковите материални запаси, ще се увеличи дялът на транзитната реализация, ще се принизи ролята на организациите за търговия в управлението на материалните ресурси.

Всички тези и други недостатъци на системата от показатели и нормативи за планиране и оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси изискват нейното усъвършенстване в условията на все по-пълното приложение на принципите на стопанското самоуправление.

3.2. НАСОКИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВУВАНЕ НА ПОКАЗАТЕЛИТЕ И НОРМАТИВИТЕ

Планирането на доходите на организациите за търговия е важна функция в управлението на стопанската им дейност. Насоките на нейното по-нататъшно развитие са свързани с осигуряване на стопанска самоиздръжка, формиране на необходимите парични фондове и не на последно място да се създадат равностойни взаимоотношения с доставчиците и потребителите на материални ресурси. В този комплекс от проблеми важна роля изпълняват надценките, отстъпките, комисионите и други възнаграждения за стопанската дейност, осъществена от организациите за търговия.

Нормативите за надценките, които се договарят между организациите за търговия и купувачите на материални ресурси, следва в по-голяма степен да отразяват количеството и качеството на разхода на жив и овеществен труд в процеса на движение на материалите от производството до потреблението. В новите нормативи за надценките на 100 лв. стокооборот е целесъобразно да се включат и нормативи за транспортните разходи по доставката и реализацията на суровините, материалите и техническите изделия, които да заплащат организациите за търговия. В тези случаи доставката на основна, а маса от суровините, материалите и другата продукция с производствено предназначение следва да се осъществява по цени франко разтоварна гара на получателя, франко транспортно средство пред склада на потребителя, а за материалните ресурси, доставени от внос — франко граничен вносен пункт.

Едновременно с това нормативите за надценките следва да се изградят съобразно химико-физическите, механичните и потребителските свойства на материалните ресурси.

Важно изискване към такива нормативи за надценките и отстъпките върху цените на едро на материалните ресурси е те да съответствуват още на: партидността, степента на комплектност, формата на изпълнение на доставките, сроковете и качеството на

търговското обслужване на потребителите и на други изисквания, характеризиращи процесите и икономическите условия, през които преминава материалният поток от доставчиците до потребителите.

За част от материалните ресурси се прилагат нормативи за отстъпки. Тяхното равнище в повечето случаи следва да възмездни разходите на организацията за търговия при реализацията на продукцията от производителите до собствения ѝ склад или до потребителите. В практиката на търговската дейност с материални ресурси прилагането на нормативи на отстъпки е ограничено. Тяхното развитие следва да се свърже с формирането на по-ефективни взаимоотношения между организациите за търговия и производителите на материални ресурси. Чрез тях трябва да се засилва въздействието за производство и реализация на продукция с нови качествени характеристики, замяната на традиционни изделия с нови, по-ефективни от народностопанска гледна точка, и други.

Чрез нормативите на надценките и отстъпките е правилно да се създадат икономически условия за ограничаване на звенността в управлението на материалните потоци. Това изискване може да се реализира, ако равнището на тези нормативи позволява възмездие само на общественонеобходимите разходи и с тях не се създават икономически условия за участие на множество посредници в управлението на материалните потоци.

В организациите за търговия доходите, получавани от промишлени, консултантски, информационни и други допълнителни дейности и услуги, които осигуряват висока ефективност в производителите и потребителите на материални ресурси, е целесъобразно да имат целево предназначение, като не се включват в данъчното облагане на дохода. Необходимо е печалбата от тези дейности да се използва преди всичко за стимулиране труда на заетите работници и специалисти, за изграждане на високоефективни мощности за производство, дообработка, сортировка, комплектирането на материалите и изделията, за консултации по избора на подходящи материали, за рекламни нужди, за информационно обслужване на потребителите и производителите и за други цели.

Освен това при разпределение на дохода в организациите за търговия нормативите за фондовете с инвестиционно и социално-битово предназначение следва да гарантират икономически условия за нормално финансиране на развитието на съвременна материално-техническа база на ефективни социални, битови и културни мероприятия, свързани със социалното развитие на трудовите колективи. Съществен елемент в частта на доходите е създаване на паричен фонд за регулиране цените на материални ресурси, които са загубили частично или цялостно потребителските си свойства. Целесъобразно е нормативът на отчисленията на сред-

ства от дохода да бъде минимален и в зависимост от стокооборота на организацията за търговия.

Важно направление в системата от нормативи за образуване и преразпределение на доходите в организацията за търговия с материални ресурси може да бъде формирането на фонд с целево предназначение чрез отчисления от дохода и от реализирани икономии в предприятията-стокотранспортни. Направлението на паричните средства по такъв фонд може да се свърже със стимулиране на производството на високоефективни или дефицитни материали и изделия, стимулиране ограничаването на валутните разходи за внос на материални ресурси, намаляване на материалоемкостта и енергоемкостта на продукцията, производство и реализация на нови видове суровини и материали и други.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Маркс, К. Капиталът, т. I. С., Изд. на БКП, 1950.
- Маркс, К., Фр. Енгелс. Съчинения, т. 24. С., Партиздат, 1960.
- Ленин, В. И. Сочин., т. 20, Изд. IV, 1950.
- Живков, Т. Основни насоки и проблеми на икономическата политика. Из отчета на ЦК на БКП пред XII конгрес и предстоящите задачи на партията. С., Партиздат, 1981.
- Живков, Т. Тезиси на XIII конгрес на БКП за работата на партията за социалното, икономическото и културното развитие на НРБ през Деветата петилетка (1986 — 1990 г.) и до 2000 година. С., Партиздат, 1986.
- Генчев, П. Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабвяване. Варна, Книгоиздателство «Г. Бакалов», 1978.
- Иванов, Г. и кол. Складово и амбалажно стопанство. ДИ — Варна, 1976.
- Иванов, Н. В. и кол. Икономика и планиране материално-техническото снабвяване промишлености. М., Экономика, 1969.
- Илиев, П. В. и кол. Икономика на социалистическата промишленост. С., Наука и изкуство, 1968.
- Лебед, А. Н. и кол. Материално-техническото снабвяване и сбыт в современных условиях. М., Экономика, 1969.
- Лагуткин, В. М. и кол. Организация и планирование материално-техническото снабвяване и сбыта в народном хозяйстве. М., Металлургия, 1977.
- Локшин, Э. Ю. Икономика материално-техническото снабвяване. М., Госполитиздат, 1963.
- Ранков, В. и кол. Планиране и анализ на стопанската дейност на промишленото предприятие. ДИ — Варна, 1976.
- Славов, Л. Нормиране разхода на материалите. ДИ — Варна, 1980.
- Славов, Л. и кол. Икономика и организация на материално-техническото снабвяване. Офсетна база, ВИНС, 1984.
- Фасоляк, И. Д. и кол. Икономика, организация и планирование материално-техническото снабвяване и сбыта. М., Экономика, 1980.
- Фасоляк, Н. Д. Управление на производствените запаси. С., Техника, 1975.

Ч а к в а к о в, С т. Анализ на вълнуемтно-снабдителната дейност. Офсетна база, ВИНС, 1981.

Ч о б а н о в, Н. и кол. Основи, организация и планиране на материално-техническото снабдяване в НРБ. С., Наука и изкуство, 1963.

Министе рски постановления, Разпореждания, Решения, Нормативни документи и др.

СЪДЪРЖАНИЕ

Глава първа

ПРЕДМЕТ, СЪДЪРЖАНИЕ И ЗАДАЧИ НА ДИСЦИПЛИНАТА «ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ»

1. Предмет и метод на дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване»	3
2. Съдържание на дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване»	6
3. Основни задачи на дисциплината «Икономика, организация и планиране на материално-техническото снабдяване» и връзката ѝ с другите дисциплини, изучавани от студентите в специализации «Материално-техническо снабдяване».	8

Глава втора

ИКОНОМИЧЕСКА СЪЩНОСТ, ЗНАЧЕНИЕ И ЗАДАЧИ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

1. Икономическа същност на процеса на материално-техническото снабдяване.	10
2. Значение на материално-техническото снабдяване за народното стопанство.	13
3. Основни задачи на материално-техническото снабдяване	15

Глава трета

РАЗВИТИЕ НА СИСТЕМАТА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ В НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

1. Етапи на развитие на системата за материално-техническо снабдяване у нас.	18
2. Организация на материално-техническото снабдяване в отраслите на народното стопанство.	25
3. Структура, функции и задачи на отделите за материално-техническо снабдяване. Принципи на изграждане	31
4. Организация на взаимоотношенията на отделите за материално-техническо снабдяване с отделите от предприятието, стопанските и пласментно-снабдителните организации.	36

Глава четвърта

ОРГАНИЗАЦИЯ НА СКЛАДОВОТО СТОПАНИСТВО В МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ

1. Значение и задачи на складовото стопанство	39
2. Класификация и териториално разположение на складовете и складовите бази.	41
2.1. Класификация и териториално разположение на складовете в производствените предприятия.	41
2.2. Класификация и териториално разположение на складовите бази на пласментно-снабдителните предприятия	43
3. Складови съоръжения и подемно-транспортна техника	44
3.1. Елементи на общата складова площ и методи на тяхното определяне.	44
3.2. Складови съоръжения.	46
3.2.1. Палети.	46
3.2.2. Стелажи.	47
3.2.3. Съоръжения за съхраняване на насипни и течни материали.	48
3.3. Подемно-транспортна техника.	49
3.3.1. Електрокари.	49
3.3.2. Трансманипулатори.	50
3.3.3. Щабелкранове.	51
3.3.4. Кранове.	51
3.3.5. Транспалетни колички.	52
4. Организация на работата в складовете	53
4.1. Организация на работата по приемането на материалите	54
4.2. Организация на работата по подреждането и съхраняването на материалите.	56
4.3. Организация на работата по отпускането и доставянето на материалите по работни места.	58
4.4. Показатели за анализ и оценка на складовото стопанство	60

Глава пета

ОРГАНИЗАЦИЯ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ НА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ ЦЕХОВЕ, УЧАСТЪЦИ И РАБОТНИ МЕСТА

1. Снабдяването на цеховете с материали — завършващ етап на процеса на материално-техническото снабдяване. Основни методи	64
2. Лимитиране на снабдяването на производствените цехове, участъци и работни места с материали	67
3. Особенности на организацията на снабдяването на цеховете с материали в условията на оперативнo-календарното планиране	69

Глава шеста

БРИГАДНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТРУДА И БРИГАДНА СТОПАНСКА СМЕТКА В САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

1. Същност и форми на бригадната организация на труда	73
2. Методически основи за изграждане на бригадна организация на	

груда от нов тип	77
3. Определяне и възлагане на плановете задачи на бригадата и при- ложение на бригадната стопанска сметка	82
4. Съвместяване на професиите при бригадната организация на труда	91

Глава седма

НОРМИРАНЕ И ЕФЕКТИВНО ИЗПОЛЗВАНЕ НА МАТЕРИАЛИТЕ

1. Икономическа същност на разходните норми	96
2. Нормирането — съставна част от планирането. Основни задачи на нормиране разхода на материалите	99
3. Режимът на икономии — важна предпоставка за установяване на научнообосновани разходни норми и за намаляване на материално- поглъщаемостта на продукцията в народното стопанство	102
4. Пътища и източници за икономии на стоково-материални ценности в стопанските предприятия.	108
5. Организацията на работата и контролът по нормиране разхода на материалите в стопанските предприятия.	110

Глава осма

НОМЕНКЛАТУРА НА МАТЕРИАЛИТЕ

1. Значение на номенклатурата от стоково-материални ценности за дейността на стопанските предприятия и плана по материално- техническо снабдяване.	115
2. Ред за съставяне на номенклатурата от материали. Видове	116
3. Класификация и системи за условни обозначения на материалите	120

Глава девета

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ЗАПАСИ ОТ МАТЕРИАЛИ И ТЯХНОТО НОРМИРАНЕ

1. Обективна необходимост и роля на производствените запаси в производствения процес.	123
2. Фактори, влияещи на формирането на производствените запаси	125
3. Видове запаси. Методи за нормиране на производствените запаси	128
4. Организация на контрола по състоянието на производствените запаси.	132
5. Основни пътища за подобряване организацията на нормирането на производствените запаси. Видове норми	135

Глава десета

ПЛАНИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ В НАРОДНОТО СТОПАНСТВО И САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

1. Обективна необходимост от планиране на материално-техниче- ското снабдяване.	138
2. Основни принципи при съставяне на плана по материално-техни-	

ческото снабдяване.	139
3. Планиране на материално-техническото снабдяване в цардното стопанство.	141
4. Разработване на материални баланси за националния план за материално-техническо снабдяване.	143
5. Връзка на плана за материално-техническо снабдяване с другите раздели на плана за социално-икономическо и научно-техническо развитие на ССО. Видове планове за МТС. Структура	147
6. Ред за съставяне на плана за материално-техническо снабдяване в самоуправляващите се стопански организации	151
7. Методи за определяне на потребностите от стоково-материални ценности в стопанските предприятия.	154

Глава единадесета

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ПРОИЗВОДСТВЕНО-СТОПАНСКИТЕ ВРЪЗКИ ПРИ ДОСТАВКАТА НА СРЕДСТВА ЗА ПРОИЗВОДСТВО

1. Същност и видове производствено-стопански връзки	159
2. Организация, планиране и правно регулиране на производствено-стопанските връзки.	162

Глава дванадесета

ФОРМИ НА ПОСТЪПЛЕНИЕ НА СРЕДСТВАТА ЗА ПРОИЗВОДСТВО ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА ЗА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКО СНАБДЯВАНЕ

1. Транзитна форма на снабдяване	167
2. Складова форма на снабдяване.	169
3. Прогресивни форми на снабдяване и обслужване на предприятия-та-потребители.	172
3.1. Видове прогресивни форми на снабдяване и предпоставки за тяхното възникване.	172
3.2. Преки производствено-стопански връзки между предприятия — производители и потребители на средства за производство.	173
3.3. Снабдяване на потребителите на търговска основа	176
3.4. Гарантирано комплексно снабдяване.	178
3.5. Допълнителни услуги, оказвани на потребителите	180
4. Анализ и контрол на изпълнението на плана за материално-техническо снабдяване.	181

Глава тринадесета

РАЗХОДИ ЗА ОБРЪЩЕНИЕТО НА СРЕДСТВАТА ЗА ПРОИЗВОДСТВО

1. Икономическа същност, състав и структура на разходите за обръщението.	186
2. Планиране на разходите за обръщението и пътища за тяхното снижение.	188

Глава четиринадесета

ДОХОДИ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ И ТЯХНОТО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

1. Същност на доходите от стопанската дейност	192
2. Приходи (доходи) от надценки, отстъпки, комисионни и други въз- награждения за търговска дейност.	193
3. Разпределение на доходите на организациите за търговия с мате- риални ресурси.	195

Глава петнадесета

ПЛАНИРАНЕ НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ЗА ТЪРГОВИЯ С МАТЕРИАЛНИ РЕСУРСИ В УСЛОВИЯТА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО СТОПАНСКО САМОУПРАВЛЕНИЕ

1. Характерни черти и обхват на планирането на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси	197
1.1. Характер и особености на стопанската дейност на органи- зациите за търговия с материални ресурси	197
1.2. Изисквания към системата от показатели и технологията за разработване на плана за стопанската дейност в органи- зациите за търговия с материални ресурси	200
1.3. Основни направления и цели за реализиране от организа- циите за търговия чрез системата от показатели и норматив- ни при разработване плана за стопанската дейност	202
2. Същност и структура на показателите и нормативите за планира- не и оценка на стопанската дейност на организациите за търговия с материални ресурси.	203
2.1. Същност на системата от показатели.	203
2.2. Групиране и структуриране на показателите и нормативите	204
3. Основни насоки за усъвършенствуване планирането на стопан- ската дейност на организациите за търговия с материални ресурси	210
3.1. Необходимост от усъвършенствуване на системата от ико- номически показатели и нормативи.	210
3.2. Насоки за усъвършенствуване на показателите и норма- тивите.	213
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА.	216

Колектив

**ИКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЛАНИРАНЕ
НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКОТО СНАБДЯВАНЕ**

Рецензенти: проф. д-р Иван Дочев
ст. н. с. к. и. н. Руси Ангелов
Редактор Милан Момчилов
Художник Петър Тончев
Художествен редактор Иван Кенаров
Технически редактор Ангел Ангелов
Коректор Светла Карагеоргиева

Българска, първо издание
Дадена за набор на 23. XI. 1987 година
Подписана за печат на 26. I. 1988 година
Излязла от печат м. февруари 1988 година
Печ. коли 14 Изд. коли 14 УИК 16,31 Тираж 1580
Цена 1,10 лв. Формат 60/90/16
ЕКП 9534652311 — 4805—29 — 88

Книгоиздателство «Георги Бакалов» — Варна
ДП «Ст. Добрев-Страидмата» — Варна Пор. №